

IZDAVAČ

Univerzitet u Sarajevu
Institut za istraživanje zločina protiv
čovječnosti i međunarodnog prava

ZA IZDAVAČA

Dr. Rasim Muratović, naučni savjetnik

RECENZENTI

Prof. dr. Fahira Fejzić-Čengić
Nura Bazdulj-Hubijar
Dr. Rasim Muratović

LEKTOR

Sadžida Džuvic

Dževa Avdić

**MOJ OSMIJEH JE MOJA
OSVETA**

Sarajevo, 2017.

*Vaša patnja i borba su izrodili naš uspjeh.
Naš uspjeh je naš dug prema vama.
Vaše bogatstvo su vaša djeca.
HVALA VAM ZA SVE ŠTO JESMO.*

*Zato ovu knjigu posvećujem
majci Fatimi i ocu Bekti*

*Srebrenica i njeni šehidi žive kroz naše
sjećanje. Ostavili su nam u amanet glas
tišine iz potočarskog polja prekrivenog
bjelinom nišana da zauvijek neumorno
govorimo o njihovoj žrtvi i postojanju!*

Hvala vam, mama i babo!

Naučili ste me da budem sretna s onim što imam, naučili ste me da je sreća dostižna samo ako malo želiš, da je zadovoljstvo u skromnosti, da je moral u stidu, da je vjera u srcu i da dobrota uvijek pobjeđuje.

Imala sam sve, jer ste mi vi dali sve što ste mogli.

Vi ste moje sve. Vi ste heroji. Jedna je majka, jedan je otac. To je jedino na svijetu što nam Bog odredi, mi ne biramo, podari nam bića kojima smo bitniji od njih samih. Bića kojima smo zjenica oka, uzdah duše, svaki damar, sva sreća. Kojima smo SVE.

Majka se odrekla svega u životu zarad naše sreće. Babo je najstabilnije i najhrabrije stajao poput svjetionika među nama. Dali su nam sve. U ratu su se izmicali i govorili da nisu gladni kako bismo mi više imali!

Heroji koji su od ništa pravili sve. Nisu imali ni obrazovanje, ni posao, ni kuću, ni dovoljno odjeće, ni dovoljno hrane. Ali imali su dušu, imali su cilj, imali su snagu, imali su vjeru. Imali su nas!

Majka domaćica i otac trgovac od spaljenog ognjišta su nam izgradili put uspjeha.

Svoj život su podredili nama i zato osjećam dug prema njima. Želim im zahvaliti i odužiti se za sve patnje, tegobe, brige i trud koji su prošli da bismo mi danas bili to što jesmo. Izgubljeno vrijeme niko nikome ne može nadoknaditi, ali budućost može uljepšati i ispuniti.

Za nesebično davanje i ulaganje i onoga čega su malo imali da bismo mi danas bili ovo što jesmo. Za sve neprespavane noći, dane pune brige, dane bez osmijeha i nade, za sve vam HVALA. Hvala vam što ste i u danima koji su se činili beznadežni izmamljivali naše osmijehe i naučili nas šta je snaga osmijeha. Hvala vam što ste uvijek bili jaki. Hvala vam za svaki savjet, utjehu i bezgraničnu podršku. Hvala vam za neizmjereno razumijevanje, odgoj, obrazovanje i usmjerenje. Hvala vam za sve zabrane koje ste mi izrekli, to me naučilo da cijenim što dobijem. Hvala vam za svaki dan, sat, minutu u kojima sam imala takve roditelje. Hvala vam za sve što nemamo i imamo.

Oprostite mi ako sam vas ikada nečim povrijedila. Svjesno nisam nikada. I neću. Godine ne mogu vratiti. Vrijeme ne mogu zaustaviti. Ali mogu i želim da svakim danom svoga preostalog života znate da ste heroji. Diplomirani heroji. Diplomu ste stekli na najvišem

univerzitetu - životnom i porodičnom. Nikada nemojte pomisliti da vam je život prošao, a da niste nešto postigli. Postigli ste! Imate nas.

Najveći uspjeh i diploma mojih roditelja jeste što su odgojili dobre ljude u najsirovijem i najtežim uslovima života! Bez igdje ičega i ikoga. Bez bilo čije pomoći! Uspjeli ste da budemo uporedo s djecom koja su imala sve. Uspjeli ste da budemo vaš ponos. I ono najvažnije - uspjeli ste da budemo častni ljudi. To je najviše što se može postići u životu.

Jedino što u životu želim jeste da budem barem upola dobar roditelj svojoj djeci kao što ste vi nama.

„Djeco, kad ste najmoćniji, po zemlji hodite skrušeno!

Vi ste dokaz da se najbitnije stvari ne mogu kupiti novcem!“

*Potreba za pisanjem ne dolazi čitajući,
nego iz našeg unutrašnjeg stanja. U meni
je bol, u meni je rana! A rana koja se krije
sporo zarasta!*

*Želim zapisati svoju bol, jer samo tako ću
je umanjiti!*

Moram reći, jer izgorjet ću ako ne kažem!

*Moram reći zbog svih srca koja prestadoše
kucati da bismo mi živjeli.*

Moram reći zbog svih MAJKI.

*Moram reći jer mogao je i mezar mog babe
danas biti u Potočarima ili da mu i danas
kosti tražim! Hvala Bogu, živ je.*

*Ali moram reći jer sve babe u Potočarima
su moje, naše babe.*

*I zato pišem. Jer sve nezapisano kao da se
nije ni dogodilo!*

A dogodilo se. Dogodio se GENOCID!!!

11. juli

Ova knjiga je moj dug! Ova knjiga je moje djetinjstvo, moje djetinjstvo je moja rana. Nastala je iz užasa viđenog očima djeteta. Nastala je iz moje životne borbe. Moja bol je s bijelim papirom načinila historijsko svjedočanstvo o krvavom zlu! Hartija i pero su odraz snage moje duše i uma da se suprotstavim zaboravu.

Pisanjem sam pronašla mir za dušu, lijek za srce, kaznu za zlo!

Mjesto zločina ...

Postoje neke tišine koje odjekuju najjačim glasom, krikom, ma gdje se mi nalazili u tom trenutku. Postoje POTOČARI - poljana smrti. Postoji dan kada svi izgubimo racionalnu moć. Postoji 11. juli, dan kada smo svi zajedno i mrtvi i živi!

Dok bjelina nišana govori o veličini njihova zla, duša zadrhti negdje unutra, nekontrolirano, bolno....

Juli je sinonim za ljeto, sunce, toplinu, radost i sreću. Juli je pola godine, sredina ljeta. Juli je lijep mjesec, najljepši u kalendaru. Juli je sve to, ali nekom drugom i negdje drugo. Meni je juli tuga u srcu, mraz usred ljeta! Svake godine u isto vrijeme juli boli. Pun zebnje, jeze, sjete, čežnje, tuge goleme na koju nijedan ČOVJEK ne ostaje ravnodušan. Boli juli. Prokleta me boli svaki dan, svaki sat u julu. Sve druge boli su pliće, manje, površne, ova je duboko u dušu utkana. Kad bih barem znala da će iduće godine manje boljeti. Ali neće, bol od najkrvavije bitke u mojoj duši raste s godinama. Ova bol je nemjerljiva, bezgranična, (dugo) vječna.

Mama je predložila da do polaska autobusa odemo na mjesto gdje do tada nikada nismo bile. Tihom sam progovorila: "Ići ćemo."

Nikada ranije nisam imala hrabrosti tamo kročiti! Sramota me, ali nisam! Nisam mogla kao da sam znala koliko će me to mjesto shrvati. Osjećala sam želju, dužnost i veliku obavezu.

Nisam do 11. jula 2013. godine. I sam prvi korak je bio pretežak, noge su bile kao tuđe, preteške. Unutra je zrak imao posebnu težinu. Tišina je progovorila! Posjetioci zanijemili. Osjećala sam jaku bol u grudima. Zanimijela sam i ja. A šta bih mogla reći? Šta reći na mjestu gdje su snovi srušeni, životi silom oduzeti, dječiji plač nožem prekinut?

Nisam se mogla suzdržati, nisam ni pokušavala. Bilo bi uzalud. Jecaj se oteo. Osjećala sam da je to jedini način suosjećanja s onima u mezarima preko puta.

I danas me taj osjećaj steže u grudima. I zauvijek će. Tu je zrak drugačiji, kameno težak, ranjivo bolan. To prostranstvo, svojom dužinom, širinom i visinom, kao da me rastezalo na sve strane. Nije me bilo strah. Potočari su mjesto gdje se čovjek navikne na smrt, ne plaši se...!!!

Nogu za nogom koračala sam pored fotografija na zidu. Slike su se smjenjivale pred očima. Kao da je opet oživjela '95! Kao da smo opet stjerani u logor Potočara. Kao da

će se opet strašni zločin dogoditi. Kao da će još više ljudi biti ubijeno! Strah me potpuno obuzimao. Nisam se mogla oteti iz njegovih snažnih ruku, stezao me sa svih strana. Duša neprestano jeca. Ne mogu shvatiti zašto ljudi mrze, zašto ubijaju? Tijelo drhti kao od velike studeni, svaka žila mi se ledi. Sve oko mene se okreće, ali ista pitanja nadolaze.

Zašto ljudi ubijaju? Zašto su nas obilježili za cijeli život? Koliko mržnje imaju kada su mogli pobiti više od 8372 nevine duše?

Kao da sam prvi put bila svjesna šta sam preživjela, šta me zadesilo te strašne 1995. godine. Kao da sam tek tad oči širom otvorila i ugledala svoj život prije 20 godina.

Pitala sam se zar je trebalo toliko proći da postanem svjesna! Ne!!! Uvijek sam bila svjesna, ali na ovom mjestu je sve bilo drugačije, ponovo je oživjelo. Boljelo je kao nikad do sad! Kao da mi je neko na uho cijelo vrijeme šaptao: „Ovdje su ubijani ljudi, ovdje je prolivena nevinna krv, ovdje je utihnuo dječiji plač, ovdje su se dogodile strahote, ovdje je ostao krvavi trag, ovo je dokaz zla.“

Dolazim do ćoška. Dižem glavu prema krovu. A on kao da je do neba. Koliko god bio visok, tuga je uprla u njega. Uprla svom jačinom

tužnih ljudskih sudbina koje su ostale tu vječno zarobljene.

Sve vrijeme sam se osjećala kao da me neko doziva, da sam nekom potrebna. Okretala sam se oko sebe, svi su bili zamotani u svoje misli i tugu. Zavirujući u svaki ćošak prostorijske neštota sam tražila. Kao da sam očekivala da će neko izaći. Kao da neko moju pomoć očekuje. Nije bilo nikoga. Ali ja sam se nadala. Kako li se onda nadaju jadne majke, koliko one ćoškova pretraže ne bi li iz njih izvirile oči njihove dječice?

Koliko???

Samo one znaju... Na mjestu otkrivenih grobnica odlaze kao da će svoje najmilije žive ugledati, za njih su koščice dokaz da su bile majke, sestre, kćeri... tu im se rađa nada, ali i užasna BOL...

Slika mezarja u Potočarima pred očima. Potočari. Mjesto gdje u bjelini nišana najmiliji osjete najužasniju bol, ali i olakšanje. Olakšanje jer se tu najviše razumije njihova neprekidna bol! Potočari su najveći dokaz zla!!! Tu ljudi nisu imali pravo na izbor, na život, na potomke... I neće ga imati!

Izašle smo. Osjećala sam se kao da ne mogu sasvim otići odatle, kao da nešto moje ostaje tu! Nisam se uspjela ni okrenuti, a željela

sam. Ljudi su me čudno gledali, vjerovatno je izraz mog lica bio slika duše koja je bila potpuno razorena.

Krenuli smo prema autobusima. Nisam prestajala plakati. Više me ni mama nije pokušavala zaustaviti. Kao da me pustila da ispraznim dušu. Sjele smo na trotoar. Gledala sam prema ulaznim vratima. Moj pogled ostao je na njima. Osjećaj tjeskobe i bola me davio.

Počela sam se pitati zašto se tako osjećam. Zašto sam imala osjećaj da me nešto zove? Kao da moram ostati tu! Pitala sam se je li to kap koja je prelila moju čašu tuge!

Ne mogu zauvijek ostati tu, ali onda moram uraditi nešto za one koji ostadoše na vječnoj straži kao putokaz, kao opomena, kao bolno podsjećanje na nešto prestrašno, prekrvavo, preužasno, nešto što se do kraja svijeta ne smije zaboraviti.

Moram reći!!!

Ne smijem dopustiti da se zaboravi! Moram ostaviti svjedočanstvo da je bio zločin, da je na jednom malom, UN-ovom „zaštićenom“ prostoru počinjen genocid! Moram! Moram nešto učiniti za svoje oduzeto djetinjstvo,

to je moj dug hiljadama kojima su prekinuli, ukrali, oteli djetinjstva, mladosti, snove, živote. Dug i prema onima koji su ih voljeli, čije SVE su bili.

To je bio odgovor zašto me neki neobjašnjiv osjećaj snažno vuče, zove i moli! Da, bio je to znak da moramo pričati, pisati i nikada ne zaboraviti srebreničku tragediju.

Kao jedini način da se odužim vidjela sam to da ispričam svoja sjećanja, boli, borbe, uspone i padove. Rekla sam sebi: „Ti to moraš i možeš.“ Nisam imala to kome reći osim sebi i onome što je čekao da primi dio mog tereta -papiru!

U prsima bio je toliko snažna bol da sam se pitala hoću li preživjeti ako odem odatle. Osjećala sam prevelik dug i da mogu otići samo ako ću nešto učiniti. Znala sam da tu bol mogu savladati jedino ako ostavim sjeđočanstvo o ličnoj tragediji budućim generacijama i historiji.

Dug?

Dug prema svim nevino ubijenim, koji su život dali za slobodu u kojoj mi danas živimo. S pogledom na ulazna vrata obećala sam da ću se odužiti.

11. juli

Moja knjiga je moj dug za moju bol i bol svih koji imaju nekoga koga nemaju. Želim i mogu - shvatila sam to na mjestu zločina u Spomen-sobi.

"Potočari su mjesto gdje tuga samu sebe zalijeva, gdje razum ustukne, a sudbina se teško razumije...!!!"

11. juli

Žena bez devet godina života

Kad bi se mogao izbrisati rat, imala bih djetinjstvo.

Ali ne može!

Još uvijek bih čuvala najdražu lutku.

A nemam je!

Nisam imala vremena za igru!

Nikada nisam ni bila dijete!

Morala sam odrasti.

Moje djetinjstvo je uništeno prije nego što je i počelo.

I to ne bilo čim, već GENOCIDOM!!!

Godina 1992!

Rat je počeo!

Kada samo izgubili sve, bila mi je šesta, a bratu deveta godina! Oteto nam je djetinjstvo, sloboda, mladost, toplo majčino krilo, očeva prisutnost i dom!

U pepeo se pretvoriše svi snovi naših roditelja. Sve nestade i nastade naša borba. Moj grad postade moj zatvor!

Mama Fatima i babo Bekto bili su u najboljim 30-im godinama. Baš kao moj braco i ja sada!

Bila sam mala, radosna i razigrana djevojčica. Roditelji su nam izgradili sve za sretno i bezbrižno djetinjstvo i život.

Rat!

Djevojčica je morala sazreti preko noći! Tek što sam spoznala svijet, nestao je! Sve je nestalo, u jednom danu, u plamenu! Kao da nikada nije ni postojalo. Zapalili su nam kuću!

Nisam imala vremena za igru, obdanište, lutkice i sve što druga djeca imaju. Djevojčica koja je djetinjstvo provela bez igrački, slobode, crtanog filma, čokolade, vode, struje, knjiga... nije imala vremena za maštanje i želje, igru i iluzije. Nisam mogla maštati o tome šta ću biti kada porastem, jer nisam znala hoću li porasti! Najteže mi pada kad vidim da ljudi imaju prijatelje iz obdaništa, osnovne škole, a ja niti sam imala priliku biti u obdaništu, niti se sjećam drugarica i drugova iz osnovne. Možda nisu ni među živima! Ko zna? Nisam znala ni za rođendan, ni za Bajram... moja najstarija fotografija je ona kada sam imala deset godina!

Nemam i nisam imala prilike biti dijete i nikada je neću više imati! Niko i ničim mi to ne može nadoknaditi! Moje djetinjstvo je kao ispušteni balon, otišlo i nikada se neće vratiti. A čovjek bez djetinjstva je kao bez dijela tijela. Ponekad osjeća da ga boli na promjene vremena, iako ga nema!

Voljela bih da imam barem sjećanje. Nema ničega! Uzeli su mi dječiju radost i mladost, uzeli su mi temelj!

Zato pišem!

Mi smo snaga i dokaz zlog vremena. Ne smijem i ne dam da izbljedi sjećanje na zlikovca koji mi je uništio djetinjstvo. Jer sve prešućeno kao da ni ne postoji! A postoji, dogodilo se! Dogodilo se veliko zlo u jednom vremenu, tekla je krv rijekama, ubijani su nedužni ljudi, djeca u majčinom naručju, starci, muški rod uništen... obilježene su generacije zlom, tragedijom i bolom!

Nije mali broj situacija kada ostajem bez komentara, nemam šta reći kada se u društvu počnu prisjećati djetinjstva, najdražih igara, igračkaka, crtanih filmova, škole, života. A ja šutim. Borim se sa suzama i sliježem ramenima. I tih šest godina djetinjstva provedenih u miru se ne sjećam, nestale su! Kao da nikada nisam bila dijete! Dječiji dani su

otišli poput lasta, samo što se nikada neće vratiti!

Život je knjiga iz koje čitamo. Oteto djetinjstvo je rana koja ne zarasta, bol koja para srce, istrgnuta stranica iz knjige. Patili smo mi tada da bi druga djeca bila sretna sada. Neka više nijedno dijete ne doživi sličnu bol. Osoba bez djetinjstva je žrtva čovječanstva. U djetinjstvu je radost koju crpimo cijeloga života, ako nam se ona oduzme, postajemo odrasli u koži djeteta. Odrast ćemo svi, neizbježno je, ali dijete se biva samo jednom.

Djetinjstvo je nenadoknadivo, ono je čovjeku SVE. Jer od porijekla i djetinjstva ne možemo pobjeći.

Iako imam skoro 30 godina, u meni živi djevojčica koja je ostala željna djetinjstva, igre, slobode, nevinih dječijih radosti. I za uvijek će živjeti i čeznuti za djetinjstvom. Neka nikada više nijedno dijete ne izgubi djetinjstvo, ne izgubi temelj u životu, jer bez temelja je jako teško sagraditi krov.

Ali ne dozvolimo da nas bol učini zlim, jer boljelo bi nas još više!

Osmijeh je naša najveća snaga i osveta. Uprkos veličini bola uvijek se nasmijem životu iskreno, najiskrenije. Nismo mi bili zli

i nećemo zlom svetiti naše simbole stradanja, pa ni mezarje u Potočarima.

Vatra se vatrom ne gasi!

Smijeh djece Srebrenice i nakon 20 godina je najveća osveta. Mi smo živi, mi smo djeca koja bez temelja-djetinjstva grade budućnost i krovove.

Mi smo snaga lošeg vremena!

Ubili su mi djetinjstvo, ali ne i sjećanje na zločin!

Rođeni dan

Dvadeset šestog augustovskog dana prije 29 godina stigla sam na dunjaluk. Mama me rodila u betonskom podrumu stare amidžine kuće u kojoj smo živjeli dok su našu gradili.

Skoro da niko nije ni znao da je trudna. Bila je jako mršava, stomak se jedva nazirao. Pomagala je majstorima na kući, kuhala, prala, cijepala drva... Veš na ruke je prala na rijeci Jadar. Znala je, kaže, zimi probiti led kako bi oprala veš. Nije se čuvala, nije ni mogla, a ni život je nije čuvao.

Kaže da me je lahko rodila! Strina joj je pomagala. Kaže da je imala dva napona i porod je bio gotov. Rodila sam se ujutro u pola sedam. Na bracin treći rođendan. Otac je prije polaska na posao dolazio da je pita hoće li da je vodi u bolnicu, odbila je. On je otišao. Mada su se tada žene nerijetko porađale u kući, njoj su svaki put na kontroli govorili da mora roditi u bolnici, jer je malokrvna i trebat će joj odmah nakon poroda dodati krv. Nesvjesna rizika, ostala je u kući.

Otac je ujutro čuo da sam se rodila. Rastostan me razmotao, vidio da sam zdrava i čitava, ponovo predlagao mami da je vodi u bolnicu. Odbila je smatrajući da je najgore prošlo, a otac - otišao da slavi rođenje jedinice. Međutim, uskoro su nastale komplikacije. Počela je obilno krvariti, izgubila svijest. Srećom, naišle su neke komšinice, čule da se mama porodila i svratile da je obiđu.

Kada su otvorile vrata, imale su šta i vidjeti! Tako su dvije komšinice spasile mamu od sigurne smrti. Danas joj kažem: „Eto, skoro sam te života koštala“, a ona se smiješi: „I da sam umrla, ne bih žalila!“ Od tada se više nikada nije sasvim oporavila.

Majka, majka, majka...

„Znam, kćeri moja, ovo je ahir-vakat! Teško je opstati, a sačuvati obraz! Ljudi se rode s karakterom od kojeg zavisi hoće li sačuvati obraz. Kćeri, gdje god te sudbina odvede, uvijek budi ponosna. S karakterom sam te rodila, a da ne izgubiš obraz sam te odgojila.“

Majka, majka, majka. Jedina. Neponovljiva. Moja mama je siročće. Bila joj je deveta godina kada je ostala bez majke. Po njoj sam dobila ime. Nena (majka od majke) Dževa je umrla od karcinoma dojke u 31. godini života. Mama je sa sestrom i dvojicom braće živjela teško djetinjstvo. Ali ga se opet s radošću sjeća. Više su bili gladni nego siti, više bosu nego obučeni.

Moj djed, stolar po zanimanju, mnogo je radio, pokušavao da im obezbijedi šta može. Ali jedva je uspijevaio i osnovno. Posuđivala je odjeću od rodica, tetki, a o djevojačkim potrebama mogla je samo maštati. Život na selu nikog nije mazio. Djeca su, nažalost, obično zamjenjivala današnju mehanizaciju.

Pričala mi je da je često bila gladna. Jela je hljeb koji ponese da cuku nahrani, jer za njih četvero nije bilo dovoljno. O školovanju je mogla samo da sanja, a batine je dobivala

svakodnevno. Takav vakat bio. Muškarci su bili prioritet, ona i sestra kao ženska djeca su završile samo po četiri razreda osnovne škole. Postala je ona heroj i prije nego je odrasla.

Otac im se nakon nekoliko godina od smrti majke oženio. Mama često priča da im je maćeha bila kao majka, dala im je i više nego je mogla i svemu ih podučila. Nakon nekoliko godina i ona je umrla. Mama se već bila udala.

Može li jedna žena odrasti bez majke, neškološana, biti domaćica cijeloga života, biti stup kuće, roditi djecu, održati brak, preživjeti tragediju i najveće gubitke u porodici, rat, proći putem smrti, preživjeti, okupiti porodicu, dati hljeb djeci u ruke od ničega i pritom ostati dosljedna, jaka, čvrsta i ponosna?

Može. Moja majka može. Jača je od najjačih. Čvrstina čelika pred njom bi se postidjela. Može li jedna žena žrtvovati cijeli svoj život, podrediti ga porodici? Može. **MOJA MAMA MOŽE SVE!**

Odrekla se svega što je za jednu ženu neophodno da bi bila uvijek tu za nas. Rađala, odgajala, ispraćala, dočekivala, pazila i uvijek, ali uvijek bila tu za nas.

Srebrenička golgota joj je oduzela najbolje godine života, zdravlje i ono najteže - dva brata, amidžu, amidžice, tetice, daidžice... oko 30 članova uže familije! Teško zamisliva količina bola!

Kada bi se mogla mjeriti izdržljivost boli, patnje, straha, moja mama bi bila neprevažidena!

Imam najveću sreću na svijetu što mi je ta veličanstvena žena, tako nalik meleku na zemlji, MAJKA. Poput diva nosila je sve nevolje na leđima, poput najveće dive širila ljubav, ljepotu i radost gdje god je dolazila. Rođena na selu, odrasla kao siročić, živjela okrutan i težak život, DOMAĆICA, postala majka u najtežim uvjetima života, borila se hrabro i odano kroz sve nedaće koje su je zadesile ostala diva puna radosti i ljepote.

Tvrđa je ona od kamena, moja čelična heroina. Ta hrabra žena dostojanstveno je na svojim leđima iznijela preko 50 godina života, preko 30 godina braka, rodila, othranila i na pravi put izvela dvoje djece. Krhka poput latice cvijeta, a poput najveće planine snažna. Kada bi čovjek i zamislio pola onoga što je ona preživjela, već bi odustao od životne borbe.

Kada mi priča o svom životu, zamišljam da je film, roman, nešto što čovjek ne može preživjeti. Ona je još uvijek tu za sve nas, hrabra i snažna kao da je borba tek počela. Toliko dobrote u jednom čovjeku rijetko ćete naći, a zamislite koliko onda ljubavi mi imamo! Ne, ne možete to zamisliti.

Moja majka je paradigma dobrote, ljubavi, radosti, snage, izdržljivosti, borbenosti, požrtvovanosti, saosjećanja, vjere, podrške, razumijevanja, sreće ... Gdje ona dođe, tu ljubav ostane.

Njeno krilo je poput pamuka, njene ruke poput blagoslova, njen pogled poput najveće sile koja te gura naprijed, njen miris jedan i JEDINSTVEN. Nekada se osjećam da joj nikada i ničim neću moći nadoknaditi svu ljubav i podršku koju mi je pružala. A ona bi nam na to često kazala: „Ja samo vas pogledam i znam da ništa nije bilo uzalud.“

Njene bore pokazuju svu njenu snagu, borbu i godine uspjeha. Godine uspjeha te ponesu domaćice da ima i održi porodicu u najboljem redu i onda kada je bilo najljepše i onda kada je bilo manje lijepih trenutaka. To može samo ona jedna i jedina moja majka. Moja majka je najsnažnija osoba koju poznajem. Ona može sve.

Uvijek mi je isto govorila: „Koliko god budeš uspješna, nikada ne zaboravi da ne gledaš iznad ostalih... svi smo mi samo Božiji robovi, a kolo života se neprestano okreće. Svako mora osjetiti gorčinu bola i slast sreće. Uvijek vjeruj da je sve moguće! Uči, napreduj, trudi se, ali nikada ne stavljaš karijeru ispred porodice jer to je KOLIJEVKA ŽIVOTA. Nikad ne zaboravi odakle si i kome pripadaš!“

Babo...

Heroj, harizmatičan i dobričina. Uvijek nas je učio da samo poštteni i dobri ljudi uvijek pobjeđuju, da je znanje jedini dokaz koliko vrijedimo, da sloga i dogovor kuću grade.

Pomislim: "Ali, babo, ovo je čudan vakat, kako ti često kažeš. Sve je izgleda naopako, postadosmo čudaci. Danas se sve, babo, cijeni što mi nismo. Ali, babo, najviše tebi vjerujem, zato jer znam da sve čemu si nas učio VRIJEDI."

Čovjek kojeg život nije mazio, ali koji slama svaku prepreku koja mu se nađe na putu. Iako je imao oba roditelja, nije imao lako djetinjstvo. Često je i on lijegao gladan.

Kaže morao je otjerati nekog od tri brata i tri sestre da bi se malo bolje najeo. Teško su živjeli. Rano je ostao bez oca. Od početka rata do sada izgubio je majku, brata, dvije sestre...

Naizgled snažan, arogantan i nesalomiv. Ali, ustvari, slab na porodicu, nepravdu, bolesne i siromašne. Dobar je on čovjek, ali čudne i opake naravi. Iako je uvijek vodio računa o porodici, ipak je sebe uvijek izdvajao i sebi znao ugoditi, dati sebi oduška. Jedina naša zamjerka prema njemu je bila što je volio alkohol. Bilo je trenutaka kada se nije mogao boriti s tim, ali znam da će i iz te borbe izaći kao pobjednik, heroj. Na šta ću biti najponosnija na svijetu.

Borio se na sebi svojstven način. Često bi mi rekao:

„Kćeri moja, isto se ponašaj kada imaš marku i kada imaš 100. Ne dozvoli da novac određuje tvoju vrijednost. Danas imaš, sutra već nemaš, bitno je stajati čvrsto na zemlji i gledati ljudima u oči. Ljudi su ono što ponesu iz kuće. Čuvaj babin obraz. Nikada ne zaboravi čija si. Nikada ne zaboravi kako sam te dobru učio i koliko sam ponosan na tebe.“

Mnogo teških i surovih, ali i nepravednih trenutaka je pretrpio ovaj gordi čovjek. Dao je svoje najbolje i najsnažnije godine za odbranu zemlje, dao je svoju krv i skoro dio tijela. Danas je invalid. Ali, hvala Bogu, živ je. Drugi su dali živote.

Moj babo je heroj koji nije strepio od metka, granate, ni od čega u odbrani naše domovine. Borac i patriota. Ali ga danas stižu posljedice. Gorčinu herojstva svaki dan osjeti, a svakodnevne najužasnije noćne more podsjećaju ga na stravične slike golgote koju je prošao.

Ako nekome ne može pomoći, neće mu ni odmoći. Nevjerovatna snaga pokreće tog čovjeka. A kako često kaže - mi smo mu ta snaga. Uvijek je spreman za pravednu borbu. Nikada se ne predaje. Mnogo puta u životu je pao na glavu, ali se dočekao na noge. Često bi se odricao svog dijela bilo čega da mi imamo više. Tom snažnom čovjeku uvijek je bila i ostala porodica na prvom mjestu. Zato on i jeste naš HEROJ.

U vrijeme kada je školovanje bilo na zadnjem mjestu, jedini je od bližnje rodbine vanredno završio srednju školu. Nakon teškog života i rada sa 24 godine je osnovao porodicu. Uz još više rada, truda i zalaganja je

sa 30 godina sagradio dom i planirao sretnu budućnost za svoju porodicu. Nažalost, već s 34 godine dom je pretvoren u pepeo!!!

Do danas se nastavlja njegova borba za život, egzistenciju i nas.

Babo je dijete sa sela, ali uvijek gospodin u duši. Drugačiji od ostalih, a opet ljudina. Na prvi pogled arogantan, snažan i odvažan, a u duši dobričina, veliki emotivac i dobar čovjek. Požrtvovan otac. Nije on idealan, posebno dok je bio mlađi. Nestašan, neiživljen, pun snage i radoznao, bio je nezaustavljiv u svojim namjerama. Kao i većina muškaraca hodao je, provodio se, pravio probleme. Ali kada je odlučio osnovati porodicu, postao je drugačiji. Znao je uvijek ugoditi sebi. Iako i tada, kako mama kaže, znao je provoditi svoje hirove, ali je uvijek bio prvo otac pa sve ostalo.

Budući da je on oduvijek imao harizmu i bio drugačiji od ostalih, odlučio je da sebi promijeni život. Iako roditelji nisu dali da se školuje, završio je srednju trgovačku školu. Valjalo je raditi na njivama, ali on je odlučio sve napustiti. Otišao je u svijet, radio po čitavoj bivšoj Jugoslaviji, malo vidio svijet drugačijim očima i vratio se. Nažalost, već tada je izgubio oca. Bog ti uzme jedno, a

da dvostruko više. Nakon toga sreo je svoju životnu saputnicu. Mamu. Vjenčali su se 10. oktobra 1982. godine.

Ponosna sam na njegovo roditeljstvo, ustrajnu i nemjerljivu snagu koja ga pokreće da se bori kako u ratu tako i u miru. U ratu je sačuvao život, a u miru se izborio za naše dobro i čast.

Moj babo je najsnažniji čovjek na svijetu, tvrdi je od kamena, emotivniji od djeteta. Uvijek je činio i nemoguće, i kada bih se najmanje nadala, osjećala sam se kao njegova mezimica. Uvijek je znao na poseban način da me podrži, zaštiti, uzdigne, izmamim osmijeh i sreću u duši. Da svaki damar u tijelu bude ponosan i ushićen što ga imam. Jedan je BABO MOJ. Uvijek nam govori: "Svakakav sam možda u životu bio, ali lažov nikada!"

„Kćeri, poštenje se isplati, jeste da je često dug i gorak put. Ali pošten čovjek jedino uzdignute glave hoda. Sve možeš kupiti, ali dostojanstvo i poštenje nikada. S tim se čovjek rađa, a rijetki s tim i umiru! Zapamti-poslije kiše sunce uvijek jače sija i ne pada snijeg da pokrije brijeg.“

Devet selidbi!

U porodičnoj kući u Pusmulićima, selu nadomak Srebrenice, moji roditelji su započeli zajednički život. Već za prvu godišnjicu braka Bog im je podario najveće bogatstvo, sina. Mog brata Hamdiju. Godinu dana nakon njegova rođenja počeli su praviti kuću u Zelenom Jadru. Otac je, kako kaže, danonoćno radio. Mama je bila i muško i žensko, i majka i majstor. Ja sam već bila na putu. Pošto su radovi bili uveliko u toku, oni su se doselili u podrum kod amidže u Jadru, gdje sam se ja i rodila na treći rođendan mog brace.

Sve što su imali moglo je stati na konjski samar. Plastično bure u kojem je bilo nešto odjeće, metla i drveni sanduk koji im je služio kao stol. Ništa više!!! U podrumu umjesto poda bio je hrapavi beton u čijim udubljenjima se zadržavala voda. Neko im je dao stari šporet kako bi prezimili.

Mama mi često prepričava da me, dok sam bila beba, ostavljala u bešici i išla majstorima pomagati. Kad bi se vratila, moje stisnute šakice su poplavile od hladnoće. O novoj odjeći i igračkama za svoju djecu roditelji su mogli samo maštati. Ali nisu imali vremena ni za maštu!

Sav trud i vrijeme uložili su da nam sagrade krov nad glavom. Čini mi se, sada kad ih slušam, da su mogli, preko noći bi napravili kuću samo da nijedno jutro ne dočekamo u tuđoj kući. Zahvaljujuci trudu i radu za manje od dvije godine obezbijedili su nam sve, ama baš sve, ništa nam nije falilo. Imali smo svoje sobe, odjeću, obuću, krevetiće, igračke. Sve. Ali znate šta je najgore? Ne sjećam se ničega!!! Pored vremena koje mi je oduzeto da budem dijete, oduzeto mi je i sjećanje. Ubijeno je!!!

Pričaju nam da je kuća bila kao iz filmova, nikada vam ništa u njoj ne bi falilo, kazao bi babo. Nismo ni u čemu oskudijevali, imali smo sve. Godine patnje, teškog rada i života bile su iza njih. Sve su to uradili da moj braco i ja ne bismo imali djetinjstvo kao oni. Imali su velike planove i želje za svoju dječicu.

Sagradili su svoj dom i samo željeli sretno živjeti. Ali nije bilo tako.

Plamen naše kuće u Zelenom Jadru je prvi ogrijavao nebo početkom 1992. godine. Bile su to prve zapaljene kuće na općini Srebrenica.

Počeo je rat. Postali smo izbjeglice u rodnom gradu.

Bila mi je šesta godina, ali skoro da se ničega ne sjećam. Roditelji su mi pričali da se otac sakrio, jer su ih tražili, njega, njegovu braću i komšije. A kasnije se priključio vojsci. Ništa ga u toj namjeri nije moglo zaustaviti. Čak ni mi. Djed, mamin otac, odveo nas je sebi u Potkorijen, nadajući se da će se sve to uskoro smiriti. Tamo smo se krili u trapove za krompir koje je dedo pravio. U njegovoj kući je bilo preko trideset izbjeglica, što odraslih, što djece. Pružio je utočište i pomoć kome god je mogao.

Nakon nekoliko mjeseci vratili smo se iz maminog rodnog mjesta u Jadar i zatekli zgarishte. Zidine. Kakve su i danas.

Još mi u ušima odzvanja krik majke dok je gazila pepeo po izgorjeloj kući!!!! Dok je gazila svoj rad, trud i žrtvovanje!!!

Smjestili smo se u sobu kod amidže. Bez šporeta, drva, hrane, struje i vode našli smo se opet na početku... Nekako smo se uz pomoć rodbine uspjeli malo srediti. Dali su nam staru peć.

Jedne večeri sam nešto tražila u vitrini na dnu sobe. Pošto nije bilo struje, zapalila sam vrh trijeske i krenula da tražim. Vrh trijeske je sagorio i pao mi na ruku. Bila je

to velika opekotina! I danas imam ožiljak na zglobu desne šake. Sjećam se da sam po tom ožiljku naučila i zapamtila koja mi je desna, a koja lijeva ruka.

Otac je bio na ratištima, povremeno bi navraćao kako bi se koja akcija završila. Donio bi nam pomalo brašna odnekud, samo da ne budemo gladni. I nismo bili. Pored našeg heroja nikada nismo bili bez barem komada hljeba u kući. Možda nekada nismo imali dovoljno, ali uvijek smo imali koliko-toliko!

Očev rođendan

Šesnaesti januar 1993, babin rođendan.

Hladan zimski dan. Hladniji nego inače! Najviše oko srca! Mama priča kako je imala čudne snove! Strah me je, govorila je. Nije se mogla osloboditi, često je bila zamišljena, povremeno se stresala i skamenjeno sjedila. Kao da nešto čeka! Čekala je loše vijesti!

Oko podne je saznala da je otac ranjen!

Nije htjela vjerovati! Krila je od nas. Ja nisam shvatala, ali braco je načuo o čemu se radi. Neprestano je išao za njom, a ona

samo hodala od puta do kuće i nazad! Plakala i raspitivala se. Čula je da je ranjen u mjestu Jezero. Tiho je prozborila: „Morali su proći kroz Jadar.“ Neizvjesnosti je došao kraj kada su joj njegovi saborci došli i rekli: " Ranjen je!"

Nije ništa opasno, odvezen je u bolnicu, rekli su. Lagali su. Borio se za život! Gubila je svijest! Ali uspjela se održati na nogama.

Da bi stigao u akciju na Jezeru, prepješačio je preko 50 kilometara da stigne na odredište! Iz jedne akcije došao je kući, presvuкао se i otišao. Na svoj rođendan nagazio je na minu! Pokidala mu je glavnu arteriju lijeve noge iznad koljena!

I danas se doktori čude kako je preživio. Takve povrede odnose sa sobom život ili nogu. Njemu je ostalo oboje. Nigdje u svijetu to ne postoji, govorili su mu prijatelji doktori koji su tada bili s njim u ratnoj bolnici Srebrenica. On je preživio. Hvala Bogu.

Kaže da je tome najviše doprinijelo što mu je prijatelj dok ga je dovezao do bolnice hladio ranu snijegom. Na putu do bolnice, iako polusvjestan, prolazeći kroz Zeleni Jadar vidio je negdje na livadi bracu s rođicom koja je čuvala ovce. To mu je, kaže, bio

najteži trenutak. Mislio je da umire i zadnji put vidi sina! Izgubio je svijest. Snijeg je arteriju hladio tokom cijelog puta. Stigao je u bolnicu. Noga je prestala biti hladena i krv je počela šikljati, udarala je u plafon. Izgubio je mnogo krvi. Anestezija i lijekovi za bolove bili su luksuz. Jedva je bilo zavoja. Nije bilo skoro ničega!

Da bi ublažio nesnošljive bolove, popio je pola flaše rakije i onda su mu stavili peškir u usta da lakše podnese bol. Operacija na živo, bez anestezije je počela. Tim je vodio doktor Nedret Mujkanović, rahmetli (Boga da se smiluje njegovoj duši). Tu su još bili doktori Ilijaz Pilav i Avdo. Prvi prijedlog je bio da se noga amputira! Međutim, pošto za to nikada nije kasno, odlučili su se za podvezivanje arterije. Gledao je smrti u oči! Izdržao nezamislive bolove! Živ se rastajao od porodice! Ali uspjelo je! Ostala su mu i noga i život. Kreće se i to je najvažnije. Živ je, među nama. Prebrodio je sve nedaće, sačuvao porodicu i život. Uspio je.

Tih zimskih dana grad je bio neprestano granatiran. Jedva su uspijevali ranjenike dovesti do bolnice! Drugi dan mama je babi otišla u posjetu. Nebo su obasjavale granate. Nisu je spriječile! Mi smo ostali kod

strine. Iako nisam shvatala da je to nešto strašno, plakala sam kada nam je mama rekla da je babo ranjen! Kada se vratila, rekla je da je dobro, da nije ništa opasno i da će brzo doći. Nije istinu govorila. Sada znam.

Od tada je svaki dan išla u posjetu. Tražio je da dovede bracu! Jednog dana ga je odvela. Bio je to pretežak dan. Pitala se da li će živi stići do bolnice! Ali je za babin osmijeh i sreću riskirala. Bio je neizmjereno sretan kada ih je vidio. Braco je plakao od tuge i radosti.

Kada je došao kući, tješio me: "Ne plači, seko, babo je živ, ja sam ga vidio! Vjeruj braci svom."

Budući da su ranjenici svakodnevno pristizali, a nije bilo dovoljno ljekara i prostora, babo je ubrzo napustio bolnicu. Došao je u sobicu u kojoj smo živjeli u Jadru. Ležao je nepomično na jednom krevetu ispod prozora. Ali sreća u toj sobici izbijala je iz zidova, upirala u plafon. Živ je! Bili smo presretni. Kaže neprestano je gledao u plastično bure u kojem nam je bilo brašno. Leži skoro nepokretan, a brašna svakim danom sve manje! I tad je pored svoje borbe za život, mislio šta ćemo jesti! Kao i svako dijete željela sam da se igram. Nisam imala čime. Igračka je bila nezamisliva!

Sjećam se da je moja jedina igračka bila lutka koju sam sama sebi pravila. Uzimala bih od malih rođaka dječiju garderobu i od nje pravila lutku. Trpala bih u rukave i nogavice šta sam imala i tako pravila ruke i noge, a od kape natrpane krpama pravila glavicu.

Jednog jutra i ta igračka je nestala!

Avionima su bombardirali Jadar! Spavala sam sa svojom jedinom igračkom.

Sjećam se samo da sam otvorila oči i da nisam mogla disati! I ničega više.

Mama kaže da sam samo vrištala i modrila od straha. Babo je viknuo da otvori prozor da ga ne isiječe staklo koje se skršilo od detonacije! I ostao ležati na krevetu ispod prozora, jer nije mogao ustati! Kao da smo ga drugi put gubili! Mi smo se sklonili u hodnik. Bombardirali su ambulantu, dosta ljudi je tada povrijeđeno. Mi nismo.

Skoro nam je nestalo brašna! Nakon nekoliko dana babo je sa štakom pješke otišao u Srebrenicu. Dao je svoj pištolj za samo 15 kilograma žita! Rana je još bila svježja, jedva se vratio. Nije žito mogao ni donijeti kući. Ostavio je kod prijatelja da mu sačuva. Nismo ga ni iskoristili! Krvava agresija se širila! Gutala sve pred sobom!

Budući da su se borbe sve više približavale Jadru i drugim okolnim selima Srebrenice, sav narod je odlazio u grad. Tako smo se i mi, kada je otac već ustao na noge, odselili. Mi u Srebrenicu, a on u vojsku.

Drugi odlazak iz Zelenog Jadra...

Slobodna teritorija se sužavala. Stezali su nas u обруč. Linija razgraničenja se približila Zelenom Jadru. Morali smo ga napustiti. Iz amidžine sobice pokupili smo šaku stvari i opet krenuli tražiti novi dom. Babo nam je našao stan u Srebrenici. Bio je stan doktora koji je poginuo prilikom pada aviona. Potpuno sređen i lijep. U bivšoj rudarskoj zgradi iznad tadašnje zgrade Suda. Tu smo živjeli tri godine.

Ni njih se skoro ne sjećam. Tek ponešto, kao scena iz davno gledanog filma. Imala sam nekoliko drugarica. Nismo se smjele dugo zadržavati vani. Zbog granata. A kada bismo izašle, obično bismo se igrale gume. Ali samo ponekad. To je bila jedina igra u mom životu. Dječija igra i radost je bila luk-suz. Najviše sam vremena provodila u stanu s mamom.

Krenuli smo u školu. Ne znam kako je to izgledalo. Kako sam išla do škole i nazad, šta sam učila, gdje sam sjedila, s kim, jesam li bila dobar učenik ili ne, ništa ne znam. Bolna je to istina!

Izgubiti osjećaj da si bio dijete je kao ostati sakat! Izgubila sam djetinjstvo! Kao da mi život počinje od desete godine!

Pošto nismo imali struje, rano smo išli na spavanje. Nije bilo igre, smijeha, priča za laku noć. Zbog masovne pojave vaški i lakšeg održavanja stalno su me šišali skroz nakratko. Bilo me je stid. Voljela sam kosu. Volim i sada. I ljeti i zimi sam nosila kapu. Skoro niko nije znao da nemam kosu. Jednog dana sam izletjela iz stana zaboravivši kapu! Shvatila sam to na ulici! Svi su me ismijavali, rugali mi se! Nazivali muškim imenima! Od stida sam jedva došla do stana. Danima sam plakala. I u školi su me ismijavali.

Ponekad smo izlazili kratko i na sankanje. Ali samo ispred zgrade i dok je mama tu. Ja sam tek sa 20 i više godina prvi put pravila snješka!

Nije bilo slobode za dječiju radost!

Bili smo odrasli u koži djeteta!

Pošto mi je jedina igračka uništena, našla sam zamjenu.

Zemlju!

Mama bi me povela na njivu gdje je sijala bašču. Dok bi ona kopala, ja bih po cijeli dan pravila kolače i pite od zemlje. Redala ih po travi, divila im se i pjevušila. Osjećala sam se vrijednom i korisnom, a ustvari sam bila željna igre, dječije radosti. Za povratak smo uvijek čekali mrak, kad bi granatiranje utihnulo. Tako sam završila skoro tri razreda za dvije godine. Za godinu sam završila prvi i drugi razred. Bila sam dobra učenica, a takve su zbog ratnog stanja unaprijedili. Da završim treći razred, falilo mi je manje od mjesec dana.

Jedino što pamtim od tri razreda osnovne jeste jedna sveska. Od UNICEF-a. U nju sam pisala u školi. Po povratku kući jednom bih sve pročitala, zatim obrisala, jer nisam imala drugu za sutra! Kao da nikada nisam završila ta tri razreda osnovne! Dugo mi je trebalo da bilo šta naučim.

Nemam sjećanje ni na školske drugove, učitelje, ocjene, znanje...

Nemam devet godina života!

Protekle su mi u strahu, neizvjesnosti, neznanju, skrivanju, bježanju i ponekoj radosti.

Tada najveća radost je bila kada se babo vrati iz borbe.

U tek ponekoj radosti, prošlo je skoro devet godina mog života!

Pokušavali smo mi izaći iz Srebrenice prije pada. Jednom helikopterima koji su odvozili ranjenike, drugi put konvojima koji su dovozili humanitarnu pomoć. Oba puta zamalo nismo živote izgubili, pogušili se od gužve. Ljudska želja je bila ogromna, svi su željeli u jednom danu da se spase i odu iz paklenog grada u kojem je svaki centimetar bio pun bola, zla i patnje.

Nismo otišli, bilo nam je suđeno da, na svojoj koži, osjetimo još veću bol, strah i tragediju. Da gledamo smrti u oči!

Dani smrti...

Došao je krvavi mjesec! JULI.

Stoljeća da prođu, ta krv se ne može saprati, niti zemlja njom natopljena isušiti, niti bol ublažiti!

Grad se gušio u strahu, a narod u neobjašnjivom bolu. Zlo je bilo na pragu Srebrenice. Potočari su postali kolijevka smrti! Zulum je osjetilo i malo i veliko, rođeno i nerođeno! Jeza je prožimala svako živo biće. Svi su imali samo jedan cilj - pobjeći od zla, noža, metka, muke goleme, golgote neviđene. Nezaustavljivo su hrlili putevima, livadama, šumama prema slobodi, prema gradu soli živi ili mrtvi. Vriska ljudi i krici životinja su ispunjavali grad!

Juli 1995. godine.

Utorak. Vrhunac bola! Davno sam pročitala da u islamu postoji vjerovanje da je Bog stvorio zlo u utorak, a da je Božiji poslanik Muhammed, a.s., rekao: Prema predanju u tom danu ima jedan zao moment, ako u njemu potekne krv, zlo će biti veliko i nezaustavljivo.

Tog krvavog jedanaestog julskog dana bio je utorak i dogodilo se veliko zlo. Nemjerljivo. Neopisivo bolno. Sumanuto. Tekla je krv

cijelog dana, pa nije zaobišla ni taj zli moment! Desilo se krvavo zlo! Krvoloci su rušili ljudske živote poput kula od karata!

Zlo je pobijedilo dobrotu!

Zlo je progutalo ljudski um...

Mržnja je pobijedila ljubav...

Smrt je pobijedila život...

I tu se sve prekida! Nestaje i onaj djelić djetinjstva! Nastaje odrastanje i borba za život!

Devetogodišnja djevojčica s hiljadama sugrađana gleda smrti u oči!

Preživljava pakao!

Sazrijeva, a da toga nije ni svjesna!? Njen grad postaje mjesto smrti!!!

Dešava se 11. juli.

Dešava se pokolj, krvavi zločin nad nedužnim ljudima! Dešava se GENOCID!!!

Bila sam devetogodišnja djevojčica, koja nije shvatala šta se dešava oko nje. A morala je!

Jedino što je shvatila je da je boli, da nikada nije bila i da neće biti dijete i da tu bol nikada neće moći zaboraviti!

Malo pamtim dan kada smo krenuli prema Potočarima. Od samog jutra poput ljetnog pljuska sipale su granate! Mama nas je odvela u podrum zgrade u kojoj smo živjeli. Povremeno bi odlazila do stana da nam donese nešto hrane. Ne znam kako sam se tad osjećala!

Ali pamtim da smo još u podrumu čuli da je babin prijatelj i saborac poginuo. Zvali smo ga Kendža. Počela sam plakati. Krila sam se u ćoškovu da me niko ne vidi. Mnogo sam ga voljela. Tek se bio oženio. Mlad. Bio mi je najbolji drug.

Pamtim da bi, kad me sretne u haustoru, sve do stana bacaio iznad sebe. Ja bih se smijala, haustor bi se orio od dječijeg radosnog smijeha. Ljubio mi, pa štipao obraščice. Kada bi me donio do vrata, molila bih da me nosi nazad. Nerijetko je to i radio. Nije ga više bilo!!! Nikada više neće izmamiti osmijeh na mom licu. Ko će me, svojom pojavom, činiti neizmjereno sretnom kao on? Plakala sam, jecala!

-Nema ga više - tiho sam izgovarala! Samo se toga sjećam!

Kasnije je došao babo iz borbe i mi smo otišli u stan. Ubrzo je bio pretijesan. Vrata

su stalno bila otvorena. Dolazili su babini saborci, rođaci, vojnici... Pamtim, mama je pekla gljive na plati. Kako bi ko nailazio uzimao bi i jeo. Nastala je trka. Babo se uveliko pakovao. Ranac, odijelo... sve je bilo spremno.

Osjećao se čudan zrak u stanu. Slutio je rastanku! Bolnom rastanku!

Neki se od tad više nikada nisu vidjeli. I neće!

Neko je glasno rekao: „Ušli su u Srebrenicu, svi moramo prema Potočarima!”

U haustoru je nastala vriska!

Svi su krenuli prema izlazu iz zgrade.

Babo je bio spreman za put.

Znao je šta se sprema.

Ali nije mogao ni želio sebi priznati!

Mama nas je počela pakovati.

Babo je već bio na izlaznim vratima. Čudno nas je grlio i ljubio. Čini mi se kao nikada do tad. Znao je da se možda nikada više nećemo vidjeti! Znao je, ali se borio protiv tog saznanja!

Mami je rekao da nas čuva. Brzo se okrenuo i otišao!

Opet smo osjećali da ga gubimo, ovaj put najviše! Otišao je šumom putem spasa!

Stan je najednom bio pust. Ubrzo smo i mi bili na pragu. Skoro svi iz zgrade su izašli. Na ulici prema zgradi Općine dočekala nas je masa uplašениh, izgubljenih ljudi.

Masa koju ispunjava strah i vriska djece nezaustavljivo se kretala prema Potočarima.

Moja majka je jedna od heroina majki Srebrenice koja je sa 31 godinu i dvoje male djece stavila glavu u torbu i krenula putem smrti i borbe za opstanak!

Stigli smo već u opkoljene Potočare, a onda iz mase se pojavila ona i rekla:

"Sad sam vam sreća babu rekao mi je: 'Pose-lami moje ako ih negdje vidiš. Ja možda više nikada neću! Reci im da se ne brinu. Izljubi mi djecu.' I otišao."

Zauvijek će u ušima odzvanjati riječi koje nam je babo uputio preko jedne od hiljade heroina majki Srebrenice - Munire Subašić.

Ne sjećam se ja skoro ničega za svojih devet godina, ali ove riječi nešto su od rijetkog što pamtim. Svaki put kad je vidim, sjećam ih se, a duša uzdah pusti.

*Osjećali smo kao da smo se zauvijek od nje-
ga rastali. Kao da ga više nikada vidjeti ne-
ćemo. Izgubili smo se u masi, ona na jednu,
mi na drugu stranu. Ali pitanje je ostalo da
nas prati: On je otišao, da li ćemo se ikada
više vidjeti?*

*Te riječi nikada ne mogu zaboraviti. Još se
sva naježim kad ih se sjetim kao da mi ih
upravo izgovara, kao da se rastajemo... Ne
mogu se oteti misli da mu se moglo dogo-
diti isto što i hiljadama drugih očeva koji
su se rastali od svoje djece u nadi da će se
opet vidjeti. Koliko njih je otišlo, a da nisu
dočekali rođenje svog djeteta, odrastanje,
ženidbu, unučad...*

*Znam svi ćemo umrijeti, ali niko ne zaslužu-
je takvu smrt!*

*Srebrenička golgota je na mom licu istovre-
meno urezala strah i divljenje, suze i smijeh,
radost i tugu. Moje djetinjstvo su umjesto
osmijeha ispunjavale suze! Moje misli je za-
mijenila nepoznata bol. Rat je toplinu mog
doma zamijenio skloništima, šumama, livada-
ma... Neopisiva bol i strah uništavali su dje-
čije snove! Dolazeći na svijet donijela sam
neopisivu radost i sreću svojim roditeljima,
ne sluteći da će mi djetinjstvo biti oduzeto,
a deveta godina života završena krvavo! U*

ratu sam umjesto brojanja ocjena brojala sate i dane kada će se babo vratiti iz borbe, umjesto igrački brojala sam ispaljene granate, umjesto osmijeha brojala sam suze! Rat mi je uništio sretno djetinjstvo!

Često se pitam: šta bi bilo da se rat nije dogodio?

Imala bih sretno djetinjstvo, sretan temelj za sretan život. Spavala bih u svom krevetu, a ne u trapovima, podrumima, šumama. Ustajala bih vesela i radosna, pamtila bih mamine priče za lahku noć, a ne ratne priče i zlo! Život bi mi ispunjavali mašta i dječiji snovi, a ne noćne more i suze. Život bi mi krasili dječije igre, školski dani, rođendani, dani bez straha, a ne bolno sjećanje na zlo, smrt, bol i strah. Imala bih rane na koljenima od pada s bicikla, a ne neizlječive rane na duši od krvnika.

Ono najvažnije: imala bih daidže, amidžu, rođake, sugrađane, svoj grad. Imala bih MIRNU DUŠU! Ne bih znala šta je zlo, krv, strava, jeza, sila, živjela bih život djeteta bez krvavih ožiljaka.

Potočari bi bili polje pšenicom zasijano, a ne bijelim nišanima. Ispunjavali bi ga dječija graja i radost, a ne mukla tišina što dušu razara. Bili bi mjesto života, a ne smrti!

Ususret bi nam, umjesto prerane i nasilne smrti, došla mladost, život i starost.

Ali dogodio se, preživjeli smo!

Prije 20 godina su zli ljudi, ne obazirući se na krike bespomoćne djece, majki, staraca pogazili osnovno ljudsko pravo, pogazili sva prava i izvršili genocid nad nedužnim golorukim Srebreničanima!

Nigdje se ne osjeti tolika količina bola kao u Potočarima, ali nekako i bol je ponosna i dostojanstvena, iako nam je baš tu oduzeto sve što smo voljeli i imali.

Noći u logoru...

Jeziivi krikovi silovanih žena, majki kojima uzimaju rođenu i nerođenu djecu, izgubljeni i tužni pogledi, tijela strahom obavijena, ispunjavala su potočarsku poljanu tih stravičnih julskih dana i noći. Kao da im je duša bila na vatri, srca iščupana, oči iskopane! Nakon toga su im ostale maglovite slike prošlosti, bol jednako svjež, neproživljeni životi, duboko urezani trenuci rastanka od najmilijih. Ostalo je sjećanje na krvavi juli na Drini!

Duše mrtvih i sjećanja živih ostali su zauvijek zatočeni u polju natopljenom krvlju, sada ispunjenom mezarima.

Jedanaestog jula po dolasku u logor Potočara smjestili smo se pored fabrike. Bili smo preplašeni. Masa izbezumljenih žena, djece i staraca sve više je, poput nabujale rijeke, punila Potočare. Dvije noći smo proveli u logoru. U takozvanoj zaštićenoj zoni UN-a.

Tu noć mama je budna i preplašena bdjela nad nama, a krikovi su ispunjavali duboku i bolnu noć, a time postajali još jeziviji. Muškarce i djecu su izvodili iz fabrike i više ih nisu vraćali. Niko nije znao šta se s njima dogodilo. Bila je to duga noć, puna bola! Drhtala je od straha i neke studeni. Čitavu noć je slušala krikove majki za djecom, plač djece, pomaganja starih, a zrak se osjetio na svježju krv koja je natapala Potočare. Mama kaže da smo u tom ludilu tragičnih događaja većinom spavali.

Bili smo u fabrici s lijeve strane puta, iznad koje je bila samo jedna kuća na brežuljku. U toj kući su ljudi išli sipati vodu i peći hljeb (ni sama ne znam gdje su ga te jadne žene uspijevale napraviti i od čega). I mama je otišla jednom gore. Srećom ne više! Jedino

čega se sjećam jeste kada smo se probudili prvog jutra, mama je razvezala neku maramu u kojoj su bili krastavci i još zelene jabuke. Ona je, dok smo mi spavali, otrčala do kuće u blizini, gdje su živjeli njen otac i jedan brat, i u bašči nabrala šta je uspjela (kuća se nalazi iznad sadašnje nove stambene zgrade na Potočarima na desnu stranu iz Srebrenice prema memorijalnom centru). Sjećam se koliko smo se radovali tim krastavcima i jabukama. Jeli smo ih kao da su slatkiši.

S nama su tu noć bile i strina s djecom i nena (očeva majka). S prvim mrakom nena je rekla da se ide odatle. Već je preživjela jedan rat, a i vidjela je, kasnije je pričala, da ko god da je ušao u tu kuću nije izašao. Mama je opet primijetila vojnike kako cijeli dan hodaju između naroda. I shvatila je da danju prate gdje se nalaze muškarci, da bi ih u toku noći odveli.

Dok je zarobljeni narod pun straha i iščekivanja šta će se dogoditi bio okupiran sam sobom, zlikovci su vješto plan provodili u djelo. Tako smo svi zajedno još jednu noć proveli kod mosta za skretanje za sadašnju Spomen-sobu. Tu smo se smjestili pored puta, mama kaže da nas je pokrila čim

je imala, a mi smo, na sreću, odmah zaspali. Ona je ostala budna do zore.

Nesvjesni šta se događa i gdje se nalazimo, braco i ja smo mirno spavali. Srećom. Jer mama je, pošto nije nikako spavala, bila svjedok bolne noći, najstrašnijih dozivanja, krikova, vrištanja, odvođenja u sjeni mraka, zovu majke za otetim djetetom, ušutkivanju djece noževima... Čovjek je tvrdi od čelika. Šta sve može da preživi i ostane pri zdravom razumu? Može li to jedan čovjek? Jednostavno, divim joj se. Divim se svim ljudima koji su prošli srebrenički pakao. Svi su heroji. Svi su čelični. Svi su legende.

Pričala nam je da je na momente toliko drhtala da je imala osjećaj da se zemlja pod njom tresu. Od straha je nekoliko puta pokušavala da pobjegne, a onda bi se obazrila, pogledala nas i ostala. Molila je Boga da ogluhne i oslijepi, jer više nije mogla izdržati. Glasovi nevinih ljudi bili su joj u svakom damaru tijela, u svakoj krvnoj žili. Ledila se. Živa - smrti gledala u oči!

Bog je olakšao. Poslao je zoru, nakon noći duge kao godina.

Ona je odmah počela buditi sve oko sebe da idemo. Govorila je: "Ubit ću i sebe i djecu, ali neću zanoćiti više nijednu noć ovdje!"

Mene i bracu dragi Bog snom je poštedio te tragične traume zbog koje mama ni danas ne živi mirno.

Tog dana, 13. jula, probudila nas je da krenemo prema autobusima. Nije se više obazirala na familiju, nenu, samo je imala cilj da pobjegne daleko od zla. Kako kaže - i u smrt ako treba samo da opet istu noć ne doživi.

Često razmišljam o tome kako se mame ne bih ni sjećala da joj se nešto te noći dogodilo! Nemamo nijedne fotografije do tog tragičnog dana! Ne bih pamtila lik svojih roditelja da nisu preživjeli! Ne sjećam se lica svoje majke, ni tog jutra. Mogu samo da zamislim nakon svih strahota kojima je svjedočila kako je izgledala.

Sjećam se kao kroz maglu da smo braco i ja imali neke ruksačiće, a mama torbu. Kada smo skoro došli do autobusa, dočekali su nas kordoni vojnika koji su pravili živi štit. Napaćeni i izluđeni narod upirao je svim silama da prođe. Tjerao ga je strah. Tjerala ga je sva golgota koja se te noći dogodila.

Mama nam je bacila ruksake, uzela nas za ruke i kao nikada do tad nezaustavljiva i snažna poput vode krenula kroz masu prema autobusima. Uspjeli smo nekako proći. Pri ulazu u autobus zaustavio ju je vojnik! Pitao je gdje vodi bracu. Sledila se!

Jedini Bog tad nas je spasio. Dok je ona svojim zabrinutim pogledom neprestano gledala u bracu i čvrsto ga držala, vojnik se okrenuo na drugu stranu i mi smo ušli u autobus. Zatim za nama drugi prestravljeni ljudi. Autobus je krenuo prema Kladnju.

Muškarce i dječake odvajali su na drugu stranu govoreći da će po njih navodno doći drugi autobus. Putem smo vidjeli zarobljene sa podignutim rukama iznad glave, pričala nam je mama. Mnogi su prepoznavali svoje bližnje. Put do Kladnja bio je kao put do vječnosti.

Kaže da je sve vrijeme bracu trpala bukvalno pod noge, da ga ne vide. A on sav živahan, kakav je uvijek bio, stalno je izvirivao da vidi gdje smo. Dječake, mnogo mlađe od njega, ostavljali su. Mama kaže da su samo na jednom mjestu zaustavili autobus. Ušao je vojnik i pitao ima li ko novac ili zlato, niko ništa nije rekao, stajao je nekoliko trenutaka, zatim nešto opsovao i izašao.

Tokom vožnje prema slobodnoj teritoriji mama je opet bila svjedok stravičnih zločina. Istjerivali su muškarce iz autobusa, a ako je koji uspio proći, skupljali su ih u grupu pored puta, ranjenike gomilali na jednoj livadi uz put, ležali su nepomični očekujući smrt!

Stigli smo u Tišću (tada naravno nije ni znala koje je to mjesto). Izašli smo iz autobusa i krenuli prema Kladnju pješke.

Malo se sjećam kolona ljudi koji grabljivo hrle prema slobodi. Kao da ih vjetar nosi, a ustvari ih je nosio strah; bježali su od zla, od smrti!

I dalje je bila srpska teritorija. Nakon nekog vremena braco je rekao: "Mama, sad su naši." A ona mu je opet gurnula glavu prema dolje, da ga ušutka, bojeći se da ga ko ne primijeti. Jedino čega se sjećam jeste oboreno veliko stablo na putu na kojem je stajao stari, strašni čovjek s dugom, sijedom bradom. Nedugo zatim braco je ponovio: "Ovo su naši", prepoznao ih je po uniformama. Stigli smo pred tunel, mama je prepoznala babine saborce.

Srušila se. Izgubila svijest.

Tek tad je shvatila da je braco bio u pravu, da smo na sigurnom i da smo uspješni preživjeti.

Strah je popustio, a tijelo klonulo.

Počeli smo plakati, vrištati vukući bespomoćno mamino tijelo. Dozivati upomoć! Neko ju je rashladio, osvijestila se. Nastavili smo put čvrsto je držeći kao da će otići! Ubr-

zo smo stigli u Kladanj. Tu su nam dali da jedemo. Ne sjećam se šta. Ali se sjećam da se narod otimao; bili smo gladni. I sama izbezumljena, gledala sam po onom jadnom užasnutom narodu koji je žderao hranu, kolutao očima, tresao se kao da je mraz i bio zarobljen u svoju misao, stravičnu sliku koja mu se urezala! Nakon što smo se okrijepili, autobusi su počeli prevoziti na aerodrom Dubrave kod Živinica.

U popodnevnim satima stigli smo na Dubrave. Mama je bila u potpunom šoku. Nije znala gdje se nalazi, neprestano je povraćala i gubila svijest. Našli su nas rođaci (strina koja je 92. otišla za Tuzlu) i mene odveli svojoj kući, a braci i mami ostavili hranu. Ne znam zašto nisu i njih povelili. Sutradan sam se vratila.

Mama je i dalje bila loše. Odatle smo opet autobusom otišli prema Lukavcu u mjesto Devetak. S Dubrava su sve ljude razvozili na različite strane. U Devetaku su nas sve smjestili u prostor prijeratnog obdaništa. Mama je bila sve gore. Neko je pozvao hitnu. Odvezli su je! Bila je jako kritično i psihički i fizički. Smršala je osam kilograma za dva dana. Nakon nekoliko sati vratili su je .

Pričala je da su joj dali infuziju i da je to jedino čega se sjeća. Kasnije joj je doktor prepričavao u kakvom je stanju bila. Noge su joj bile potpuno krvave. Po glavi, stopalima, nogama, rukama, svugdje je imala rane, uboje. Pretpostavljaju da je te strašne noći doživjela šok, sama sebe udarala, čupala kosu... nesvjesno! Doživjela nervni slom!? Moja mama je heroj, snažnija od hiljadu vojnika, granata i metaka! Nakon ljekarskog pregleda, injekcija i infuzija malo su je oporavili i dovezli ponovo kod nas.

Pored svega što je preživjela tjerana strahom uspjela nas je zadržati uz sebe i zdrave prevesti strašnim putem smrti na slobodnu teritoriju.

Počeli su dolaziti mještani, donositi hranu, odjeću, prekrivače. Jedan bračni par ponudio nam je da idemo u njihovu kuću da prespavamo. Preplašeni, čudno smo ih gledali. Još uvijek puni straha i gorkog adrenalina koji okusismo u samo dva dana. Mama je odbila. Iz straha bojala se svoje sjene. Nakon dugog uvjeravanja (jer su ljudi vidjeli da je izmučena i prestrašena) pristala je. Odveli su nas kod sebe. Okupali, dali hranu, vjerovatno tablete. Brzo smo zaspali.

Sjećam se tog divnog bijelog jutra. Kada smo ustali i izašli u avliju, blještava bjelina bila je svuda. Bilo je bijelo drveće, zemlja, asfalt, sve... valjda smo se konačno smirili, odmorili, naspavali... Pogledala sam na drugu stranu. Na štriku je bila naša odjeća. Ta žena je sve iz mamine torbe i što smo skinuli oprala. Uz zid kuće stajao je dušek od kreveta. Mama nam je rekla da smo u snu vrištali i da smo se umokrili, te da je ona s tetom iznijela dušek napolje da se provjetri i osuši. Zbog toga sam osjećala onaj najiskreniji dječiji stid koji i danas osjećam kad se toga sjetim. Nakon Bog zna koliko dana, činilo se, ponudila nam je topao doručak, a to je bila njihova tzv. maslenica. Kao da nikada ništa ljepše nisam jela u životu. Još se sjećam tog mirisa sira i krastavaca.

Nakon nekoliko činilo mi se najljepših dana provedenih u toj domaćinskoj kući našli su nam smještaj. Bila je to kuća malo udaljenija od mještana koji su nas prihvatili. Dobili smo sobu. Sjećam se samo da je bila puna sreće. Kao da je teret tih teških noći i dana barem na trenutak bio iza nas.

Prvi put osjećala sam se kao dijete! Slobodno i bezbrižno.

Krik oca i djeteta odjeknuo je dolinom!

Bio je sunčan dan. Iskoristili smo ga da malo očistimo sobu. Kada smo sve pospremili, trebali smo otići po ručak. Ručak su nam dijelili u prostorijama obdaništa u koje smo prvobitno došli. Krenula sam s mamom i kanticom za čorbu u ruci. Braco je ostao u sobi.

Bio je to jedanaesti dan od pada Srebrenice. O ocu nismo ništa znali.

Na kraju puta koji se preko uzbrdice unedogled spuštao u dolinu ugledala sam nekog. Trojica muškaraca.

Bosi, zavrnutih nogavica maskirnih hlača, pocijepanih majica... Babo? Da, bio je ON. S njim su bili rođak i saborac. Svi su hodali bosu po vrućem asfaltu. Ukopale smo se. Nakon nekoliko sekundi koje su izgledale kao vječnost trgnula sam ruku od mame i potrčala. Mama nije progovarala nijednu riječ, ne sjećam joj se izraza lica. Noge kao da su bile teške, ali ipak sam trčala, trčala... i našla sam se u zagrljaju svoga oca.

Krik oca i djeteta odjeknuo je dolinom!

Tijela kao da su nam se stopila i duše ujedinile. Taj veliki čovjek, moj heroj, moj babo, naizgled snažan, arogantan, gromada, najed-

nom je kleknuo i plakao poput djeteta. Dugo smo se tako držali, nismo mogli da se nagrliamo, namirišemo jedno drugog. Čini mi se da sam tek tad bila svjesna šta je moglo biti!

Tad sam odrasla. Da, u tom trenutku bila sam svjesna da sam mogla, kao mnogi moji vršnjaci, to nikad ne doživjeti. Neprestano sam se tresla i jecala. Bol je bila u svakom dijelu moga tijela. I sad je, dok se sjećam svega. Uvijek se isto osjećam kada se sjetim našeg susreta. Nisam ga puštala, a on je samo držao mamu za ruku. Ostali su gledali sa strane i krili suze i uzdahe, zadržavali emocije. Nakon tih nekoliko minuta koje su nama bile kao vječnost, digli smo se. Ne puštajući mi ruku, zagrlio je mamu.

Ostali su vidjeli da su nas emocije shrvale, neko je rekao:

"Gdje ste pošle?"

Mama je tiho, i dalje u nevjerici, kroz suze rekla:

"Po ručak."

Babo je samo rekao:

"Idete vi sa mnom. Gdje je Hamdija?"

Kada smo krenuli prema kući da uzmemo bracu, kao da sam letjela, moje noge više

nisu bile teške, duša je bila poput vjetra. Čas sam trčala ispred njih, čas se vraćala i hvatala ih za ruke.

Ne sjećam se najbolje susreta oca i sina. Sigurna sam da nije bio ništa manje dirljiv nego naš. Još i više jer se braco svega sjećao. Svega što je vidio u putu, početka rata, bježanja, akcija, te je više razmišljao o ocu, gdje je, kuda se krije, da li će doći...

Pokupili smo to malo stvari što smo imali. Zaputili se u kuću mještana kod kojih smo prvo prenoćili.

Vrištali su od sreće, kaže mama.

Svoje emocije i radost što je babo preživio nisu krili.

Znali su da će se mama, a i mi uz nju, samo tako oporaviti. Uspjeti.

Svjedočili su slobodi, sreći i okupljanju ratom razorene porodice koja je preživjela strahote i spasila se iz mjesta smrti!

Dolazak u Đurđevik...

Ostali smo kratko tu, zatim smo krenuli prema Živinicama, prema mjestu Đurđevik gdje smo se uselili u napuštenu srpsku kuću.

Stigli smo.

To je bilo srpsko naselje gdje je još po neki od njih tu živio. Ubrzo su i oni odselili. Tu su bili skoro sve Srebreničani.

Nekako smo se smjestili. Opet bez skoro igdje ičega. Nismo imali šta obući, obuti, prostrijeti, pokriti se...

Hodali smo po betonu, jeli iz dva tanjira, živjeli od humanitarne pomoći.

Mama je pješke s kolicima išla oko sat vremena i više u jednom pravcu da nam doveze neki paket, da nam skuha jelo! Nošeni radošću i srećom što smo preživjeli, polahko smo se kućili.

Bio je to treći put da smo počinjali život od nule. Ali pokušali smo se vratiti životu koliko je to bilo moguće.

Tu sam dočekala deveti, a braco dvanaesti rođendan. Naravno da ih nismo proslavili, to nam nije ni padalo na um. Mi odavno nismo više bili djeca. Stres i tragedija učinili su da odrastemo preko noći. Nije bilo dječije

*radosti, pomagali smo roditeljima da se skuće, posiju bašču, donesu humanitarne pake-
te... bili smo sve osim djeca...*

*Kasnije je otac doveo i djeda, maminog oca,
da živi s nama. Našao ga je u nekoj staroj
kući samog, mjesec dana nakon pada Sre-
brenice. Dvojica daidža nisu prešli put smr-
ti. Ali nada nije umirala.*

*Ti jadni, napaćeni, izbezumljeni ljudi sve su
izgubili, ali ne i nadu da još ima preživjelih.
Dedo je obilazio sva mjesta, raspitivao se,
ali bezuspješno.*

*Mama je bila u lošem stanju, donekle je bila
svjesna da nisu preživjeli, ali nada joj nije
dala da povjeruje u to. Babo je tragao za
svojim najstarijim bratom. Sve više se bli-
žio trenutak kada su morali postati svjesni
da ih nema. Nije im bilo lahko.*

*Često bih ih zaticala sve troje kako plaču
pokušavajući jedno drugo da utješe. Nakon
toga bih se krila iza trošne kuće i plakala.
Ne pamtim lik ni daidža, ni amidže, ali sam
osjećala bol, veliku bol.*

*Zamišljala sam da se nešto, ne daj Bože, do-
godilo roditeljima, ni njih se ne bih sjećala.
Ni danas, kad se najdublje zarovim u svoju
dušu i pokušam zamisliti, ne sjećam se kako
su mama i babo izgledali do moje 10. godine.*

Ubili su mi sjećanje.

Nikada još nisam odgonetnula šta se dogodilo s mojom sviješću, kako je moguće da se dijete od devet godina skoro ničega ne sjeća. Ne znam, ali se ne sjećam. Možda je od šoka koji sam preživjela, možda od straha, možda sam nešto vidjela, pa je moje sjećanje nestalo.

Ne znam, ali kao da nisam ni postojala devet godina.

Nekada razmišljam i kažem sebi možda je i bolje. Ali onda shvatim da nije. Ne želim da zaboravim, da potisnem. Zato uvijek pričam s roditeljima, pokušavam da izgradim novo sjećanje na to vrijeme. Želim da znam sve što sam propustila, sve što mi je oduzeto.

Ne želim da zaboravim, ne želim da se ponovi. A hoće, ako se zaboravi!

Tog ljeta odnekud se pojavio fotoaparati. Ne znam čiji je bio i otkud nam, ali smo uspjeli napraviti nekoliko fotografija porodično i s babinim prijateljem i njegovom porodicom.

To je bila moja prva i jedina fotografija koju sam imala za deset godina života!

Približio se početak školske godine. Budući da sam završila treći razred u Srebrenici,

ali da nisam imala nijedan dokument za to, išla sam dvije sedmice u treći, zatim upisala četvrti razred.

Krenuli smo u školu. Ni tog se perioda ne sjećam najbolje. Ne znam šta sam učila, ko su bili moji školski drugovi, ničega. I dalje je šok i stres utjecao na svijest, ništa nisam pamtila...!

Svaki dan pješačeći do škole samo bi mi se smjenjivale slike izbeumljenih i nasmrtno preplašenih ljudi u Potočarima!

Kao da sam živjela u mrtvom tijelu!

Sarajevo...

Godina 1996.

Odlučili smo se doseliti u Sarajevo. Grad za kojeg sam znala samo po tome što je u njemu nena Dževa, po kojoj sam ime dobila, izgubila bitku za život davne 1971. godine.

Babo i djed su ranije došli u martu 1996. godine da bi nam našli smještaj. Mi smo ostali do kraja jula da završimo započetu školsku godinu. Završila sam četvrti, a braco šesti razred. Inače je stariji od mene tri godine,

ali pošto sam u ratu završila dva razreda, za jednu kalendarsku godinu, skoro sam ga stigla.

Našli su smještaj. Bila je to stara devastirana napuštena srpska kuća u naselju Krivoglavci nedaleko od Vogošće.

Poslijeratno stanje, nigdje ništa. Pustoš!

Babo često priča da nije imao jednu marku za kutiju cigareta, a u Vogošći je bila samo jedna mala trgovina. Sve je bilo srušeno, zapaljeno, ulice opustošene... Jedva su se snalazili za hranu ta tri mjeseca.

Jeli su jednu pogaču po deset dana!

Sami su sebi kuhali, prali... Kuća je bila prazna. U njoj nije bilo ništa. Ama baš ništa! Iz drugih kuća donijeli su dva stara kauča i ulazna vrata. Prozori i staklo na njima bili su skoro popucali, pod propao, kupatilo neuslovno u podrumu, bez ikakvog namještaja, šporeta, sudopera, umivaonika, šolje, bojlera...

Juli.

Opet taj bolom natopljeni mjesec. Završili smo školu i došli u Sarajevo.

Nekako smo, iako nismo imali ništa, imali SVE. Imali smo jedni druge i osjećali se spokojno, svi na okupu, živi.

Nisam voljela nove sredine. Teško se uklapam. Uvijek mi je teško kada sam negdje nova. Mislim da su svi bolji od mene. Teško se opuštam. Pod tim opterećenjem i pritiskom postajem smotana, često i „glupa“, nesposobna, a ustvari pogubljena. Meni samo treba malo prostora i vremena da se uklopim. Istina, nekada više nego ostalima. Zašto?

Mislim da je to rezultat činjenice što sam često bila odbacivana kao dijete. Često ismijavana. Prečesto izbjegavana. Bio je to najteži period prilagođavanja u mom životu. Barem do sada. Sva vrata bila su nam zatvorena. Ne volim ga se ni sjećati. Uvijek sam tužna kad se prisjetim. Iako je prošlo mnogo godina, i sada često zaplačem. Prevelik teret na moja mala leđa! Bilo je tako okrutno. Bilo je tako nemilosrdno, a ja sam i dalje bila dijete silom odraslo!

U toj kući vode više nije bilo nego što jest, donosili smo je s obližnjeg bunara, grijali u loncu i tako se kupali. Nismo ni slutili da će to trajati punih 14 godina. Osnovna, srednja

škola, fakultet, posao, sve sam to završavala iz neuslovne kuće, bez vode, kupatila, svoje sobe, kompjutera, pješačevići...

Zime su bile strašne, sve bi zaledilo. Išli smo u donji dio naselja koji je imao vodu, sipali i dovozili.

Grijali smo samo jednu prostoriju, u kojoj smo svi boravili, bila je i kuhinja i spavaća soba; tu sam učila, mama kuhala, ostali boravili...

Devastirano kupatilo bilo je u podrumu. Da bismo ga koristili, morali smo bukvalno obilaziti oko kuće, jer se ulazilo s vanjske strane. Pješice neočišćenim putem do škole. Vodu smo dovozili u flašama u kolicima. Nikada nije bilo dosta, uvijek je falilo. Da bismo mami olakšali, poslije škole smo dovozili vodu da ima za kuhanje i pranje. Mašinu za veš nam je djed kupio nakon nekoliko godina, ali uzalud kada nije bilo vode u kući.

Godinama sam nosila veš na obližnji izvor i prala, poslije škole ili za vikend, bilo mi je žao mame. Opet bih isto uradila samo da njoj bude lakše! Pomagali smo im oko usjeva, jedne godine smo kravu i koze imali. Oko njih skoro nikako nisam radila, uvijek sam više pomagala mami u kući.

Od 12. do 15. godine života bila sam prava odrasla žena. Kuhala, prala, pomagala oko kuće, kopala, sjekla drva, učila, bila dobar i uzoran đak bez dovoljno garderobe, pribora, bez ikakvih uslova za učenje, odmor, igru.

Bila sve osim djeteta, tinejdžera!

Kada su svi mog uzrasta od svog džeparca sebi kupovali slatkiše, odjeću, ja sam gledala da svoj dam mami da nešto kupi za kuću.

Tad sam trebala biti dijete, a nisam bila!

Bile su to najbolje, ali za mene najteže godine mog života!

Ne žalim zbog toga zato što sam se prije svega odricala svega zbog svojih roditelja, pomagala im, suosjećala se s njihovim nedaćama, patnjama i borbom.

To me naučilo da cijenim sebe i borim se.

Jer da toga nije bilo, ko zna da li biste vi ovo danas čitali.

Sjećam se da smo se tog prvog ljeta mnogo igrali. Nismo imali igračke, ali smo sve vrijeme provodili napolju. Željni igre nismo ulazili u kuću.

Naselje se počelo puniti. Uglavnom su bile porodice iz Srebrenice. Pristizala su i djeca, naši vršnjaci. S radošću smo ih dočekivali, željni igre.

Do tada pusto naselje uskoro je ispunio dječiji žamor i galama.

Bližio se početak školske godine. Već sam osjećala pritisak. Nije bilo kao drugoj djeci uobičajene kupovine pred početak školske godine. Mogla sam samo maštati o tome.

Nismo imali dovoljno pribora, ruksake, odjeću, obuću... skoro ništa. Ali tješili smo se da nemaju ni ostala djeca, da će nam možda podijeliti nešto u školi. Ipak je to tek druga godina nakon preživljenog stravičnog zločina, nakon rata.

Ali nije bilo tako. Druga djeca uglavnom su imala skoro sve.

Možda i nisu, ali u mojim očima, naspram mene, imala su sve.

„Kada nešto želiš, najvrednije ti je na svijetu, a kada imaš, ne vidiš da toliko vrijedi!”

Lakovane cipelice...

Prvi dan škole, peti razred osnovne.

Mama me dovela da me upiše.

Kada sam ušla u zgradu sadašnje OŠ „Zahid Baručija“ u Vogošći, jer je jedino ona bila u funkciji, bila sam u šoku.

Hodnici puni djece. Njihova odjeća i ruksaci zabljesnuli su me. Svi su bili dotjerani, djevojčice s ukrasnim šnalicama...

Naspram njih izgledala sam siromašno.

Bila sam loše obučena, neka iznosana odjeća i obuća, ni sama ne znam odakle nam. Sigurno ništa za djevojčicu, sigurno ništa novo. Vjerovatno jedino što je majka imala da mi obuče.

Prvo što sam ugledala kod jedne djevojčice bile su crne lakovane cipelice.

Čini mi se da je njihov sjaj izbijao na sve strane kroz masu djece. Neprestano sam ih gledala, a mama me vukla kroz hodnik tražeći nekoga da joj pomogne oko upisa.

Upitala je jednu djevojčicu isto jako lijepo sređenu:

„Gdje su učionice za peti razred?“

Ona joj je drsko odgovorila: „Ne znam!“

Zatim se počela grohotom smijati gledajući u nas. Hodajući od vrata do vrata, opet sam na kraju hodnika ugledala djevojčicu sa lakovanim cipelicama. Još više su se sijale. Malo sam podigla pogled i vidjela da je imala tregeršlus od džinsa. Ništa ljepše do tad nisam vidjela. Nisam mogla prestati da je gledam.

Dugo smo stajale u hodniku, a onda sam skoro među zadnjima ušla u jedan razred.

Vidi čuda. Lakovane cipelice opet sam spazila, virile su i svojim sjajem mamile ispod prve klupe. Ista ona djevojčica. Ušla sam i sjela u zadnju klupu. Bilo mi je drago što sam s njom u razredu, osjećala sam se važnom.

Tiho, ali primijetno skoro su se svi smijali. Sjedila sam sama u klupi.

Niko nije želio sa mnom.

Boljelo je i sad boli.

Nastavnica je prozivala redom, kada je došla do mene, svi su se nasmijali. Samo sam oborila glavu i sjela.

Željela sam da nestanem.

Svi su buljili u mene gurkajući se i podrugujući.

Pošto je bio prvi dan, nismo se dugo zadržali u školi. Jedva sam čekala da idem kući. Sjećam se da sam plakala cijelim putem do kuće. Nisam željela više ići u školu. Iako sam je uvijek voljela. Bila odgovorna i pedantna. Nikada me roditelji nisu tjerali da učim, uvijek sam sama svoje obaveze završavala. Ali tad sam je zamrzila!

Osjećala sam se odbačenom. Svaki novi dan bio je teži od prethodnog. Izrugivanja, podsmijavanja i vrijeđanja bila su svakodnevnica.

Govorili su mi svašta, pitali me zašto smo došli, govorili da smo seljaci, da ne znamo pravilno govoriti!

Sjećam se da mi je jedan dječak iz razreda uvijek govorio da imam klempave uši, da sam seljanka, da ne mogu dobiti peticu i slično!

Po dolasku kući sjela bih pred ogledalo i neprestano se gledala, ali nisam vidjela razliku između svojih i ušiju druge djece. Pitala sam se šta taj dječak vidi što ja ne vidim.

Plakala sam svaki dan.

Potpuno dječije i najiskrenije nisam vidjela razliku među djecom.

Uvijek sam bila tiha i povučena, stidljiva. Često mi se dešavalo da se rasplačem kada počnem odgovarati, jer su me u pola rečenice prekidali ismijavanjem.

Nastavnici nisu imali razumijevanja i osjećaja. A ja sam očito bila pod velikim traumama i ratnim sresom, uz dodatni pritisak djece.

Sva djeca su svaki dan oblačila drugu garderobu. Ja sam skoro uvijek u istoj dolazila. Nismo imali ništa novo.

Svi su na velikom odmoru izlazili na pauzu, ja bih ostajala sama u učionici. Nikada mi nijedan nastavnik nije prišao i razgovarao sa mnom, pokušao shvatiti zašto sam povučena i stidljiva ili pokazao trunku razumijevanja i strpljenja! Bila sam pod ratnom traumom srebreničke tragedije!

Uvijek sam se pitala koliko li oni uče za peticu, kad ja non-stop učim, radim zadaće na vrijeme i uvijek dobijem trojku!?

Kasnije sam shvatila pravilo. Kada jednom dobiješ peticu i nekoliko se puta javiš, kada prvo polugodište prođeš s odličnim, kasni-

je kao da ti se prepisuju ocjene. Nastavnici steknu takvo mišljenje, ne mogu odlikašu dati nisku ocjenu!

To sam na svojoj koži osjetila. Koliko god sam dobro naučila nešto, uvijek je to bila trojka. Zašto?

Bila je to jako teška godina u mom životu. Jedva sam s dobrim prošla, a stalno sam učila, trudila se, željela biti odlična.

Raspust.

Opet sam osjetila dašak slobode. Ponovo sam mogla biti ja, raditi sve ono čega sam željna ostala, biti dijete, igrati se, osjetiti dječije radosti, ali i pomagati mami.

Mogu samo zamisliti kroz šta su moji roditelji prolazili posmatrajući svoju djecu kojima su skoro samo hranu mogli obezbijediti. Ali morali su se boriti.

Došli su u tuđi grad, bez igdje ičega, bez posla, bez novca.

Bili su neustrašivi. Jaki i nepokolebljivi da nam izgrade i nemoguće.

Raspust je brzo prošao. Kao dlan o dlan. Nisam se radovala.

Znala sam šta me čeka! Bojala sam se ponovnih razočarenja i neuspjeha!

Željela sam još malo svoje slobode zadržati, ali nisam mogla.

Čizme dva broja veće...

Krenula sam u šesti razred osnovne škole.

Nekoliko djece iz naselja je u jednom pravcu pješачilo do škole oko tri kilometra svaki dan. Ljeti bi bilo dosta lakše pješачiti. Jesen i zima bili su preteški!

Dok bi došli do škole, odjeća i obuća bi nam bili mokri, a nerijetko i ruksaci. Ako bi padala kiša, isprskali bi nas automobili, jer smo išli pored glavnog puta do škole. U školi samo što bismo se osušili, bio je kraj nastave. Opet do kuće mokri!

Tako svaki dan, tokom cijelog školovanja.

Roditeljima je bilo još teže gledati nas takve. Dvoje djece su školovali. Svježiji poslijeratni period.

Nismo imali dovoljno ni obuće ni odjeće. Nisu nam imali čime kupiti!

U toj kući našli smo neku odjeću koju smo koristili. Ljeti je opet bilo lakše. Zime su bile hladne s mnogo snijega. Nisam imala dobru obuću, samo neke stare puknute čizme.

Jednog dana u podrumu kuće našli smo neke zimske duge, kožne čizme. Bile su mi najmanje dva broja veće.

Ali sam im se mnogo obradovala. Obula sam ih u školu!

Na ulazu u školu, dok smo stajali u redovima raspoređeni po razredima, sva su mi se djeca smijala. A kada sam ušla u razred, nastao je haos.

Saginjali su se ispod klupa da vide moje čizme, dobacivali, ismijavali me cijeli dan. Dječak iz razreda koji me uvijek najviše vrijeđao pitao me je čije sam čizme uzela - od mame ili tetke. Drugi su dobacivali - od komšinice!!!

Počela sam opet plakati. Požalila sam se nastavnici, ali ona je samo rekla da ne obraćam pažnju. Vratila sam se u svoju zadnju klupu.

Jedva sam čekala kraj nastave. Opet sam željela da nestanem. Kako sam oborila glavu, vidjela sam da su one ustvari sve mokre i da su na više mjesta pukle. Nisam to osjetila. Pitala sam se hoću li uspjeti stići do kuće.

Nisam ni na odmore izlazila. Zvono je označilo kraj zadnjeg časa.

Sačekala sam da svi izađu i krenula kući.

Na putu su me sustigla djeca iz naselja. Teško smo se kretali neočišćenim putem do kuće. Snijeg je bio velik. Trotoar nije bio očišćen. Osjećala sam prevelik umor. Jedva sam koračala.

U ušima su mi samo odzvanjale podrugljive riječi djece i njihovo ismijavanje. Željela sam samo utonuti u san i sve zaboraviti.

Stigla sam kući. Kad sam ugledala mamu, briznula sam u plač! Ona, sva zabrinuta, nekoliko puta u minuti pitala je šta je bilo. Ja sam jedva kroz jecaj rekla da su mi se svi smijali i da neću više u školu. Ili ću ići bosa, govorila sam jecajući.

Sad mi je žao. Mogu zamisliti koliko joj je bilo teško. Nije mi mogla pomoći niti me usrećiti bilo čim! Drugi dan obula sam svoje stare, već pocijepane cipele. Ali danima poslije toga prisjećali su se i ismijavali me! Mogu zaboraviti riječi i uvrede, ali nikada ne mogu zaboraviti kako sam se svih tih godina osjećala!

Hljeb slađi od meda...

Sjećam se - od petog do osmog razreda kada krenemo u školu dobijemo po pola marke. Ne znam kako su i to imali. Jedino što smo mogli kupiti za taj novac je sendvič od dede koji ih je donosio pred školu na velikom odmoru.

Bila je to četvrtina hljeba i dvije kriške salame u njoj. Suho, skoro sam hljeb. Nikada bolji sendvič nisam jela. Ali nisu svi ni to imali svaki dan.

Kada bismo se vraćali iz škole, opet bismo bili gladni. Nismo imali novca. Skupili bismo nekako pola marke i na putu prema kući kupili hljeb, podijelili ga i jeli do kuće. Bio je slađi od meda! Tada smo obično išli sporednim putem, željezničkom prugom da nas niko ne vidi dok jedemo suh hljeb!

Bile su to teške godine. Svaki dan smo sa-zrijevali, morali smo. Za djetinjstvo nije bilo mjesta. Meni teže i od ratnih. Život u ratu je teška borba, ali zajednička i s jedinstvenim ciljem. Život u miru je okrutan, ne biraju se sredstva, a ciljevi su različiti, suviše lični.

Sve loše sam doživjela tad. Poniženje, vrijeđanje, ismijavanje, odbacivanja,... sve što

jedno dijete nikada i nigdje ne bi smjelo doživjeti!

Kad god se prisjetim tog perioda, zaplačem, nešto me u grlu stisne, a duša zatreperi. Srce me zaboli. Želim da nijedno dijete nikada nešto slično ne doživi!

I danas srećem djevojčicu s lakovanim cipelama i dječaka koji me je najviše vrijeđao i ismijavao. Odrasli su to ljudi. S tom djevojčicom sam se čak i družila. Nije ona bila kriva što je ona imala nove cipele, a ja nisam!

Samo sam očekivala da me prihvate. I ja sam bila dijete, nevino i željno djetinjstva.

Kolo života se okreće

Iako odbačena, ponižena i bez mnogo toga što su drugi imali, uspjela sam ostvariti najveću želju svojih roditelja. Učinila sam ih ponosnim i sada to činim. Diplomirala sam. Mnogi to nisu iako su imali sve!

Čini mi se da je dječak koji me vrijeđao ostao isti. Ima isti namrgođen lik, pogled s visine kao prije više od 15 godina.

Iskreno, ne volim ga sresti. Kad ga sretnem, odmah mi se tužno sjećanje probudi. Ne mrzim ih. U mom srcu nema mjesta za mržnju!

Jednostavno, žao mi ih je što su tad i što, pretpostavljam, i sad imaju takve poglede na ljude, ne razumiju i nemaju suosjećanja! Rijetki su insani.

A svi smo mi ljudi, nikada nikoga ne treba potcjenjivati. Svako ima svoju priču i pravo na parče sreće. Mama bi nam uvijek govorila: „Nikada nikome ne smijete da se rugate i ismijavate. Velika je to grijehota.“

„Bog je jedan, a odredio je da svako okusi kako je imati i nemati. Niko neće preseliti, a da ne okusi slast sreće, ali i gorčinu boli.“

Htio me je ukrasti

Već četvrtu godinu smo živjeli u Vogošći.

Išla sam u osmi razred.

Osjećala sam da sam se uklopila, stekla drugarice, nije bilo pritiska. Osjećala sam da su me prihvatili. Trebalo mi je dosta vremena, tačnije do kraja osmog razreda, da se izborim da nastavnici promijene mišljenje i da

me shvate. Da počnem dobivati bolje ocjene i na kraju prođem s odličnim uspjehom. To je bio veliki napredak, svjetlo na kraju tunela.

Vratio mi se osmijeh na lice i sreća u duši.

Od stidljive, povučene, isprepadane djevojčice koja se bojala svoje sjene postala sam društvena, opuštена i bolja učenica. Samo je trebao neko da me prihvati i da mi prostora.

Ipak sam opet na momente padala u osamu, bila zamišljena. Srećom, kratko je trajalo.

Jednog maglovitog, kišnog, jesenjeg dana vraćala sam se sama iz škole. Inače smo svi zajedno iz naselja, ali tog dana sam ostala na dodatnim časovima, a ostali su otišli ranije. Do kuće sam pješačila pored glavne ceste. Stalno se dešavalo da neko svirucka, dobacuje iz auta, iako nisam bila odrasla djevojka.

Tog dana imala sam na sebi tregeršlus od džinsa, tene, ruksak, bez kišobrana. Čim sam krenula putem (od ulaza u Vogošću sa Stupa prema Krivoglavcima - vogošćanskoj petlji), neko mi je svirnuo. Kao i obično nisam reagovala, ali sam primijetila da je neki svijetlobež manji stari auto. Nastavila sam ići, žureći jer sam kislа.

Već na narednom proširenju taj auto se zaustavio. Bilo me je malo strah, ali sam nastavila. Prolazeći tim dijelom ceste, on je krenuo i čula sam kako me zove u auto. Ignorirala sam ga i nastavila hodati.

Dolazim na most, vogošćanska petlja. Idem lijevom stranom. Tom ću stranom produžiti jer me prečica uz livadu vodi pravo kući. Bila sam skoro na pola mosta kada sam ugledala isti auto na početku prečice.

Uhvatila me panika, strah! Noge su mi se počele tresti. Nije bilo nigdje nikog! Htjela sam se vratiti, ali nisam. Počela sam plakati.

Prešla sam na drugu stranu mosta i počela trčati. Noge su mi bile preteške. Vozač je zaustavio auto, izašao i hodao oko auta. Mislila sam da je gotovo i da nemam izlaza. Blago sam podigla pogled iznad njega uz livadu i ugledala ženu s djetetom kako silazi na cestu.

Ne gledajući ništa više u njoj sam vidjela spas. Potrčala sam prema njoj.

Dotrčala sam do nje i rekla joj on me prati, ukrast će me!

On je već bio u autu, pokrenuo ga, dao gas i nestajao preko mosta!

Ta žena je bila moja tetka, mamina sestra s rodicom, bile su kod nas.

Od straha je nisam prepoznala. Shvatila sam tek kada je on nestao. Počela sam još jače da plačem. Tresla sam se. Ona me smirivala. Htjela je zapisati tablice, ali nije uspjela. Malo me smirila, umila vodom i uputila kući.

Kada sam stigla, ispričala sam roditeljima. Babo me je odmah odveo u policiju. U tom periodu su otete tri djevojčice kod Kalesije, isto na putu prema kući. I baš se na sve strane pričalo o otmici djece.

Kada smo došli u policiju, uzeli su izjave, jedino čega sam se sjećala jest da je auto bio svijetlobež, jugo jedinica. Tablice nisam ni gledala od straha. S policajcem u civilu i civilnim autom obišli smo sve ulice, parkinge od Bara do Srednjeg. Nijedan sličan auto nismo vidjeli.

Vratili smo se kući nakon nekoliko sati potrage. Nikada nijedne informacije nismo dobili. Nakon toga brat i roditelji su me naizmjenično vodili u školu skoro dvije godine. Nikada neću zaboraviti taj nemili događaj.

Srećom dobro se završio, mada često razmišljam šta bi bilo da tetka nije u tom trenutku bila tu!

Prvo životno putovanje...

Ekskurzija. Italija. Rimini-San Marino-Venecija. Znala sam da mi roditelji to ne mogu priuštiti, tako da nisam ni razmišljala o tome. Iako su željeli, jer sam napredovala, prošla s odličnim uspjehom.

Skoro su se sva djeca pripremala, dogovarala i željno iščekivala odlazak. Na malu maturu nisam ni išla! Sjećam se da smo jutro nakon mature došli po knjižice, svi su pričali kako im je bilo i pitali zašto nisam došla. Samo sam slijegala ramenima, ne znajući šta bi im rekla. Nisam mnogo ni razmišljala o maturi, znala sam da za to nemamo novca, kao ni za ekskurziju!

Jednog dana razrednica je rekla da prenesemo roditeljima da je sutradan roditeljski sastanak.

Otišao je babo. Kada se vratio, obradovao me.

Škola je izdvojila dio novca kako bi učenicima koji ne mogu platiti cijeli iznos putovanja platila pola, da bi što više djece išlo na ekskurziju.

Nisam vjerovala šta mi otac govori - da ću putovati!

Bojala sam se radovati, biti sretna, kao da će mi neko to ukrasti!

Bio je to prvi put u životu da negdje putujem!

Počela sam s drugaricama planirati putovanja, radovati se. Nisam mogla kupiti mnogo stvari. Mama je imala malo ušteđevine od šivenja, pa me odvela na pijacu i kupila mi tene i novu trenerku. To nije bilo mnogo, ali meni je bilo najviše. Bila sam presretna. Danima prije putovanja slagala sam ih u torbu, zatim razvijala i isprobavala.

Došao je i taj dan. Prije puta baba me je odveo da mi kupi hrane za put. Sjećam se nikada više nisam za sebe uzela slatkiša. Dao mi je 120 maraka za put. Za mene je to bilo kao milion!

Čak sam i kusura vratila. Mada sam mogla i gladna da idem, sreća je bila moja hrana.

Čekajući da uđem u autobus, držala sam oca za ruku. Tad se pojavio strah. Bojala sam se ostaviti ga! Kao da će mi ga vrijeme uzeti i kao da se nećemo više vidjeti!

Samo mi je pred očima bila slika rastanka u Srebrenici!

Autobusi, gužva, mahanje...!!!

Nisam se suzama mogla oduprijeti. Gledala sam ostalu djecu - tek poneko je zaplakao. Prozvali su mene da uđem. Zagrlila sam ga, poljubila i pustila.

Ali htjela sam se vratiti. Željela sam da i on ide sa mnom.

Sjećanje je oživjelo!

Od tada ne volim da me prate, niti da ja nekoga pratim do ulaska u autobus. To me strašno podsjeća na rastanak u Srebrenici, ulazak u autobuse u Potočarima, galama, mahanje, suze, pogled u kojem je nada i želja za ponovni susret.

Ne volim rastanke, jer uvijek mislim da se taj neko nikada više neće vratiti!

Sve me to podsjećalo na '95!

Neprestano sam plakala i osjećala da se više nećemo vidjeti. Dugo se tokom puta nisam mogla smiriti. I kada sam prestala plakati, nisam mogla prestati razmišljati o toj slici, bila mi je stalno pred očima.

Nikome to nisam mogla reći. Svi su bili opušteni, raspjevani, puni znatiželje i radosti. Malo po malo dolazila sam sebi. Opuštala se i prvi put u životu družila.

Nisam nikako spavala.

Tek sam se nakon nekoliko sati opustila, počeli smo pričati viceve. Putovanje nam je brzo prošlo. Bilo je to divno iskustvo. Konačno sam osjećala da negdje pripadam, da sam dio nečega lijepog.

Šetali smo gradom, išli u obilaske, kupovali suvenire.

Sjećam se da sam prvo poželjela sebi kupiti fotoaparata, napraviti mnogo fotografija. Nekako kao da sam mislila da mogu vratiti vrijeme ako ga budem imala. Jer fotografije su, pored sjećanja, jedino bogatstvo čovjeka.

Kupila sam ga. Kupila sam svojim ponešto.

Bio je to neopisiv osjećaj, biti negdje gdje ti je lijepo, da te ljudi prihvataju i da možeš svoje obradovati sitnicom. Za mene je to bila beskrajna sreća.

I danas se isto tako osjećam u sličnim situacijama. Moja sreća su male stvari, one što po njima neko gazi.

To skromno putovanje bilo je moje osvježenje, osvještenje, korak koji me vodio u budućnost i pokazivao mi drugu stranu života.

Odlazak iz domovine....

Roditeljima je oduvijek bila jedina želja da nas školuju. Brat je manje volio školu, pa su skoro sve nade polagali u mene. Trebala sam upisati srednju školu. Željela sam upisati neku školu u gradu zajedno s novostečenim prijateljicama. Međutim, zbog naše situacije otac je rekao da je to skoro nemoguće i predložio da upišem Ekonomsku školu u Vogošći. Prihvatila sam i upisala. Opet sam bila sama, bez društva.

Trebalo je naći snage i uklopiti se u još jednu novu sredinu. Bojala sam se odbacivanja!

Na početku je u prvom razredu srednje škole bila većina učenika iz grada. Razlikovali su se po svemu od nas lokalaca, i po znanju, ponašanju, izgledu. Bilo nas je 45 u razredu.

Opet sam se osjećala traumatiziranom, bojala se svega novog, znala sam da ću se vrlo teško uklopiti. Počela je nastava. Odmah su se primijetila odvajanja, ismijavanja, imitiranja... Sve me podsjećalo na osnovnu školu.

Znala sam da neće biti nimalo jednostavno. Bila sam opet sva uštogljena, povučena u sebe i svoj svijet samo meni znan. Rijetko sam se s kim družila, a uglavnom je svako nekoga imao. Osjećala sam da nigdje ne pripadam i da sam odbačena.

Bezvoljna, utučena i demotivisana išla sam u školu.

Davala sam sve od sebe da budem bolja učenica. Teško je išlo. No počela sam se uklapati i dobivati bolje ocjene. To me malo motivisalo.

Jednog dana došla sam kući i čula razgovor roditelja o mogućem odlasku „vani“ (u Evropu)! To me dotuklo. Odlazak! Rastanak! Novi početak u tuđini! Nisam željela opet negdje ići, razdvajati se od oca! Osim toga tek smo se tu zaustavili, sada smo trebali negdje u bijelom svijetu opet počinjati ispočetka. Nisam željela da se opet rastanemo. Podsjećalo me na rastanak u Srebrenici.

Samo sam razmišljala kako se nikada više nećemo vidjeti!

Danima su planirali, prikupljali dokumentaciju..., a ja danima plakala.

Nisam željela ići. Ali oni su odlučili.

Početkom decembra 2000. godine mama, brat i ja krenuli smo za Njemačku. Otac je ostao s namjerom da nam se pridruži kasnije.

Nakon desetak dana provedenih tu, otišli smo tražiti azil u Holandiji. Obavili procedure i 20-ak dana boravili u kolektivu, dočekali Novu godinu i na kraju dobili odbijenicu!

Nakon noći provedene kod očevog prijatelja, otišli smo za Belgiju. Tamo su nas također odbili. Opet smo se vratili u Holandiju. Već je bila polovina januara. Ponovo smo pokrenuli postupak i ušli u proceduru, a za to vrijeme boravili u kolektivu. Poslije silnih razgovora i procedura drugi put smo dobili odbijenicu, ali i izgon iz države. Niko sretniji od mene nije bio. Jedva sam čekala taj dan.

Sve vrijeme koje smo tamo proveli idući od grada do grada, spavajući po stanicama, čekajući odluke, ja sam skoro prespavala.

Sa babom smo se čuli, ali ne tako često. On je uvijek plakao. Kada bismo mu rekli da se za ručak dovoljno ne najedemo, pao bi u očaj! Govorio bi nam da se vratimo!

Nakon nekoliko dana, pozvali su nas da preuzmemo stvari, dokumentaciju i aviokarte za povratak u zemlju. Bilo je to prvi put u životu da letimo avionom. Nisam bila uzbuđena, to mi ništa nije predstavljalo, samo sam bila presretna što se vraćamo. Jedva sam čekala da zagrlim oca, vratim se kući.

Došao je dan kada smo sjeli u avion i poletjeli prema Bosni. Let nije dugo trajao. Odmah nakon slijetanja krenuli smo kući. Dočekali su nas komšije, rođaci i dedo. Bili su sretni. Nisu ništa loše vidjeli u tome što smo se vratili. Nisu nas osuđivali.

Ušli smo svi kod rodice da popijemo kahvu. Taman što ju je spustila, sjedila sam pored prozora i provirila, ugledala sam nekog da ide prema kući. Bio je to babo! Izletjela sam brzinom svjetlosti ispred kuće i bacila mu se u zagrljaj. Gušili smo se u suzama. Nismo mogli do riječi doći.

Bio je to opet onaj bolni susret roditelja i djeteta. Pun bola i radosti istovremeno. Tijela su nam drhtala, a usta zanijemila. Izašli su i ostali. Radost je bila svuda oko nas. Kao prsti ruke, ponovo smo se sklopili u jednu šaku i bili snažniji nego ikada! U trenutku dok smo se uplakani od radosti zbog ponovnog susreta gledali, shvatili smo da je to bila greška, ali da je na vrijeme ispravljena.

Otac sada često kaže da je sretan što smo se vratili i da je to bila jedina odluka koju je prelomio preko koljena i da mu se o glavu obila.

Nastavila sam prvi razred srednje. Na nastavi nisam mnogo izgubila jer nas je kačio

zimski raspust, ali za gradivom jesam! Tama kada sam se vratila, počeli su ocjenjivati. Svaki dan sam prepisivala i kopirala gradivo koje sam propustila, ali teško ih je bilo sustići! Imala sam jako loše ocjene, većina negativnih.

Do kraja školske godine uspjela sam sve popraviti osim matematike. Pala sam na popravni. Bila sam očajna. Nikada mi se to nije dogodilo. Cijeli ljetni raspust provela sam učeći. Mislila sam da cijeli svijet zna da sam pala. Stidjela sam se!

Roditelji su me neprestano tješili, podržavali, govorili da su oni krivi za to jer su nas „podigli“ iz škole zbog odlaska. Bila sam ne-utješna. Željela sam da već naredno jutro osvane august da polažem.

Tri mjeseca kao tri godine. Po cijeli sam dan sjedila na balkonu i vježbala matematiku. Dočekala sam i popravni. Dan kada sam se pojavila u školi bio je prestrašan. Umirala sam od želje da se to što prije završi, ali i od stida. Htjela sam prva da polažem, samo da što prije odem da me što manje profesora vidi, kao da oni nisu znali da sam pala!

U zemlju sam propadala od sramote. Bio je to za mene veliki poraz.

Položila sam.

Iako sam imala ogromnu tremu i pritisak koji sam sama sebi stvorila, nije bilo problema da prođem. Sjećam se da me profesorića pohvalila i rekla: „Dobro je da sam ovako postupila. Valjat će ti ovo na maturalnom, ako Bog da.“ Pogledala sam blijedo u nju ne shvatajući je.

Tek kasnije, kada sam bez problema radila maturalni, shvatila sam da mi je samo pomogla time što me oborila. Da me pustila da prođem, preskočila bih to gradivo, jer nije bilo šanse da ga za tako kratko vrijeme po povratku savladam.

Shvatila sam da moj poraz nije bio poraz, nego novi korak ka boljem.

Shvatila sam da sam se nakon pada digla i opet pobijedila.

Shvatila sam da je moj poraz ustvari moj uspjeh, jer svako loše je za neko dobro!

Prijateljstvo

Nakon prve godine srednje škole koja je teško započela, još teže završila, nastavila sam dalje. Već u drugoj nas je bilo manje u razredu, bolje smo se poznavali, ali i dalje se svako držao svog društva.

Sklopila sam neka poznanstva s djevojčicama s kojima sam sjedila u blizini. Opet je bilo nekoliko osoba koje su se stalno izdvajale od ostalih, zadirkivale druge i ismijavale. Imala sam osjećaj da ni na koga to toliko ne utječe kao na mene. Iako dosta opuštenija, još bih se na trenutke znala osjećati usamljeno i odbačeno.

Danima, mjesecima posmatrala sam jednu djevojčicu iz razreda.

Ona je svaki dan oblačila druge pantalone. Sjećam se, brojala sam koliko ih ima. Nabrojala sam 18! Ja sam imala dvoje, i to od trenerke. Pitala sam se da li ću ja toliko ikada imati.

Sada imam sve što mi treba i previše. Uvijek kada nešto novo kupim, pomislim kako neko nema i ne može sebi to priuštiti. Postidim se sebe. I odmah nekome nešto poklonim. Sve bih dala samo da se nijedno dijete više nikada ne osjeća kao ja tada.

Nikada neću zaboraviti dane kada nisam imala! Kada idem naprijed, uvijek se okrenem iza sebe i znam da moram biti zahvalna. Ne smijem zaboraviti da je ovo što imam sada nekada bila samo NADA.

Vjerovala sam da će mi se sva moja bol vratiti samo u drugom boljem obliku. Naučila sam se STRPLJENJU.

Već u trećoj godini još sam se bolje uklopila. Počela sam se družiti s pet djevojaka iz razreda. Prvi put u životu imala sam prijateljice!

Bile smo nerazdvojne. Konačno sam i ja imala društvo, osobe koje su me prihvale, i osjećaj da negdje pripadam. Bile smo jako iskrene, požrtvovane i pažljive jedna prema drugoj. Dijelile bismo svaku marku, svaki zalogaj.

Početak četvrte godine. Počele su pripreme za ekskurziju. Cijela škola brujala je o tome. Svakodnevno su održavani sastanci, sjednice. Većina roditelja djeci nije mogla priuštiti putovanje u Španiju!

Od nas šest, koje smo se družile, tri su mogle ići, tri nisu! Od nas tri koje nismo mogle ići, meni se najviše išlo, bila mi je to ogromna želja. Ali nismo imali novca! Smišljale

smo razne planove kako bih i ja mogla putovati. Predložile su da one daju pola novca, a drugu polovicu moji roditelji. Otišle smo da pitamo moje da li će na to pristati.

Odbili su! Otac je rekao da to nikada ne bi prihvatio i da ne može u takvu situaciju dovesti njihove roditelje. Ja sam ustvari znala da oni nemaju ni tu drugu polovinu novca, još troškovi hrane, odjeće, obuće za put..., ali sam se ponadala. Međutim od tog ništa nije bilo.

Bila sam tužna, ali već drugi dan sam bila svjesna naše situacije, pomirila sam se s tim i nastavila dalje. Ali one to nisu prihvatile.

Otišle su kod profesorice koja je bila vođa putovanja i pitale ima li šanse da se prikupi novac kako bih i ja išla na ekskurziju - pola one, a pola škola.

Ona je rekla da će im odgovoriti na času. Ponadale smo se opet.

Ona je na času pitala po imenu ko sam ja. Ustala sam. A ona je rekla:

„Znaš li ti koliko bi još djece željelo ići na ekskurziju? Ko si ti da samo tebi pomažemo?“ Slegla sam ramenima i sjela. Bilo me je stid što smo uopće pitale.

Ona se nadovezala kako ne bi bilo fer da samo jednom učeniku pomognu. Bila je u pravu. Ali mi smo jedine pitale za to! Borile smo se!

Ostali su predložili da se onda ide na neko jeftinije putovanje, kako bi nas što više moglo ići. Nije pristala. Kasnije smo saznali da su tu ideju predlagali i ostali profesori, ali nije prošla.

Ona je rekla: „Ja ovaj put vodim putovanje i ići će se u Španiju ili nigdje drugo! Ko može nek ide, ko ne može šta ćemo mu!“

Nastavila je na času pričati, gdje će ići, šta im treba i slično. Iz našeg razreda išlo je samo 13 od 35 učenika.

Poslije časa su me tješile. To je bila jedina nada da idemo zajedno. Plakale su. Ali meni nije bilo toliko žao, jer sam od početka znala da je to skoro nemoguće, mada sam se malo nadala.

Bilo mi je više žao zbog okrutnosti i nerazumijevanja profesorice. Razdvajali su nas. Već tada su pravili razlike: ko može, ko ne može! Time su stvarali jaz među učenicima!

Došao je dan putovanja. Krenula sam da ih ispratim. Plakale smo, grlile se... bilo nam je žao. Opet rastanak! Autobusi, gužva, mahanje, suze...

Ne volim ih!!!

Osjećala sam kao da ih gubim. Svaki put se tako osjećam. Bila sam mnogo tužna. Vratili smo se na nastavu. Klupe oko mene bile su prazne. Falile su mi mnogo.

Žao mi je bilo što te trenutke za pamćenje nismo zajedno provele. Ali mi je ostalo nešto što ću zauvijek pamtiti. Iskrenost i požrtvovanost mojih prijateljica. Njihovu prijateljsku borbu i požrtvovanost, ali i sebičnost odrasle osobe, pedagoga, koja nam je trebala biti uzor.

Ne očekujem previše od ljudi, stoga kada dobijem zrno, obrađujem se poput djeteta koje među kamenjem nađe igračku!

Našu ranu zaliječile smo zajedničkom večeri, ispraćanjem srednje škole, odrastanjem, maturskom večeri.

Zajedno smo se pripremale mjesecima. Maštale kako i šta ćemo obući, skrojiti, kupiti... Roditelji su zadnji novčić odvojili kako bi mi priuštili sve te sitnice. Nisu mogli mnogo, pa smo gledali šta je jeftinije, ali nisu željeli da mi to uskrate. Skrojila sam odijelo ledeno bijele boje, otišla prvi put u životu frizeuru, našminkala se, dušu ispunila, prvi put nakon toliko godina, srećom... Bile smo poput

princeza. Bila je to noć ljepote i mladosti. Ali i prijateljske ljubavi i druženja. Divno i nezaboravno smo se provele. To je sjećanje koje će zauvijek ostati u nama i jedino što ćemo imati nakon mnogo godina. One su bile biser dotadašnjeg lošeg perioda mog života.

Cilj i uspjeh....

Upis na fakultet. Još jedna nova sredina. Opet novi početak. Iako starija i iskusnija, ponovo sam se jako teško snašla. Prva godina bila je najteža. Ne u smislu učenja, nego uklapanja u novu sredinu, ljude, profesore... Pored bezbroj poraza i poniženja koje sam ranije doživjela, prepreka koje sam prevazišla, uspjela sam negdje duboko u sebi naći snage i volje da uspijem.

Prva prepreka bio je novac. Trebala sam upisati fakultet, a nas četvero živjeli smo od očeve invalidnine 375 maraka. Podstanari u bezuslovnoj kući, brat završio srednju školu bez posla, mama domaćica, otac RVI.

Kako?

Trebala sam negdje naći snagu da postignem cilj. Našla sam je upravo u njima. Oni

nisu imali prilike da se školuju, ja je imam i moram je iskoristiti, rekla sam sebi.

Skoro neškolorani ljudi za kratko vrijeme našli su se u najvećoj tragediji, preživjeli je bez igdje ičega, došli u veliki grad s dvoje djece kojima je trebao savjet, podrška i usmjerenje. Morali su preko noći naučiti, naći ispravan put od hiljade ulica i voditi nas njime do cilja.

Svjesna naše finansijske situacije znala sam da ću teško završiti fakultet, ali isto tako da ne smijem odustati bez pokušaja. „Brat i ja ćemo kopati kanale ako bude trebalo, ali ti ćeš biti naš ponos, završit ćeš fakultet“, uvijek mi je govorio babo.

Jedne ljetne večeri razgovarali smo. Nekoliko sati razgovora o životu, o tome kako i zašto smo tu gdje jesmo, šta nam se to dogodilo, šta smo preživjeli. Morali su i sami naučiti kako živjeti u velikom gradu da bi nas usmjerili.

Onda nam je babo rekao:

„Djeco moja, došli smo iz male sredine u 'veliki grad'. Roditelji su vam rođeni na selu, nisu dovoljno školovani. Vi imate priliku da budete. Ali čak ni to po cijenu ljudskosti! Dobrota i čestitost nemaju cijenu. Zato

radite sve da se vi prilagodite mjestu gdje živite, a ne ono vama. Samo tako ćete dokazati da nije bitno odakle ste, nego KO ste!"

Došao je drugi rok za upis. Položila sam prijemni. Bila sam ispod crte, što je značilo da ću morati vanredno studirati. Da bih se upisala, trebalo je uplatiti prvu ratu 300 KM koje nismo imali!

Brat je tokom ljeta povremeno radio s majstorima na izgradnji neke kuće, ali mu nisu platili. Kada smo odustali za potragom novca i riješili da ponovo upišem naredne godine, braco je došao s radosnom viješću. Dobio je dio novca. Tačno 300 maraka.

Svoj prvi zarađeni novac dao mi je bez prigovora. Tad sam znala da me ništa ne smije spriječiti, da ne smijem izdati, da moram završiti fakultet!

Nije bilo izgovora, samo sam učila. Te četiri godine skoro da nisam izlazila. Svratila bih nekad na kahvu poslije predavanja ili u vrijeme pauze i to je bilo sve. Često sam s mamom skupljala posljednje kovanice u njenom novčaniku da bih sutra iskopirala skriptu.

Ali uvijek bi govorila: „ Ne sekiraj se, kćeri, bit će para, predeverat ćemo mi ovo, samo ti uči.“

Jedne prilike nedostajalo mi je pola marke u kopirnici. To sam vidjela nakon što mi je žena iskopirala knjigu i rekla koliko sve to košta. U zemlju sam propala od stida. Osjećala sam da sam se zacrvenjela. I sada osjećam taj stid. Ispružila sam joj ruku u kojoj su bile kovanice, a ona je uzela sve i rekla da fali još pola marke.

Pitala sam mogu li joj sutra donijeti. Rekla je: „Ne možeš“, i trgnula mi kopiranu knjigu iz ruku. Trebala mi je za naredni ispit. Izašla sam plačuci.

Shvatila sam da je novac ostao kod nje. Vratila sam se da ga tražim, a ona je opet zagalamila i rekla: „Opet si došla!“ Pitala sam je da li mogu ostaviti taj novac što sam joj dala kao garanciju da ću sutra donijeti ostatak, a da mi zauzvrat sačuva kopiju knjige, jer neću imati više od koga kopirati, kolegica se vraćala kući.

Bijesno je promrmljala da mogu. Bila sam sretna, obrisala sam suze i krenula kući. Tako je i bilo.

Sutradan sam donijela novac koji je falio i uzela knjigu.

Sunce mora uvijek sjati...

U tom ludilu prilagođavanja i navikavanja, borbe i želje da očistim prvu godinu na fakultetu, jer sam mislila da će ostale ići lakše, sjećam se jednog profesora.

Bio je to za mene poseban dan. On ga je učinio takvim. Došli smo na ispit. Pun hodnik ispred amfiteatra. Toliko nas je bilo na tom roku da su nas dijelili u grupe. Polagalo se kod njega cijeli dan. Bila sam u grupi koja je tek nekad popodne došla na red. Čekajući da uđem, čučala sam uz zid i čula prepričavanja studenata šta profesor najčešće pita.

U studentskom žamoru koji je zujao u hodniku čujem:

„Kod njega niko ne može proći na ispitu ako ne zna kada je bio pad Srebrenice!”

Skočila sam na noge. Gledala po masi da ugledam osobu koja je to rekla, jer mi se učinila blizu. Vidjela sam grupu koja je o tome pričala.

Prišla sam i pitala je li istina da to pita. Bilo mi je drago, osjećala sam se ponosnom. Osjećala sam da ima ljudi koji nisu zaboravili i neće! Koji suosjećaju, koji razumiju tu tragediju!

Osjećala sam da sam konačno sreća nekog kome je bitan naš bol, kome je važna tragedija moga grada! Osjećala sam podršku. Osjećala sam da se još neko bori protiv zaborava, jer to je naša historija.

A onda sam doživjela šok! Njih četvero pogledalo je u mene i skoro uglas reklo: „Je li ti znaš kad je pala Srebrenica?“ Činilo mi se nevjerojatnim. Oni nisu znali!

Samo 10 godina od najkrvavijeg zločina, genocida u njihovoj državi, studenti nisu znali kada je počinjen!

Sledila sam se. Boljelo me srce. Boli me i sad. Boljela me moja rana na srcu. Boljela me moja bol.

Tiho sam rekla 11. juli 95, a oni su se trznuli za olovke da zapišu.

Pomislila sam šta će biti za 20, za 50 godina. Ubit će nas zaborav umjesto metaka i granata. Ubit će nas najveći neprijatelj! ZABORAV!!!

Nisam mogla prestati razmišljati o tome. Čučeći u hodniku, sama sebi sam postavljala pitanja i pokušavala naći odgovore.

Šta da uradim, da se nikada nijedna žrtva ne zaboravi?

Šta ja mogu uraditi da nas ne ubije najveći neprijatelj?

Shvatila sam da ću nekada morati reći, da svi trebamo govoriti, pisati, snimati... da ne smijemo dozvoliti da sjećanje nestane. To je naša historija. Ono je poput sunca u oblaku. Zar ono nestaje zalaskom? Sunce mora uvijek da se vidi, i danju i noću, i u ljeto i u zimu, i u januaru i u julu. Mora, jer samo dok sunca ima, bit će i nas. A i kada nas ne bude, ostat će naše riječi - dokaz da je zlo bilo, da se ne smije nikada zaboraviti i ponoviti!

Sunce mora zauvijek sjati.

Zaborav je gori dušman od zločina!

Želja i poniženja!

Treća godina studija.

Jedan od posljednjih ispita bio je tog dana. Taj predmet ostavila sam za kraj, spremala sam ga skoro šest mjeseci. Na Prvi rok nisam izašla, posvetila sam se drugim predmetima, ali sam ga uporedo spremala.

Na drugi rok zakasnim tri minute i profesor me vrati!

Profesor koji uvijek kasni na ispitne rokove. Da bude još gore, na putu od autobuske stаницe na Sutjesci do fakulteta zamalo da nastradam! Izletjela sam na cestu, trčeći i ne obazirući se! Samo sam začula škripu guma!

Zakočio je centimetar od mojih nogu. Kao da me neka beskonačno bijela svjetlost obavila. Nakon nekoliko trenutaka, kao da sam tek tad otvorila oči, ugledala sam kolonu automobila i čula usiljene i ujedinjene sirene!

Čovjek kod čijeg sam automobila stajala, koji je na svu sreću uspio zakočiti, ljutito je, ali u isto vrijeme blijedo, gledao u mene. Vidjevši da sam i sama u šoku, ništa mi nije kazao, osim - čuvaj se. Kao da sam tek tad nakon nekog vremena uzdahnula. Kao da mi je srce prestalo kućati.

Pogledala sam ga sa zahvalnošću, digla ruku i nastavila trćati. Ta zamalo kobna situacija trajala je svega nekoliko minuta, ali kao da je trajala nekoliko sati.

Trćući dalje, zahvaljivala sam Bogu što me spasio i molila da stignem na ispit. Ni sama ne znam gdje sam našla snagu da ponovo potrćim jer su mi se noge odsjekle od straha.

Konačno sam stigla. Zakasnila nekoliko minuta. Hodnik je bio prazan, kolege su ušle u kabinet. Sva zadihana i blijeda, pokucala sam na vrata kabineta. Dočeka me profesor. Tek su ušli, čula sam da ih tek raspoređuje u grupe. Objasnila sam mu da živim u Vogošći i razlog mog kašnjenja. On je samo odmahnuo rukom i rekao da dođem na drugi rok!

Nisam vjerovala!

Preklinjala sam ga da mi dozvoli da izađem na ispit. Rekao je da napustim prostoriju ili će me izbaciti. Do izlaznih vrata sam se okretala i molila ga, nije imao sluha. Ignorirao me!

Izašla sam. Oko mene se cijela zgrada okretala, nisam mogla vjerovati. Sjedila sam ispred vrata neko vrijeme nadajući se da će me možda pozvati da uđem. To se nije dogodilo!

Odmakla sam se i sjela na stepenice na kraj hodnika.

Tražila sam dobar razlog, nisam ga našla. Razmišljala sam neprestano.

Sjetila sam se svog bruce. Koliko je znoja i snage prolio da mi da prvi zarađeni novac da

upišem fakultet? Bilo me je sramota pogledati ga u oči. Osjećala sam se poraženo.

Tek tad sam bila svjesna da sam mogla poginuti, postati invalid zbog nepažnje, trčanja na ispit, a on se ponašao kao da sam namjerno zakasnila! Nisam mogla vjerovati ni naći opravdanje za njegovo ponašanje. Bila sam bijesna!

Kako neko može biti tako okrutan? Kako?

Počela sam plakati. Prišao mi je kolega i pitao zašto plačem, rekla sam mu. Začudo i pomalo ironično me gledao i rekao: „Ne mogu vjerovati da plačeš zbog ispita.“

Rekla sam da ne plačem zbog ispita nego zbog neljudskosti!

Nisam mu mogla objasniti koliko sam bila povrijeđena i razočarana. Osjećala sam da se trud ne isplati, da se poštenje ne nagrađuje, istina ne cijeni! Samo sam željela izaći na ispit, zar je to previše, govorila sam sebi sjedeći na stepenicama i plačući.

Kolega je proširio priču da plačem zbog ispita. Došlo je njih nekoliko, ismijavali su me, rugali se, pravili šale na moj račun. Ignorirala sam ih, bila sam previše uvrijeđena i ponižena. Jedino sam na to mogla gledati kao

na poraz! I dalje su bili tu. Govorili da nisam normalna, da se naviknem, da neće biti prvi put da osjetim nepravdu i da se neznanje više cijeni od znanja!

Jedan kolega iz mase je kazao da nisam trebala reći istinu, da sam trebala slagati nešto, pustio bi me! Bio je to još jedan poraz. Pitala sam se zar je dotle došlo da se za znanje ne bori znanjem, nego lažima! Nije bilo odgovora. Barem ga ja nisam nalazila.

Došao je drugi rok za isti ispit. Polagao se samo usmeno. Profesor je kasnio blizu sat vremena. Nakon čekanja ušla sam sa jednom djevojkom. Pozdravile smo profesora i sjele.

Već mi je bilo loše, nisam se mogla oteti mislima i sjećanju šta mi se desilo prošli rok. Uzdahnula sam i pokušala se koncentrisati. Primijetila sam da profesor neprestano gleda kolegicu do mene.

Bila je dotjerana kao da je na prijem krenula. Potpuni make-up, krzno, štikle, nakit... Ja sva izmorena od učenja, puta do fakulteta i dodatnog čekanja profesora da dođe na zakazan termin. Pristojno i skromno obučena pala sam u njenu sjenu. Njoj je postavio dva pitanja, jedno pitanje je tačno odgovorila,

drugo polovično. Nakon još malo ćaskanja rekao joj je da je položila.

Počeo je mene ispitivati. Dva pitanja sam odgovorila. Treće sam znala, ali ne potpuno kao prethodna dva. Nakon što sam odgovorila koliko sam znala, zamolila sam ga da mi postavi još jedno pitanje. Rekao je da ne dolazi u obzir i da odgovor na ova dva i po „lagana pitanja“ nije dovoljno za prolaz. Gledala sam ga začuđeno. Prisutne kolege su dobro znali koliko sam učila (jer su me uvijek zvali štreberom, pošto nikada nisam otišla na ispit nespremna) i pridružili su se mojoj molbi, ali on nije htio ni da čuje.

Nekoliko sam ga puta zamolila.

A onda je upitao: „Odakle si?“

Rekla sam: "Iz Srebrenice."

Nastavio je: „Ma jah, vi iz Srebrenice samo nešto tražite i molite!“

Moj um više nije bio moj!? Nastao je tajac. Kao da nikoga nije bilo u prostoriji. Svi su sa zaprepaštenjem gledali i čudili se kako može profesor tako nešto reći studentu na ispitu! Kako može dirati u svježu ranu? Kao da nisu vjerovali da su dobro čuli.

U mom tijelu je gorjelo hiljade vatri. Bijes je okovao moj mozak, a suze su nekontrolisano tekle niz lice. Ustala sam. Neprestano gledajući u njega, koji se skamenio, ali i dalje pokušavao da bude duhovit.

Rekla sam mu samo: „Ja sam ponosna što sam iz Srebrenice, nisam nikada i neću, ako Bog da, nikoga moliti! Došla sam da pošteno položim ispit, ne da molim! Molila sam za pitanje, ne za ocjenu!”

Pokupila sam stvari i izašla.

Ne znam kako sam stigla do toaleta. Brizнула sam u plač.

Nisam mogla vjerovati šta sam doživjela. Opet na istom ispitu, opet od istog čovjeka. Nisam mogla da se načudim ljudskoj okrutnosti. Nisam mogla! Pitala sam se zašto sam kriva. Je li samo zato što sam iz Srebrenice?

Nisam ja birala da nam se tragedija desi, nismo mi svojom voljom otišli iz svog grada!

Sama sam sa sobom pričala i tražila odgovore.

Nije ih bilo.

Kolegice su došle da pitaju kako sam. Sjećam se da su začuđeno gledale koliko sam

blijeda i bijesna. Bila sam neutješna. Pokušavale su me smiriti. Tresla sam se, umivala i bunčala.

Pomogle su mi da izađem, sjele smo na klupu u hodniku.

Ispit je već bio pri kraju. Došao je on.

Gledajući u mene i podsmjehujući se, pružio mi je indeks i govorio kako nije ništa ozbiljno mislio, da ne zamjerim. Pokušao me potapšati po ramenu govoreći da se šalio. Samo sam se izmakla!

Nisam ga ni pogledala. Uzela sam indeks koji sam nakon dva dana otvorila i vidjela da mi je upisao šesticu. U tom trenutku nisam željela da mi taj profesor upiše ocjenu. Nisam željela ništa što me podsjeća na njega!

Ali kasnije sam bila sretna, jer dobila sam ono što sam zaslužila svojim znanjem, iako sam znala za više, ali da mi je dao veću ocjenu, osjećala bih se da sam je dobila na poklon!

Dokazala sam mu da me ne može spriječiti u mojoj borbi. Da me može povrijediti jer sam čovjek, ali da me ničim ne može poniziti ni kupiti jer imam dostojanstvo! Imam ponos!

Tokom studija sam znala pred ispite dane provesti učeći od jutra do mraka. Prije polaska na ispit bih se budila oko 3 ili 4 sata ujutro, zagrnula u deku, jer je soba bila hladna, nikada je nismo grijali, i ponavljala do 7 sati. Zatim bih se spremila i krenula. Ako je zima, prva bih razgrnula prtinu do ceste i pješaćeći išla pola sata do autobuske stanice. Ako bih imala sreće, taj dan bi autobus došao na vrijeme. Pri ulasku u autobus, shvatila bih da su mi noge mokre. Obuća nikakva, slaba!

Snijeg i mraz, kiša ili sunce nisu me spriječili da nastavim borbu.

Znala sam samo da moram!

Nisam imala ništa osim iskrene želje za uspjehom. Ni dovoljno novca, ni dovoljno odjeće ni obuće, ni šminke, ni hrabrosti, ni samopouzdanja, ni odvažnosti. Samo jedno - želju. A ona je najbolja. Dok te nosi snaga želje, ne postoji ništa čemu se ne možeš suprotstaviti.

Ona je vodilja života i njen rezultat je uvijek uspjeh.

I tako skoro četiri godine. Preduge. Živjela sam za taj dan, živjela sam za taj uspjeh. Živjela sam za dan kada ću svoje roditelje

učiniti ponosnim i opravdati njihovo povjerenje.

Živjela sam za cilj!

Živjela sam za rezultat svih teških godina koje sam prošla da bih ostvarila cilj.

Dan ponosa...

15. maj 2008. godine.

Dan pun iščekivanja, radosti, sreće, ali i straha. Diplomirala sam sa dvadesetjednu i po godinu.

Sjećam se imala sam neviđenu tremu.

Čak sam i svoje roditelje zamolila da ne idu na moju odbranu diplomskog. Bilo me je strah! Pošli su samo brat i prijateljica. Mislila sam bit će mi teže ako oni budu tu. Ali pokajala sam se.

Pokajala sam se što sam im uskratila da osjete taj ponos i sreću koju sam ja osjećala u trenucima kada mi je profesor komentarisao diplomski rad i cjelokupno studiranje.

Vrijeme nažalost ne mogu vratiti. Ali dan kada sam se s bracom vratila kući s „diplomom“ u ruci (dobila sam je tek 18.10. iste godine) nikada neću zaboraviti.

Pogledi roditelja ispunjeni ponosom, srećom, snagom i hrabrošću bili su veliki poput stijene, čvrsti poput čelika, a opet tako krhki i sjetni, roditeljski.

Oči pune suza su me gledale, ruke drhtave me grlile, a usta ostala nijema od radosti i sreće.

Zagrljaji i poljupci kao nikada do tad srčani i snažni, puni ljubavi i sreće.

Pred njima je bio rezultat njihovog odricanja i ulaganja.

Rezultat zajedničkih godina truda, rada i upornosti.

Pred njima je bilo njihovo dijete, koje je uspjelo ono za šta oni ni prilike nisu imali!

Osoba čiju su svaku suzu i vidjeli i osjetili, koje je svakodnevno lila zbog okrutnosti i nepravde.

Ali sve je bilo iza njih.

Dani poniženja, nepravde, borbe i tuge su bili prošlost.

*Dala sam im snagu da nikada ne obore glavu,
da nikada ne pokleknu.*

*Ionako snažni, heroji lošeg vremena su bili
još snažniji i hrabriji.*

*Tad sam bila sigurna da je vrijedilo svakog
bola i poniženja.*

*Vjerovali su u mene, a ja sam vjerovala u
sebe!*

Uglas su govorili:

*„Naše dijete, dijete domaćice i trgovca je
diplomiralo. Prvo u familiji. Prvo u generaci-
ji. Ona je ostvarila naš san. Ona je naš po-
nos!”*

Prvi odlazak na more

*Nakon diplomiranja slijedila je nagrada.
Mama je željela da nas dvije odemo na more.*

*U prvom trenutku sam bila presretna. Ali
kasnije sam htjela odustati.*

*Mama me je danima uvjeravala. Bilo me je
sramota svega nepoznatog. Sa skoro 22 go-
dine otići prvi put na more!*

Nisam znala kako da se ponašam, nisam znala plivati!

Mislila sam svi će u mene gledati i ismijavati me. To sam očekivala gdje god bih se prvi put pojavljivala! Mama je išla godinu prije, i isto se tako ponašala jer joj je bio prvi put. Ona je sa 45 godina prvi put bila na moru!

Nakon nekoliko dana uvjeravanja mama je otišla i uplatila kako ne bih više imala načina kazati da ne želim ići.

Došao je taj dan - 26. juni 2008. Bili smo u Podacama.

Tokom putovanja bila sam jako uzbuđena i sretna, ali opet uplašena od nepoznatog.

Kada smo stigli, deda i baba su nas fino dočekali i smjestili. Nakon smještaja ubrzo smo otišle na plažu. Osjećala sam se čudno. Posramljeno i stidljivo nisam znala kako da se ponašam. Mislim da sam se tek pred polazak kući opustila.

Tog prvog dana nismo dugo ostale na plaži. Vratile smo se u sobu. Mama se bojala opekotina od sunca. Kasnije smo sišle na veliki balkon ispred apartmana da popijemo kahvu s gazdama.

U razgovoru s nama saznali su da smo iz Srebrenice. Vidjelo se suosjećanje u njihovim pogledima i knedla u grlu kako je razgovor odmicao. Tužna priča o srebreničkoj tragediji se nastavljala, mama je pričala da je oko 30 muškaraca iz njezine uže familije pobijeno, a oni su se samo stresali, trljajući ruku od ruku da spuste naježene dlake.

Gledala sam ih šuteći i slušajući. Onaj veseli osmijeh s lica moje mame je nestao u navali tegobe koja ju je stezala u prsima, a onaj vedri pogled domaćina koji su nas dočekali je izbljedio.

Vidjevši da ih je obuzela tuga, doviknula sam: „Ali zato ima i sretnih vijesti, ja sam nedavno diplomirala. Zamislite nakon svega što smo prošli i izgubili, moji roditelji su mi to omogućili!”

Sretni osmijeh i domaćinski pogled je opet bio tu, sretno su se nasmijali, ustali, čestitali, baba je donijela čokoladu da se počastim. A ja napravila novu kahvu.

Željela sam da ih razveselim, željela sam da moju radost osjeti svaka osoba, svaki kamen, svaka kap u moru, svako stablo. Željela sam da se svi smiju, i smiju. Svaka krvna žila mi je bila ispunjena srećom, shvatala sam

kako su dani odmicali šta sam uspjela učiniti za sebe i svoje roditelje.

Odužila sam im za svaki osmijeh kojim su me ispraćali i dočekivali kada sam imala dobre i loše dane na fakultetu. Vratila sam im osmijehom. Znate li šta je najbolji lijek lošem, tužnom, teškom?

OSMIJEH.

Naredne tri godine smo ljetovale u Podacama. Uvijek bi otišle da obiđemo dedu i babu. Zadnje godine su im već djeca bila preuzela posao. Oboje su bili slabi i često u bolnici.

Baba je plakala zbog srebreničke tragedije

Četvrte godine smo bile u Baškim Vodama. Po preporuci nas je dočekala baba vedrog lica, crvene kose, pogleda punog topline i dobrote. Stigle smo u pet sati ujutro. Nije joj bilo mrsko s prvom zorom izaći na glavnu cestu i sačekati nas.

Odvela nas je u svoj vrt kod stare kuće na kahvu. Čini mi se da nikada nije bolje mirisala. Pijući kahvu besjedile smo o proteklim godinama. I s njom smo nekako počele temu

o ratu. Trenutak kada smo joj saopćile odakle smo nikada neću zaboraviti! Žena je sva proplijedjela, briznula u plač i rekla: „Zar ste tamo bili 95, lipa moja dico?!”

Mama je nastavila pričati, a ona se tresla poput lista. Brišući suze držala me za ruku i blagosivljala. Pitala koliko sam godina imala, kako sam se od svega oporavila, je li mi otac živ. Samo sam je blijedo gledala bez teksta, bez mogućnosti da bilo šta kažem! Pričala je kako je ona preživjela rat sa svoje troje djece i unučadima. Koliko puta je bila na operaciji, dijagnosticirana su joj dva tumora. Sa svim se izborila, preživjela i nastavila raditi.

Govorila je: „Rad mi je najveća snaga, u njemu zaboravim sav bol i tugu!”

Meni je govorila: „Dite moje drago, i mi smo zla osjetili i svašta preživjeli, ali uz vašu tragediju se ne može nijedna druga uporediti!” „Šta su vam dušmani uradili”, dodavala je gušeći se u suzama. Ustala sam da im donesem vode. I mama je počela da plače.

Hodajući do česme nisam mogla da vjerujem. Bio je to prvi put da vidim da neko tako reaguje na spomen riječi Srebrenica. Slika uplakane babe mi nije izlazila iz očiju dani-ma.

Pazila nas je kao da smo joj dio porodice. Svako jutro bi dolazila da pita jesmo li doručkovale. Zajedno bi pile kahvu po povratku s plaže. Kada smo trebale nazad, našla nam je prijevoz do glavnog polazišta.

Naredne godine smo planirali ljetovati kod nje, ali nam se planovi nisu ostvarili. Poslala sam joj razglednicu i fotografije uz izvinjenje i nadu da ćemo se opet vidjeti.

Zauvijek ću je pamtiti. Tu iznemoglu stariću punu suosjećanja kakvo nismo doživjele, iskrenog i toplog ljudstva zauvijek ću se rado sjećati.

„Svi smo mi ljudi, ali rijetki su insani!”

Prvi posao

Nakon povratka s odmora još malo je trajala euforija. Stvarnost je pokucala na vrata. Pred kraj ljeta počela sam tražiti prvi posao. Tek tada je počela prava borba. Nisam ni slutila koliko teško može biti.

Moje prvo radno iskustvo bilo je volontiranja u novinarstvu. Bilo nas je preko 15-ak u redakciji. Većinom stariji i dosta iskusniji od mene. Prionula sam na posao. Svjesna da

nemam nikakvog iskustva i da moram duplo više raditi da bih naučila.

Prva radna sedmica na jutarnjoj kahvi s kolegama nakon redakcijskog sastanka. Pošto sam bila nova, razgovarali smo, raspitivali su se o meni. Bez imalo ustručavanja sam komunicirala s njima. Jedna kolegica me je upitala odakle sam. Rekla sam - Iz Srebrenice! Nastao je tajac. Na nekim licima se vidio grč i osjećaj tuge, a na drugima zamišljenost i dubina.

Zatim je iz potonule tišine koja je nastala, kolegica (inače studentica koja je boravila u Sarajevu) kao iz topa rekla: „Što onda živiš ovdje? Što se ne vratite tamo?“ Zagledana u nju, osjećala sam njenu bezdušnost i gorčinu u toj rečenici. Osjećala sam kao da me pitanjem tjera na mjesto zločina! Kao da joj smetam! Trznuvši se iz svih pitanja u mislima, pogledala sam je i rekla: „Jer nemamo dom!“ Nadovezala se bezobzirno rekavši: „Pa nemaš ni ovdje!“

Knedla mi se stvorila u grlu. Gledala sam njeno blijedo i sitno lice, pogled pun srdžbe, pakosti i besosjećajnosti. I nisam ništa više mogla reći! Ubrzo sam ustala i otišla od stola.

Bilo mi je jako teško. Boljelo me u prsima. Trenuci su me dijelili od suza.

Bilo mi je žao kako ljudi ne mogu da suosjećaju, da osjete bol, tugu. Ljudi koji nisu u stanju da se suosjećaju su za žaljenje. Jer su prazni, a pune se tako što druge povređuju!

Pitala sam se da li je ikada pomislila koliko je teško bilo taj srebrenički bol doživjeti, preživjeti i živjeti s tim u miru. Da li je ikada pomislila da nismo htjeli to doživjeti i doći u tuđi grad? Ali smo morali! Silom, a ne milom!

Nakon nekog vremena ta ista kolegica tražila mi je skriptu. Inače sam sama sebi pravila koncepte iz knjiga i iz njih učila. Nikada nisam učila iz knjiga, samo bih ih iščitavala za ispit. Dala sam joj! Zamolila da mi vrati kada položi ispit. Ali ona se pravila važna. Nekoliko dana je izbjegavala da se javi, govorila da se vratila kući... Nakon nekoliko pokušaja sam je dobila i rekla joj da mi u roku jednog dana pošalje skriptu nazad kako zna i umije.

Prekosutra mi je stigla pošta. Moja sveska. Možda njoj ništa nije značila, možda joj je pomogla možda ne, ali bila je moja! Samo sam cijenila sebe i svoje! Pokazala sam joj da mora da cijeni tuđe!

Za godinu dana rada imala sam dosta situacija poniženja, provokacija i uvreda. Pored toga putovala sam po sat i po u jednom pravcu do posla. Autobusi su bili neredovni. Promrzavanja na stanicama su bila svakodnevna. Ali sam se trudila da uvijek vedra, uredna i nasmijana dolazim na posao. I dok snijeg zatrpava tek očišćene ulice i trotoare, i dok se prvi mrak spušta, znala sam izlaziti na teren i raditi. Te zime sam promrzla toliko da sam prvi put u životu bolovala gripu. Devet dana nisam mogla ustati na noge. Dijagnoza je pored gripe bila blaža upala bubrega.

Ali bilo je i lijepih trenutaka. Onih kada nakon obavljenog posla ljudi žele čuti vašu priču, čestitati na borbi i ustrajnosti u miru, upoznati vas i podržati. S toliko saosjećanja i želje su se unosili u razgovor, kao da će mi time pomoći, osjećali su se dužnim, da to nikada ne mogu zaboraviti.

Bilo je dobrog i lošeg.

Ni za čim ne žalim, sve je to kamenje za izgradnju moga mosta života.

Beba je preselila...

April 2009. godine. Jednog popodneva dolazi na recepciju mladi bračni par koji želi razgovarati s novinarom. Nakon što su nas o tome s recepcije obavijestili, urednik je rekao da ja siđem i vidim šta žele.

Sišla sam.

U holu recepcije su sjedili dvoje mladih, blijedih i iscrpljenih ljudi. Prišla sam. Držali su se sve vrijeme za ruke. Zamolila sam da kažu o čemu se radi.

Drhtavim glasom kazali su mi da imaju šestomjesečnu bebu kojoj je dijagnosticirana leukemija i da mora hitno na liječenje u Njemačku. Dok je mladi otac govorio, majka je nijemo i beznadežno gledala u mene. Pokušavala sam biti maksimalno profesionalna, ali su me suze odale.

Prije ulaska u redakciju morala sam u toalet. Malo sam se prizvala, umila i izašla. Odmah sam nakon potvrde urednika počela pisati tekst apela za pomoć.

I tako smo danima bili na vezi, pratila sam konstantno šta se dešava bebi, da li pristižu donacije za liječenje. Nakon nekoliko dana njen mi je otac rekao da su uspjeli omogućiti hitno izmještanje bebe na liječenje, a da će se novac moći naknadno uplatiti.

Odmah sam otišla na odjel pedijatrije gdje je beba ležala. Tamo sam zatekla njenog oca i daidžu. Nije se moglo ući unutra. Dali su mi njenu fotografiju i ponovo smo napravili apel i obavijestili javnost da beba ide na liječenje iako još nije skupljen sav novac.

Nekako neplanirano, ali svom dušom sam se vezala za njih. Imali smo istu želju, da beba pobijedi bolest i ozdravi. Sretni, puni nade i želje otputovali su. Bila sam ispunjena i sretna. Molila sam za nju.

Taj dan bila sam na terenu. Zvali su me iz redakcije. Kolegica mi je rekla:

„Imam za tebe tužnu i radosnu vijest.“ Kažem joj: „Reci prvo tužnu?“

Kaže: „Upravo smo saznali da je za bebu bilo kasno! Umrla je Njemačkoj!“ Telefon mi je skoro ispao iz ruke. Skamenila sam se.

Ništa je dalje nisam čula. Pred očima mi je bilo malo, drago lice sa fotografije koju smo objavljivali uz apel za pomoć.

Bila sam u šoku. Stajala sam umjestu duže od pet minuta. Suza suzu stiže. Osjećala sam to kao vlastiti poraz i drhtala sam cijelim tijelom. Pitala sam se kako se onda njeni roditelji osjećaju.

Sjela sam na neku klupu. Prišla mi je jedna gospođa i pitala može li mi pomoći. Odmahnula sam glavom. Dala mi je vode. Popila sam gutljaj, pogledom joj zahvalila i posve slomljena krenula na posao.

Ta vijest me snažno uzdrmala. U redakciji su primijetili da sam loše, pokušavali su razgovarati sa mnom. Nisam bila u stanju komunicirati. Završila sam dio posla i zamolila urednika da me pusti kući. Vozeći se do kuće, bol nije prestajala. Nisam se mogla pomiriti s tim. Toliko smo bili sretni, toliko smo se nadali - mislila sam. Rano sam otišla u krevet, ali skoro cijelu noć nisam mogla spavati.

Jutro. Zbog kašnjenja autobusa malo sam zakasnila na posao. Na ulaznim vratima redakcije dočeka me vidno ljut urednik. Pozdravila sam i otišla na svoje mjesto. Prišao mi je i rekao: „Kako je moguće da mi danas nemamo vijest da je beba umrla?“ Sledila sam se.

Rekla sam: „Pa znali ste svi jučer, jer su mi odavde i javili, a ja jednostavno nisam imala snage da to učinim.“

„Trebala si kao i prethodnih dana stupiti u kontakt s njenim roditeljima, pitati ih kako i šta se desilo i mi smo morali to danas imati.“

Gledala sam ga ne vjerujući. Nisam mogla shvatiti da je u takvoj tragičnoj situaciji najvažnije objaviti da je dijete umrlo. Naravno da je trebalo obavijestiti javnost, ali dan zakašnjenja se ne može mjeriti sa smrću djeteta niti u biti nešto mijenja.

Rekla sam:

„Ako vam je to bilo toliko bitno da se objavi, mogao je bilo ko napisati vijest od dvije rečenice.“

On je i dalje galamio i govorio kako sam to trebala uraditi ja, jer sam ih pratila sve vrijeme.

„Koja je razlika u ovakvom tragičnom trenutku gubitka da li će danas ili sutra biti objavljeno?“, upitala sam i izašla. Tad sam shvatila da ja nikada profesionalac u tom poslu ne mogu biti! Ne mogu ostaviti ljudskost i osjećanje na pragu i samo gledati na situacije, ljudske sudbine i tragedije kao na vijest i da vjerovatno nikad neću moći.

Od tada svake noći prije spavanja bebi proučim Fatihu.

Naše majke...

Majke su najveća lekcija života!

I da napišem najveće i najbolje riječi nikada neću moći opisati ljubav i snagu SVIH majki koje su izgubile svoje najmilije. Nikada niko neće moći ni mislima dokučiti njihovu izdržljivost i bol u duši.

Znaju njihove stare ruke koliko su suza obrisale da ne natope čitav dunjaluk, znaju njihova prsa koliko su uzdaha u gluhoj noći pustile, znaju njihove oči koliko su se nadale da ugledaju nekog SVOG.

Nekada zamišljam da ta njihova duša izgleda poput rastrganog papira, zgaženog, pokvašenog, pogužvanog, ali opet čistog, poput behara bijelog i od nekog, Bože mili, posebnog, nederivog.

Pobijedile su vrijeme smrti, preživjele su, ali njihova djeca nisu! Njihova braća nisu! Njihovi očevi nisu! Da li je to život? Rodile su svoju djecu, a danas sakupljaju samo njihove dijelove, koščice obavijaju zelenim platnom kao znak nade da će jednoga dana biti kompletirani i da će pravda biti zadovoljena. Boli ih duša, ona ista koja jedino u njezi živi, jer odavno kao da su i same umrle.

Pokušati zamisliti bol majki Srebrenice, Višegrada, Prijedora, Goražda, Sarajeva, Foče, Krajine... isuviše je teško, a kamoli je doživjeti, živjeti i ići dalje. Ko god misli da je drugačije vara se, nemjerljivo je bolno, čega ni one naviknute na bol katkad nisu svjesne.

Tek kada neko pokuša na sebe preslikati barem dio života srebreničke majke, može osjetiti trun te dubine bola. Odavno se ničemu ne raduju, odavno im je smisao života da umjesto svog djeteta zagrle bijeli nišan u šehitluku u Potočarima. Nemaju velikih očekivanja, žive tiho, nemjerljivo snažne, hrabre i strpljive.

S njihovim majčinstvom je otišlo sve osim neizmjerne želje za pravdu. Da li njima vrijeme može zaliječiti rane? Sigurna sam da ne može! One su se samo našle smisao u bolu.

Bolom koji im krvnici naniješe, koji im dušu raspориše i ostaviše ih da žive dok im posljednja kap krvi ne iskapa. Iako je njihov život prije dvadeset godina opustošen, u njemu ima snage, istrajnosti i odlučnosti da se bore i ne dozvole da njihovim nestankom ode i sjećanje, dokaz da su nekada bile majke, sestre, tetke, nene, kćeri... Imaju beskraju odlučnost da istraju i nemjerljivo

želju da se žrtva ne zaboravi, a zločin ne umanji.

One su snaga, ne daju da bol ode s njima u crnu zemlju, ne daju zločin zaboravu.

Svi njihovi koraci već dvije decenije vode samo jednom - smiraju njihovih duša i iščekivanju pravde na ovom svijetu (dunjalučku).

Učile su svoju djecu da od loših ljudi uče kakav ne treba biti, a loši ljudi su ih im oduzeli na najsiroviji, krvavi i način nedostojan čovjeka. One imaju beskrajnu neuništivu nadu i bol koja ih nikada proći neće!

Nedužne i žive, uništene zlom, simbol su nemjerljive snage. Život im je bezgraničan, jer historiju pišu preživjeli, a ne zločinci. One su pobijedile vrijeme i zaborav svojom borbom. Njihova borba je izrodila potočarski hram, obilježje i simbol stravičnog zločina, Memorijalni centar Potočari.

Svi smo mi ljudi, ali one su MAJKE, a zar ima bolje ovodunjalučke nagrade? Biti majka znači imati ljubav i snagu za vječnu borbu za nešto SVOJE.

Na borbu protiv zaborava su nas obavezali svi SINOVI koji dadoše život za Srebrengrad, a pravda je poput vode uvijek nađe svoj put.

Jedanaesti juli 1995. je krvavi trag koji je do kraja svijeta neizbrisiv! Miris dugih ljetnih julskih noći imao je samo jedno ime - ZLO!

Nepregledni nizovi imena sinova, očeva, dje-dova, amidža, daidža... isklesanih na bijeloj ploči u hramu šehida - Memorijalnom centru Potočari ostat će zauvijek kao opomena i sjećanje na krvavo julsko zlo planetarnih razmjera.

Srebrenica je mjesto masakra i strašne golgote, ali i ponosa, hrabrosti i snage. Mjesto gdje su dostojanstvo, čast i život silom oduzimani! Jedino mjesto na svijetu gdje se majka ponosna i jaka poput stijene vraća na mjesto zločina, na mjesto gdje joj duša rasporena, gdje joj je tišina iz mezara djeteta najbolji glas koji čuje.

Majke Srebrenice imaju zadivljujuću snagu, godine ustrajnosti i borbe za vječno sjećanje na dane kada su bile majke, sestre, kćeri, unuke...

Do kraja svijeta Srebrenica će svjetliti poput svjetionika, najsvjetlijim sjajem inateći se krvavom kukavičkom zlu koje joj je oduze majčinstvo.

Zauvijek će biti poput feniksa, čiji su je bol i žrtva učinili snažnom i jakom da se vječno uzdigne iznad zločinca. Jer ZLOČIN ne umire!

Srebrenica će zauvijek biti grijeh čovječanstva i dokaz koliko zlo može biti veliko. Može i veće ako ga zaboravimo, jer bez znanja o prošlosti nemamo mjesta u budućnosti!

Udruženje „ZemZem“

Mjesto gdje sam prvi put osjetila najveći ponos, radost i sreću zato što sam Srebreničanka bilo je Ljubljana. Tu se cijeno moje porijeklo, moja tragedija, moja bol, a moj trud i rad su prvi put nagrađivani.

Dobila sam pozivnicu od slovenačkog Ženskog udruženja „ZemZem“ da prisustvujem tribini koju organiziraju za heroinu Bosne nanu Fatu Orlović.

Žene porijeklom iz Bosne su neke godine išle u posjetu Memorijalnom centru Potočari. Na mjestu zločina, u nepreglednom polju nišana osjetile su neopisivu tugu i bol. Željele su učiniti nešto. Osjećale su dug. Tako su u povratku iz Potočara shvatile da je ulaganje

u znanje najbolja pomoć, pa su odlučile stipendirati nekoliko studenata iz Srebrenice.

Tako sam ja bila jedna od četiri predložene studentice za stipendiju. Druge djevojke nisam poznavala. Već sam bila upisala četvrtu godinu. Tokom studiranja, a i nakon diplomiranja stalno smo se čule, ali nikada nismo imale prilike da se upoznamo.

Sve do aprila 2010. godine.

Tribina je bila odličan način da se okupimo i da nas svi, koji su učestvovali u našem stipendiranju, upoznaju. Od nas su očekivali samo da s njima podijelimo svoje priče o preživjelim strahotama tokom agresije na našu zemlju.

Po dolasku u Ljubljanu srdačno su nas dočekale i smjestile. Prvu noć smo bile gosti na tribini nane Fate. Ova hrabra starica, simbol patriotizma, poštenja, karaktera bosanskog ispričala je svoju životnu priču, borbu da se iz njene avlije skloni "ono" (misleći na crkvu).

Puna humora i vedrine, iako iscrpljena godinama, životnim nedaćama, poslije svakog gromoglasnog aplauza nastavljala je pričati o svojoj porodici, djeci rasutoj po svijetu, ali svaki put bi se vraćala na isto: "Samo nek mi nose ono iz avlije!"

Drugi dan smo bile gošće ženskog udruženja iz Kopra. Pripremile su nam nezaboravno druženje, obilazak grada, ručak i ono najvažnije - toplu prijateljsku riječ i podršku.

Predvečer smo se vratile, jer druga noć je bila rezervisana za naše priče. Druge djevojke su se malo uplašile.

Sala je bila puna žena koje su nas željele vidjeti, čuti, družiti se s nama. Nije lahko podijeliti s ljudima svoj život, borbu, trnovit i tragičan put odrastanja. Nije lahko pričati o svom životu.

Najteže je reći ono što je najjednostavnije.

Na početku sam im drhtavim glasom izrazila bezgraničnu zahvalnost za podršku i prisustvo. Zatim sam odgovarala na pitanja o životu, prije, tokom i nakon rata, školovanja, ali nisam im imala puno toga reći, jer bila djevojka bez devet godina života.

Posebno im je bilo zanimljivo kada sam rekla da se za tri godine završene osnovne škole jedino sjećam da sam imala jednu teku u koju sam pisala. Po dolasku kući bi to malo čitala, a zatim brisala da bih imala u šta sutradan pisati!

Bilo mi je jako teško. Djelile su me sekunde od suza.

Kada god bih pogledala po punoj sali, vidjela bih uplakane žene, koje su tu došle da čuju našu priču, našu tragediju, da se suosjećaju barem prisustvom. Dale su nam podršku, razumijevanje, nesebičnu ljubav, snagu i nadu da ćemo uspjeti, da ćemo pobijediti sve prepreke.

Na kraju sam željela da vidim njihov osmijeh, a ne suze. Pred njima je bio rezultat njihove odluke. Sve te divne žene, majke, sestre na kraju su imale iskren osmijeh na licima.

Pomislila sam - Uspjele smo!

Opravdale smo njihovo povjerenje. Na njihovim licima se vidjelo toliko dobrote, sreće i zadovoljstva.

Pred sobom su imale uspješne studentice, znale su da nisu pogriješile i da su se na najbolji mogući način odužile. Grlile su nas, ljubile, fotografisale, čestitale, prostoriju je ispunjavalo neopisivo zadovoljstvo, radost i sreća.

Svaka od njih je željela da nas dotakne, upozna. Kao da su u nama vidjele dio sebe. Zaista je to bilo prvo mjesto gdje sam osjetila neopisivu suosjećajnost, iskrenost, razumijevanje i podršku, pored ostaloga, i zato što sam iz Srebrenice.

Pitala sam se da li je moja priča-životna borba u ratu i nakon njega, dovoljno važna da se o njoj govori, piše?

Da, važna je! ZemZem-ice su mi pokazale da je važna.

Možda ima i važnijih, ali niko za njih ne zna, jer sve neispričano, vrijeme odnese najgorim neprijatelju - zaboravu!

"Srebrenica je mjesto gdje se zarađuju sevapi i grijesi. Ljudi biraju!"

Drugi posao

Nakon prvog posla nekoliko sam mjeseci bila nezaposlena. Bili su to bolni dani. Dani ispunjeni vještačkim osmijehom koji te tjera naprijed, noći bolom i suzama, koje su odgađane danju, a puštane kao kroz otvoren prozor noću! Dani bezvrijednosti, samogrižnje, utučenosti. Dani kada sam osjećala da je '95. godina i da sam opet na početku. Školanje, fakultet, društvo, sve se nekako izbrisalo. Skoro da nisam ni izlazila iz kuće.

Ostao je jedino početak. Obeshrabren početak. A morala sam naprijed.

Danima sam razmišljala, tražila način, ali izgleda za novi posao nije bilo. Nije bilo do jednog ljetnog dana. Otac je došao sav radostan i sretan. Rekao mi je: „Počinješ raditi!“ Nisam vjerovala. Počela sam se tresti. Obuzimala me neopisiva energija, talasala me. Dok je on pričao, ja sam lebdjela. Našoj sreći nije bilo kraja... Odmah mi je pred očima bila slika kako donosim prvu plaću i dajem im u ruke. Odjednom sam se osjećala snažnom i vrijednom. Kamo sreće da se nisam toliko nadala, razočarenje bi bilo manje!

Ali pošten insan misli da su svi ljudi pošteni i dobronamjerni. Otišla sam s babom u kancelariju čovjeka koji mu je obećao moje zaposlenje. Srdačno nas je dočekao. Uputio je tople i iskrene riječi, da su mi suze krenule. Suzdržala sam se.

O mom babi je govorio sve najbolje kao da je s njim u ratu bio, govorio da cijeni njegovu žrtvu za našu domovinu. Vjerovali smo mu! Za njega je to bila prazna priča naravno, kojom nas je kupio, jer je govorio ono što smo željeli čuti! Čak nam je dao novca iz „svog“ novčanika.

Užasno se stidim tog trenutka. Užasno me boli taj momenat.

Znao je da nam je novac prijeko potreban, ali nismo ga tražili na lijepe oči, željela sam pošteno raditi i zaraditi! Stidim se, osjećala sam se kao da me kupio. Kao da ću mu zauvijek biti dužna!

Ni godine poslije toga ne mogu taj osjećaj da promijene.

Počela sam raditi uvjereni da mi je pomogao. Naravno, želeći se dokazati i pošteno zaraditi plaću, dokazati tom čovjeku da sam vrijedna, uporna i časna. Odužiti mu se! Zarekla sam se radit ću sve samo da opravdam ukazano povjerenje. Njega to nije zanimalo. On je to zaboravio čim je i uradio! On na to nije gledao kao mi. Gazio je preko svega do svog cilja. Bili smo samo neki ljudi u nizu kojima je tako „pomogao“. On je imao druge goleme zalogaje. Vjerujem da i danas na to gleda kao na usputno odrađeni posao, a ja kao vječnu ranu i poraz u životu.

Prepošteno sam radila, davala sve od sebe, trudila se da opravdam njegovo povjerenje i pomoć koju nam je pružio. Rekla sam da mi novac nije na prvom mjestu, te da mi je najvažnije da radim i pomognem svojim. Nadređenoj sam previše vjerovala, a ona je to maksimalno iskoristila.

Preko mene je bivala veliki šef i sposoban vođa. A ustvari me je degradirala. Bila sam pokusni kunić. Time što me primila da tu radim učinila je njemu uslugu i osjećala se važnom. Zapravo, ne želeći da budem tu, njemu je govorila kako ne napredujem, da bi me se mogla nakon određenog vremena riješiti! Jako dobro me upoznala, što je bila moja najveća greška!

Znala je da ću učiniti sve, pošteno raditi šta god da traži, odgovorno, ažurno i precizno. Bila sam željna rada i dokazivanja, a nada-sve primorana i uslovljena poslom, zbog porodične finansijske situacije.

S njim se prekinula svaka komunikacija. Nije nam se više nikada javio!

Potpuno sam bila iskrena prema njoj. Predobro me je procijenila. Našla je moju bolnu tačku. Kritika me ubijala u pojam, a galama i vriska dokrajčile. Konstantno je to radila! Ni sa kim nisam pričala o tome.

Govorila je o meni šta je željela. Bila je u boljoj poziciji, više su joj vjerovali. Direktor je prenosila ono što je njoj najviše odgovaralo. Taj čovjek me nije pozdravljao na hodniku punih šest mjeseci. Nije mi dozvolila da prisustvujem nijednom zvaničnom

sastanku, niti da pošaljem ijedan dokument, tražila je da radim ono što drugi neće.

Samo je na sebe skretala pažnju! Na sastancima s kolegama bi svakodnevno bukvalno urlala i kreveljila se. Bila je bolesno ambiciozna!

Povišen ton ne podnosim! Ne podnosi ga moje tijelo, moj um, moje srce, podsjeća na torturu i zlo. Zato ne volim ničiju galamu!

Ta osoba je svakodnevno sa sobom donosila viku, galamu, histerično ponašanje i frustracije. Uvrede i poniženja su bila svakodnevna. Nije bilo osobe sa kojom se nije posvađala. Nadam se da takve osoba nikada više neće biti na mom putu.

*Na spomen njenog imena diže mi se svaka dlaka na glavi. Bilo je to bolno, prebolno, ali ipak poučno iskustvo. Naučila sam da više cijenim sebe, da nikada više nikome ne dozvolim da povisi ton, naučila sam da ne vjerujem ljudima. Opekla sam se! Naučila sam da u svemu lošem ima nešto dobro. Naučila sam da odgoj, iskrenost i dobrotu uvijek, ali uvijek **POBJEĐUJU**.*

Samo častan čovjek hoda uzdignute glave.

Sjećam se 26. maja prije dvije godine. Poput bombe odjeknula je vijest da je uhapšen

ratni zločinac Ratko Mladić. Bila sam na poslu. Odmah sam dobila naređenje da počnem istraživanje i pisanje vijesti. Počela sam. Upalili su televiziju. Vijesti sa svih strana su pristizale, reakcije, mišljenja, obraćanja... glava mi je bila poput balona. Svake minute je bila veća. Nепrestano su puštani snimci ratne Srebrenice, galama, strka, naredbe... Osjećala sam se kao da ću puknuti!

I pukla sam!!!

Glava kao da mi se popolovila u jednom trenutku. Počela sam jecati za radnim stolom, zatim sam ustala i otišla do toaleta. Nisam se mogla smiriti. Tresla sam se. Ponovo je oživjela '95. Slike su se smjenjivale na ogledalu toaleta, a bol postajala sve jača. Pitala sam se hoće li ikada prestati. Zar će nas svako ime ratnih zločinaca, krvnika, ponovo vraćati na početak, na mjesto zločina? Zar će rana uvijek biti svježa, zar svaka rana jednom ne zaraste?

Izašla sam. Čekao me posao. Nastavila sam koliko sam mogla. Jedva sam preživjela taj dan.

Cijeli put do kuće sam preplakala. Bila sam potresena, sjetna i vidno uznemirena. U meni su se borili prošlost i sadašnjost. Prošlost je oživjela u sadašnjosti!

Tu noć skoro da nikako nisam spavala. Sve je oživjelo, poput proljetnog buđenja, taj krvnik, zločinac je u meni izazvao bolnu buru, koja mi je dušu rastrgala!

Svi su suosjećali s mojom boli, ali ona nije!

Na tom trnovitom i teškom putu sam srela neprocjenjivo dobre i vrijedne osobe. Srela sam dvije prijateljice, koje ću zauvijek smatrati poklonom od Boga za sav taj bol i poniženja. Jedna je ostala tu da radi, druga je prije mene dobila otkaz! Na odlasku mi je rekla da je u drugom stanju. Bila sam pre-sretna. Kada je iz torbe izvukla sliku ultrazvuka, ruke su mi zadrhtale, a suze kliznule niz obraze. Uhvatile smo se za ruke i počele skakati kao djeca. Kao ono što nikada nisam ni bila!

Tog dana kada je trebala ići, bilo mi je užasno teško. Nisam se mogla pomiriti s tim, da će me ostaviti neko zbog koga sam se radovala dolaziti na posao, ko je bio moj osmijeh. Od onog dana kada je došla mililo mi se ići na posao. Kada je otišla, nastavile smo se družiti do danas.

Ista situacija se dogodila kada sam odlazila, a druga prijateljica ostala. Bile smo neizmjereno tužne. Sjećam se tokom zadnjeg dana na poslu izbjegavale smo priču o tome.

Pogledale bi se preko kompjutera, nasmiješile i nastavljale s radom. Bližio se taj trenutak. Osjećala se tuga u zraku. Sve je isparilo, ostala je čista emocija.

Prišla je da se pozdravimo. Snažno me zagrlila. Nismo se ni razdvojile briznule smo u plač. Otrčala je u hodnik. Čula sam je kako plače, a i ona mene. Drugi put sam proživljavala isto. Samo sada je bilo i sreće, jer sam se udaljavala od okrutnosti, od najnegativnije osobe koju sam u životu srela.

Željela sam otići. Razgovarala sam s roditeljima i tražila njihovo mišljenje. Nisam više mogla podnijeti ucjene, a shvatila sam da tu ne želim biti. Čovjek zbog kojeg sam se osjećala dužnički i sve to podnosila, više se nije obazirao, kao da nas je izbrisao.

Bez previše razmišljanja su mi rekli: „Šta god da odlučiš, imaš našu bezuvjetnu podršku.“ Lahnulo mi je. Poslušala sam srce! A najbolje je poslušati unutrašnji znak kad se javi.

Napustila sam taj posao. Kada je osvanuo dan, za koji sam odlučila da bude moj posljednji radni dan, bila sam slobodna! Končno sam se otriježnila iz tog dubokog i bolnog sna.

Pao mi je kamen sa srca. Znala sam da vrijedim, da sam pošteno odradila svoj posao, da je vrijeme da moj život krene naprijed, a ružni snovi da se zaborave.

Nikada nisam imala priliku da nešto kažem. I kada bi mi dala mogućnost, prekidala bi me galamom, vriskom, a ja sam se povlačila ili počinjala plakati. Nju suze nisu doticale. Jedne prilike mi je rekla: "Srce se ostavlja kod kuće kada polaziš na posao, ako želiš imati karijeru."

Odgovorila sam: „Ako karijerista znači biti osoba poput tebe, ja to nikada ne želim ni biti! Zauvijek ću biti domaćica poput moje majke, a ostati čestit insana! Biti čovjek!"

Naljutila se. Opet zagalamila, jer je to bio njen način komunikacije! Zato sam joj na odlasku napisala pismo. Tu sam joj rekla sve što sam ikada mislila, a nisam imala prilike da joj kažem. Nikada nikome to nije smjela pokazati! Tako ništa nisam ostavila nedorečeno. Zauvijek sam dušu očistila od te boli i nastavila živjeti.

Izašla sam uzdignute glave, kao što sam i ušla.

Nisam ni preko koga gazila. Niti bih. Ostala sam čovjek. Snažnija i bogatija.

Sama sebi sam bila dokaz da se neke stvari ne mogu kupiti novcem!

Jedno je biti uspješan, a biti čovjek - nešto sasvim drugo!

Svjetlo na kraju tunela...

Bio je to većini ljudi običan radni dan.

Ali u jednom krajičku grada, u jednom predgrađu sve je prštalo od sreće.

Jedna mala i sretna porodica je dočekivala najljepše trenutke svog života. Srca su im igrala, a duša jecala.

U njihovim tijelima nije tekla krv nego sreća i zadovoljstvo. Njihovim patnjama, povlačenjima po tuđim domovima, poniženjima je došao kraj.

Petogodišnja djevojčica iz rata je nakon 18 godina dočekala da ima dom.

Dočekala je da sa svojom porodicom otvori vrata svog doma, legne u svoju postelju, pređe svoj prag. Nakon povlačenje po tuđim kućama i izbjegličkog života u domovini, došao je taj sretni dan.

Tada smo već 14 godina živjeli u staroj srpskoj kući u Krivoglavcima. Kući u kojoj bi bilo lakše nabrojati šta je imala, nego šta nije!

Ali živjeli smo, školovali se, sijali bašču, proživljavali najborbenije trenutke, najljepše i najtužnije. Sreća zbog završene osnovne, pa srednje škole, zatim svakog položenog ispita, bratovog zaposlenja, diplomiranja, zaposlenja jednog pa drugog, sve su to podnijeli temelji te trošne kuće.

Tuga je također bila svakodnevni gost, zbog same činjenice da živimo u kući onih koji su pripadali narodu koji nas je dotle dotjerao!

Bilo je i sreće i tuge, ali sve u tuđem domu, pod tuđim krovom.

Dedo, mamin otac, živio je s nama. Bili smo podstanari. Bez ijedne donacije, naša ognjišta su i dalje zgarišta! Predavali smo više puta molbe za nepovratna sredstva, jednokratnu pomoć, rješenje stambenog pitanja. Babo na osnovu invaliditeta, dedo kao roditelj dva šehida.

Godinama su nas odbijali. Skoro da smo bili izgubili svaku nadu. Razmišljali o povratku na mjesto zločina!

Ali nakon skoro deset godina borbe i svakodnevnog odbijanja sa svih strana Bog je

poslao svjetlost. Pokazao je put i podario milost da to svi zajedno doživimo. Upalilo se svjetlo na kraju tunela.

Tog divnog osmog septembarskog dana 2010. godine bili smo nagrađeni za svu patnju i bol. Dobili smo ključeve stana.

Danima smo bili u nevjerici. Nisam vjerovala da se to nama događa. Kada su se skoro svi skućili, imali krov nad glavom, mi smo bili u tuđem! Navikli smo da nemamo svoje, a roditelji su još veću ranu nosili, jer su znali šta su imali i koliko truda su uložili...

Oko mene su stajali ljudi, stariji roditelji šehida iznemogli od godina i boli, invalidi, neki bez ruke, neki bez noge, neko izgleda spolja dobro, ali belaj je u njegovoj duši, njegovom tijelu, samo se ne vidi.

Osjećala sam neizmjernu sreću i tugu u isto vrijeme. Sreću, jer su doživjeli da ponovo imaju krov nad glavom. Tugu, jer su sami, sakati, bolne duše, preživljavali sve ove teške godine.

Sjetih se riječi svoga djeda koje smo slušali skoro 15 godina:

„Daj Bože da doživim da opet imam krov nad glavom, da ne umrem u tuđoj kući. Da ne umrem na pragu dušmana koji mi najsvetije

uze! Djecu moju!!! Odavno se ničemu više ne radujem, ni Bjaramu, ni danu ni noći, ništa ne očekujem, osim smrti!"

Odjednom se iznad mase sretnih ljudi kojima su snovi postajali java pojavila duga. Znak Božiji, milost. Njene boje nikad nisu bila jače, njen luk nikad nije bio širi. Kao da nas je sve obavio u svoj zagrljaj, kao da nam je davao sigurnost i zaštitu.

Kao da su se naši najmiliji radovali što je njihova smrt ili krv nekom ipak „pomogla“.

Onako tiho proučim Fatihu, zatim nastavim učiti onako redom sve šta sam znala, zahvaljujući Bogu na milosti da imamo svoj dom.

Pored mene su stajali mama, babo, brat i prijateljica. Dedo je čekao na red da primi ključeve.

Gledala sam ga i divila se ljudskoj snazi. Bilo mu je više od 70 godina, izgubio je sve, osim dvije kćerke i unučad. Sa svojim štakama (2000. i neke je pao na ledu i slomio nogu, dva puta je operisan i od tada ne pušta štake, kaže strah ga opet ići pod nož...) hitro je koračao prema stolu na kojem su bili ključevi i ugovori. Gledajući u one ključeve činili su se ogromni, barem deset puta veći nego što jesu.

Prozvali su ga, čula sam njegovo ime. Pred očima mi se pojavi slika mojih daidža, onakvih kako su mi ih opisivali da su bili, jer ih nisam zapamtila.

Suze zališe već mokre obraze, probode me nešto u grudima. Ali i obasja neka neopisiva vedrina koja se pojavi na njegovom licu, njegov osmijeh je bio skroz drugačiji.

A onda niz izabrano lice sališe se suze poput kiše. Ruke i tijelo mu zadrhta, osjetila sam to dok me grlio. Zagrlim ga jače, ne bi li mu bilo lakše, da zna da nije sam - ima nas. Čula sam mu tihi jecaj. Kao da mu je srce ispuštalo krik, bol za sve godine tuge bez djece.

Stali smo opet svi na okupu. Iščekivala sam da čujem očevo ime. A u meni je nešto tišnjalo. Na momente uzburkano, na momente tiho ali bolno.

Pomislih niko i ničim im ne može vratiti niti platiti njihovu djecu, dijelove tijela, rane na duši i ono najdragocjenije - VRIJEME.

Avdić Bekto - prozvaog je ženski glas. Odjeknulo je u mojoj glavi! Noge su mi otežale. Nisam mogla da krenem. Naš heroj je išao ispred nas. Osjetilo se da mu je teško. Za prolijevanje krvi dobio je nagradu. Da li je to uopće moguće nazvati nagradom? Da li se

može nečim nadoknaditi? Nevjerica. Neki su dali živote, a njihove porodice ništa nemaju. Nisam mogla ne pomisliti na one koji još uvijek čekaju.

Godine povlačenja po tuđim kućama, godine patnje i poniženja bili su iza nas.

Drhtavam, a opet snažnim, meni naj snažnijim rukama na svijetu, uzeo je ključeve! Zatreperili su mi ispred očiju. Okrenuo se prema nama. Skamenjeni smo gledali u njega. Noge su nas jedva držale.

Briznula sam u plač! Redom smo se izgrlili i čestitali. Okrenula sam se prema bratu i snažno, naj snažnije ga zagrlila, jecala.

Prilazili su nam i govorili da ne plačemo. A onda se iz mase pojavio neki zvaničnik i reče: "Plaćite slobodno, imate razloga da plaćete od sreće."

Bilo mi je još teže. Oko mene se sve okretalo. Srce mi je skoro iskočilo. Opet smo se međusobno grlili i pogledima pitali je li moguće. Da li je moguće da nakon skoro 20 godina imam svoj dom, svoju sobu, svoj krov, svoje ognjište?

Da li je moguće da ćemo imati kuhinju, kupatilo, ormar, krevet...? Da li je moguće da ćemo opet imati dom kao onaj što su nam

roditelji sagradili u Jadru? Da li je moguće nakon dvije decenije? Da li je moguće da nema više razbijenih prozora, propalog poda, nestajanja vode, struje, cijepanja drva, pješačenja, promrzavanja?

Moguće je. Sve je moguće. Kolo sreće se okreće. Bog je svemogući. Sve što posiješ to i požanješ. Jedino svjetlo na kraju tunela nakon srebreničke tragedije bio je naš krov nad glavom nakon skoro 20 godina.

Život je čudna borba. Desi se nešto zbog čega izgubiš sve osim života, a onda ti Bog kao nagradu za to podari nešto što će te vječno podsjećati na to što si proživio! Bez temelja sam imala krov! Jer svako ima svoj djelić sretnog neba, a Bog plaho ne hiti da te niti kazni niti nagradi.

Preživjeli smo...

Preživjeli smo najveću golgotu, samo da bismo umanjili zaborav. Preživjeli smo da bismo se dostojanstveno sjećali i pričali o ZLU. Preživjeli smo.

Preživjeli smo smrt, ali nam je dio duše ostao zarobljen u potočarskom polju, u

podrinjskim brdima i šumama, ostale su misli i čežnja za najmilijima.

Preživjeli smo. Jesmo li stvarno ili je samo još duša u nama? Duša koja se nikada ne razdvaja od misli o zlu koje nam uze najmilije, život, mladost. Duša koja iščekuje juli nadajući se smiraju najmilijih.

Duša u kojoj je maleni središnji dio ispunjen nadom, poput bijelog cvijeta Srebrenice, simbola genocida. Duša čiji bol nema rok trajanja. Duša čija je tišina krik. Jer svaka duša ima nekog koga nema.

Ostali smo da živimo NADU, a ne život. Ostali smo da nastavimo borbu, pokažemo ljudsku snagu i čelična srca. Ostali smo da izdržimo neizdržljivu bol. Nisu ubijeni samo oni čiji nišani, znane i neznane grobnice govore umjesto njih.

Ubijeni smo i mi - preživjeli. Ubijeno nam je djetinjstvo, mladost, a možda i život! Zauvijek obilježeni i vezani za stup zla.

Duše živih su trajno zapečaćene krikom koji nikada neće utihnuti, bolom koji nikada neće umanjiti, ranom koja nikada neće zarasti!

Kao da se zulum iz cijelog dunjaluka slio u našu Srebrenicu da nam oduzme najmilije,

one koji su bili naše SVE. Kao da je krvnicima đavo iščupao dušu, pa ne biraše način i sredstvo da nanesu bol drugima i drugačijima.

Smrt je razlog našeg rođenja. Smrt je neizbježna, svi smo je svjesni, iščekujemo je. Kada se desi, neopisiva je bol onima koji ostaju. Ljudski je. Nakon što ukopamo nekog svog ostaje praznina, bol na koju se vremenom naviknemo. Ali kada nestane, kao da ga neko ukrade i mnogo godina čekamo trenutak da ga spustimo u mezar, taj bol je dug, sve godine čekanja bole kao prvog dana.

Krvavo zlo je sve odnijelo sa sobom, osim duše srebreničke. Nije odnijelo marljivost i upornost tih ljudi koji su samo imali snagu, volju i želju za životom. Koji su se zvali drugačije.

Srebreničku dušu nije ubila najveća tragedija dvadesetog vijeka, zlo i mržnja agresora, ni smrt njihovih najmilijih. Zlo nije biralo staro ili mlado, muško ili žensko, žderalo je zrak, ljude, vode, livade, šume, polja... ostala je samo srebrenička duša uporna i snažna.

Sinonim za Srebrenicu je BORBA.

Snaga srebreničkih ljudi je nemjerljiva. Upornost nedostižna. Volja nepobjediva. Uspjeh jedinstven.

Srebreničanima je ostao dug da govore, pišu i pamte, da se svete riječima, a ne djelima!

Mogu nas ubijati, mogu nas uništavati, mogu nas ušutkivati, mogu šta hoće, ali ne mogu do kad hoće, jer će uvijek postojati barem jedan svjedok da govori i pamti krvavo srebreničko ljeto.

Neka se zauvijek pamti zlo julskih dana i noći, jer krvnicima naše pamćenje smeta! Ono je jedino što se nikada, dok postoji jedan jedini insan, ubiti ne može!

Srebrenica će zauvijek biti mjesto sjećanja na krvavi julski genocid!

Jednog dana u Srebrenicu će se vratiti više ljudi nego što je iz nje izašlo tog krvavog jula! Vratit ćemo se milom, a ne kao što smo izašli - silom! Pobjedit ćemo bol i strah! Do tad, dragi Srebrengrade, rodni grade, nećemo dati da tvoja snaga i žrtva bude zaboravljena. Okupljat ćemo se u hramu šehida, pričat ćemo o tvojim bogatstvima i ljepotama, dobroti i hrabrosti, hodajući stazama spasa golorukih Srebreničana, oživljujući sjećanje na kukavičko zlo agresora.

Zadivljujuća i neprevaziđena snaga tvojih srebrenih ljudi nadjačat će zlo dobrotom, mržnju ljubavlju i zaborav sjećanjem!

Mome bratu

Da li imate biće koje je sa vama i kada nije pored vas?

*Ja imam. Imam obećanje od Boga da nika-
da neću biti sama. Imam bracu. To poseb-
no, sretno i jedinstveno biće je mene dobilo
na treći rođendan. Da, istog dana i mjeseca
smo rođeni. Dvadeset šestog augusta. Ima
li bolji znak od Bog da je on poseban dar u
mom životu? Najposebniji. Često me strah
prevelike ljubavi koju prema njemu osje-
ćam. Ali ona je obostrana, jaka i iskrena.*

*Biće koje svoj zalogaj poklanja meni, koje
sebe preskače, a meni kupuje, koje se budi
da bih ja spavala, koje ustaje da bih ja sje-
dala, koje trpi da bih ja imala... Biće koje
mi daje neizmjernu i bezuvjetnu podršku,
ljubav, razumijevanje, snagu... Biće koje je
svoje prve teško zarađene novce na građe-
vini, dalo meni da bih upisala fakultet. Biće
koji svaki moj uspjeh doživljava kao svoj.
Biće koje me uvijek razgovorilo i poguralo
naprijed. Biće koje me svaki dan uči da više
cijenim i poštujem sebe.*

*Kao djeca bili smo potpuno različiti. On je
bio nestašan, znatiželjan i ljut, a ja sam bila
blaga i povučena. Mama nam je pričala da
sam ga samo jednom udarila! Zamislite čim?*

Staklenom flašicom iz koje sam pila mlijeko. Razbila sam mu je o glavu. Sad mi je žao, ali sigurno me naljutio. Zato se sada uvijek prema meni fino ponaša, naučio je lekciju (šala).

Bio je hirovit dječak. Tvrdoglav i uporan. Ja sam ostajala kući, on je uvijek morao ići gdje god bi roditelji krenuli. Zbog nestašluka je dobivao mnogo batina od mame i babe. Ali nije se smirivao. Nikada nije volio školu. Nije volio učiti. Jako je inteligentan. Dovoljno mu je bilo da bude koncentriran na jednom času i da popravi ocjenu.

Nažalost, ni najdivnijeg bića u mom životu se ne sjećam iz perioda odrastanja. Rat nam je odnio zajedničko djetinjstvo, rođendane, godine života! Progutao je proždrljivo, oglodao do kosti, ostali su samo znaci da je nekad postojalo. Ali Bog nas je ostavio da zajedno živimo i doživimo najljepše trenutke i svrhu ovodunjalučkog postojanja.

Kao tinejdžeri smo se stalno gurkali, štipkali, pomalo udarali. Sjećam se kad je trenirao karate. Svaki dan kada dođe kući, govorio bi mi kako da se postavim, da isproba poteze i sve što je naučio. Kasnije, kad smo malo odrasli, mogla sam izlaziti s njim, otac drugačije nije dozvoljavao. Najčešće se ljutio,

htio je biti s jaranima. Onda bih odustajala, samo da se on ne ljuti na mene.

Kada je on završio školu, a ja bila pred kraj srednje, naša ljubav je postala neopisivo jaka. Odrasli smo.

Nigdje više nismo išli jedno bez drugog. Nešto obostrano, čisto i čedno nas je povezalo. Neopisiva je ta povezanost pogledima, prisustvom. Zajedno smo se mogli suprotstaviti svemu.

Ubrzo nakon škole se zaposlio. Uvijek mi je poklanjao posebnu i jedinstvenu pažnju. Sitanicama, toplim riječima i najljepšim pogledom mi je uljepšavao svaki dan.

Moj problem je smatrao važnijim od svog, moje zahtjeve prioritelnije od svojih. Uvijek sam mu bila ispred njega samoga. A on, zna da je on meni zauvijek ispred mene. Da je njegova sreća moja sreća. On je moja snaga, ponos, ljubav i sreća.

Rat nam je oduzeo sretno i bezbrižno djetinjstvo, uspomene, topao dom, ludosti, slobodu, dječiju radost i igru. Vrijeme ne možemo vratiti! Ali Bog nam je ostavio život i bezgraničnu ljubav, toplo majčino krilo i snažan očev zagrljaj.

11. juli

*Tvoja blizina je moja sreća,
tvoj pogled je moje beskrajno utočište,
tvoj zagrljaj je najveća snaga,
tvoja blizina znak da nikada neću biti sama,
tvoje prisustvo moja bezbrižnost,
TI, eh, to je moj život.*

*Sve će ostati iza nas, sve će se promijeniti,
samo jedno neće, ja ću tebe, BRACO,
zauvijek beskrajno voljeti.*

Toplim i blagim riječima s pogledom punim čežnje sam mu izgovorila mamine riječi:

„Dijete moje, slomljena čaša nikada više ne može biti čitava. Čuvaj svoj stid, on je tvoja kruna, tvoja ljepota, tvoj nakit i šminka. Bez njega ne vrijediš ništa! Dok ga imaš, nikada nećeš biti siromašna. Znaš li šta je najvrednije u insanu? Čast i dobrotu, sve drugo je uzalud! Ako te povrijede, podnesi bol čvrsto i stoječki, nikada ne dozvoli da te bol učini lošim insanom! Nikada ne želi mnogo, jer onda nikada nećeš biti sretna.“

To malo bespomoćno biće me gledalo krupnim crnim očima i smijalo se. Kao da mi je snagom osmijeha davalo potvrdu rečenog. Probudila sam se. Skoro potpuno mokra ležala na krevetu. Nije bilo mog djeteta u rukama!

Ali priča o zlu je ispričana - ostavljena u amanet budućnosti.

Onima što su rođeni i onima koji će se tek roditi.

Postala je dio historije.

Oteta od najvećeg neprijatelja - zaborava, prije nego zauvijek zaspim.

Umjesto pogovora

Srebrengrad - Simbol stradanja i borbe za opstanak, hrabrog preživljavanja i otpora jednog neprevaziđeno izdržljivog naroda. Sinonim je za lekciju življenja i umiranja u jednom gradu, za prekinutu mladost i život. Grad gdje je ostala historija o kukavičluku agresora. Zauvijek će podsjećati na užase stradanja, ali i beskrajnu hrabrost, snagu i volju za životom.

Mnogo godina nakon tih krvavih julskih dana sastajemo se svi - živi i mrtvi u Potočarima. Preživjeli s ranama na duši i nadom koja ih u životu drži, po pozivu odlaze u Centar u Tuzli pregledajući koščice, ostatke odjeće i ličnih predmeta od onih koji su im bili SVE.

Grad soli postaje mjesto života, nade i neizdržljive boli za najmilijim.

Iza nas je dvadeseta godišnjica genocida, oko 240 mjeseci, više od 87.000 dana, a bol u duši ne jenjava! Kažu vrijeme liječi rane, ove niko nikada zaliječiti ne može. Trajne su dok je svijeta i vijeka.

Svakog 11. u mjesecu se osvježe, svakog 11. jula ožive. Svake godišnjice kada potočarski hram šehida ispune zeleni tabuti ubijenih Srebreničana, molim Boga da preživjeli izdrže taj bolni jauk duše!

RECENZIJE

Najteže je reći najjednostavnije riječi

Istinu kaže mlada autorica Dževa Avdić kada za samu sebe i svoje jadanje, svoju priču i svoju istisnutu bol naziva pisanjem iz sebe. Iznutra sebe. Jer se i piše uvijek iz sebe. Jer, nešto bude u nama. Nešto što nam ne da mira i što nas na pisanje nagoni. Dževu, mladu Srebreničanku i novinarku, prati unutarnja bol. Ritam srca koje je svjedočilo neviđeni zločin. I u srcu i van njega. Tijelom. Vudžudom, osobnošću, subjektivitetom svjedočila je zločine, masakre, patnje stravičnih razmjera.

Stoga je ovo potresna i zrela priča o jednom dokinutom djetinjstvu, o ugasloj mladosti sa bezbroj otpora koji su se i nakon toga svakodnevno pojavljivali, od Zelenog Jadra, Tuzle, Krivoglavaca, Vogošće, Sarajeva, Venecije, Njemačke, Holandije do dana današnjeg. Kad već sve je bilo i prošlo. Ali u duši neprebolno. Ova je djevojčica izgubila šest godina, ne, veli da je izgubila devet godina djetinjstva, nepovratno, jer je u to doba odrastanja, igranja i razdraganosti svjedočila neopisivom zlu. I stoga je zadočila golem teret na duši. Pa joj se i pisanjem valja ras-teret-iti. Valja se pročistiti kako

bi se pamtilo, prenosilo dalje i nastavilo lakše živjeti.

Pisanje kao i molitva pročišćava. Pisanje oslobađa. Pisanje kao i tišina olakšava. Da bi duša pisca opet bila prozračna, lahka i lijepa. Jer je duša stjecište života i stjecište kosmičkih dubina. Kaže se da Uzvišenoga ne obuhvata ni Nebo prostrano ni Zemlja silna već to može samo čisto ljudsko srce. Ljudska plemenita duša. Toliko i tako snažna može biti. Duša je prostrana kad je pročišćena, čista i prozračna.

I to tako snažno da osmijeh postane osveta. Osveta onih koji su preživjeli stradanje, pojmiili ga i nastavili živjeti po svome. Upravo je ovdje poanta - živjeti po svome, kako Gospodar svih događaja nalaže, u Njegovim granicama i Njegovim divnim preporukama. A mlada djevojčica i djevojka je to osluški-vala i majčnim i očevim bezbrojnim savjetima i svjetovanjima dok je i u najtežim okolnostima, gola, bosa, promrzla, isprepadana, nemoćna slušala da je poštenje, čestitost i plemenitost ono što nas održava na ovome svijetu. A ne obrnuto, da nas zlo, zavist, pakost i ubijanje održava na ovome svijetu. Djeluje posve paradoksalno ali je istinito - profinjeno je jače od gruboga! Sudbina Dževine porodice je najbolji dokaz tome.

Kako je to moguće?

Baš tako, apsurdom koji potvrđuje kako je božansko jače od sotonskog, kako je Uzvišeno ponad Niskoga, kako je oduvijek Visoki svijet iznad Niskoga svijeta i kako je Dobra jača od Zla. Ako u ovo ne povjerujemo i ako se na ovome ne osvjedočimo, naš put koji biramo bit će onda sotonski. A to nika-ko ne smijemo sebi niti onima oko sebe dopustiti. Za ove mudrosti potrebno je imati barem 40 godina. I više. Potrebno je 'preturiti život preko glave', kako se kod nas često u Bosni kaže. A to su one silne godine i dani patnji, kušnji, istrajavanja na pravim odlukama, na moralnim principima i čestim idejama. Na Objavi koja je odjeknula Kosmosom i svaki dan se njena eha mogu čuti, ako se osamimo, ušutimo, zanijemimo i primirimo...

Zato treba poznavati tekst Srebrenice i kontekst Srebrenice. Tekst genocida i kontekst genocida. A šta dijete može znati o tekstu i kontekstu? O povijesti stradanja, o osmišljenoj, planskoj i dobro organiziranoj aktivnosti propagandnih i inih centara moći, o kojima je de facto riječ svaki dan naših života. I danas danile... Na temeljima se toga donose odluke, kreće u ratove, kreće u ubijanja. Pošto dijete ne može ništa od

toga znati, a zatrebaju mu znanja za život i mudrost, njega se mora jezovitim metoda-ma stradanja poučiti. Nema drugog načina, nema prečice. Život se proživljava i odživ-ljava svaki dan. Sahat za sahatom, minut za minutom, sekund za sekundom... sve do posljednjeg daha...

Šta mala curica može znati o tome? Kako da nauči ovakve lekcije? Pa nema toga u kući, nema toga u školi, ko to može znati? Ko ispričati bajku o 'jakim centrima moći' i bajku o 'slabim identitetima', o 'svjetskim zonama života' i 'zonama smrti'... Kako da se mala curica pripremi da joj se nikad više srebrenički juli ne ponovi? Takva curica nikada nije ni mogla biti dijete sa vremenom za igru. Pa ni ova Fatimina i Bektina curica nije mogla ne ostati bez 6 godina života ili 9 godina života koliko ona zna da je bespo-vratno godina izgubila. U teškim vremenima 'u kojima se sve cijeni što mi nismo', kako joj je sjajno filozofski kazivao babo. Taj hrabri veliki babo nevine curice Dževe.

Kako je babo divno definirao svijet koji upravo i danas živi Dževe i mi ostali živimo. U njemu se ne cijeni ništa od onoga što mi jesmo. Mi muslimani i mi Bošnjaci, mi miro-ljubivi nosioci Božijeg emaneta. Samo On Uzvišeni zna šta je i kako je trebalo i kako

je bilo. Bitisalo. Ako se primirimo, i mi ćemo osjetiti mudrost u njegovim odredbama / emrovima. Ali je teško povjerovati. Makar kako čista tuga i bol prije nam ukažu na smislove života i beskrajnom putovanju ka Vječnosti. Ali ko bi ovako postavio lekcije postojanja mogao bi shvatiti, drugi niko. I samo svjedoci, sa živim iskustvom, imaju pravo svjedočiti. I kazati šta je to ubistveni genocid, a šta njegova pravna ili međunarodna ili neka druga satisfakcija... Takvi spoznaše nevjerovatni paradoks - osmijesi su najbolji otpor. A kazivanje najbolja prepreka zaboravu i da se nikad ne ponovi! Takvi makar malehni spoznaše da zaista ,s mukom je i slast' i nanovo ,s mukom je i slast'. Takvi moraju shvatiti i to da dok Međunarodni sud pravde ne presudi genocid, on će ostati samo lično sjećanje i porodična biografija. A to se još nije dogodilo. Tako da Dževine zadaće za budućnost, jer je Dževa intelektualka, ne prestaju!

Takve djevojke i žene i njihovi pratioci onda budu spremniji. Na hiljade mu'mina bude spremno da pojmi šehidski logos - onih koji ne umiru, koji bdiju nad nama, nema ih a ipak su tu. Posve blizu nas, jer njihova je smrt šehidska pa dakle sveta. I oni su već dijelom nogu zakoračili u Vječnost, najveći sanak

svakog zemnog bića, insana koji je tako smratan, tako prolazan i tako vehat. Oh, kako je važno vjerovati u Vječnost, da postoji, da nas čeka i da se za nju vrijedi strpiti na Dunjaluku, ma kako gorke kušnje nas pratile. Svjedok, curica ima dobro pamćenje, lijep jezik, nježan stil, pa stoga neka što češće priča, kazuje, otvara srce i dušu, neka nas omađijava svojim bolom i svojim osmijehom, svojim iskrenim riječima i teškim rečenicama, neka nam ove retke pretočene u knjigu biografike njene skromne i sretne porodice dostavi u naše domove, kako bismo bez trunke zadržke ili srama ponavljali lekcije iz genocidne srebreničke epopeje. A dolazit će i nove curice, inšallah.

Nek se sa svake stranice ove malehne i velike knjige nanovo zapitamo ko smo, šta smo, odakle smo, kamo idemo i šta nam je činiti kako bismo na vrijeme i lijepo odgonetnuli šta su jednostavni i lahki smislovi naših života. Ako to ne učinimo na Dunjaluku, valja nam se dobro pomučiti na Ahiretu. Stoga je ovaj prvi Dun'ja teži i kraći od onog drugoga, kojemu svi neumitno klizimo, ma ko bili, ma šta činili i ma kako se od smrti sklanjali... Nema insana koji njenu gorčinu neće osjetiti. I to je najveća zemna Pravda, ma kako je shvatali.

*Nisam sigurna da je i mnogim preživjeli-
ma sve kristalno jasno. Mada je sve kao na
dlanu poredano, možda još ima studenata
koji ne znaju kad se dogodila Srebrenica,
kao Dževine kolege iz 2005. godine, možda
još ima onih koje zamagljuje velikosrpske
igre oko Srebrenice i u njima uginjava ve-
likosrpska pohlepna mašina zla... Ona se ne
libi i nekakvog bjelosvjetskog šejha dozvati
u pomoć, da ko biva musliman i lider kaže
nama žrtvama muslimanima da nije bilo ge-
nocida u Srebrenici i da nam se to pričinilo...
Šejh Husein Imran sa Trinidada i Tobaga,
sa američkim pasošem i malajskim vatanom,
sa ruskim ordenjem akademskim i beograd-
skim gostoprimstvom nas ove 2015. godine
uvjerava ,da voda nije mokra'...*

*Zato je svaka konkretna ispovijest važna da
se napiše. Da svaka sitnica stane na papir ili
na filmsko platno da se ne zaboravi. Ako to
ne učinimo za koju godinu, i sami ćemo že-
ljjeti da nas kojekakvi svjetski šejhovi ma-
nipuliraju. I čudit ćemo se njihovim ofarba-
nim vlasima, bradama i pitati se - da nismo
možda doživjeli kolektivnu amneziju? Ili,
nedaobog ludilo? Pa da i sami posumnjamo
da li je uistinu voda mokra.*

11. juli

Ispovijesnu knjigu Dževe Avdić iz Srebrenice i iz Sarajeva sa radošću i velikom profesionalnom odgovornošću preporučujem za štampanje.

U Sarajevu, 16. 11. 2015.

Prof. dr. Fahira Fejzić-Čengić

U potrazi za ukradenim djetinjstvom

Ima neka poslovice koja kaže da je čovjek imao ostvaren život ako rodi sina, zasadi drvo i napiše knjigu. U vremenu u kojem živimo, pisanje je postalo trend. Ne vjerujem da je Dževi Avdić ijedno od ovo dvoje bilo poticaj da se lati pisanja. Bila je to prosto potreba, obaveza, dug, koji su se javili pri prvoj posjeti Memorijalnom centru Potočari. Zato na samom početku kaže:

„Moja knjiga je moje djetinjstvo, moje djetinjstvo je moja rana. Moja knjiga je kazna za zlo! Moja knjiga je nastala iz užasa viđenog očima djeteta. Moja bol je s bijelim papirom stvarala historijsko svjedočanstvo o krvavom zlu! Pisanjem sam pronašla mir za dušu, lijek za srce, kaznu za zlo!“

I sjela da napiše nešto o onome čemu je svjedočila. A svjedočila je nečemu strašnom, nečemu užasnom, nečemu što ljudski mozak teško može pojmiti. Planetarnoj tragediji, genocidu u Srebrenici. Bila je mala djevojčica, njena su sjećanja maglovita i na trenutke neoštra kao fotografija snimljena na prejakoj svjetlosti ili u potpunom mraku. Življa su ona koja je čula i zauvijek upila iz

priča njene majke. Da opiše dane i godine nakon toga, dane i godine kad se osjećala osakaćenom, bez dijela sebe, bez djetinjstva koje su joj otrgnuti i ukradeni, koje je, kako sama kaže, odletjelo poput šarenog balona.

Svi koji proživimo rat, na neki smo način trajno obilježeni. Kao kad na Divljem zapadu utisnu užareni žig na goveda. Rana vremenom zacijeli, više krv ne teče, ali ostaje trajan ožiljak koji ispotiha boli i mira ne da. Niko više ne može sastaviti rasute duše, nikad više ne možemo biti cijeli.

Upravo o tome govori Dževina knjiga. O krvavim događajima u njezinom gradu, o progonstvu, potucanju od nemila do nedraga, o nerazumijevanju ili nedovoljnom razumijevanju okoline, o bolima koje nosi svaka duboko istraumatizirana i isfrustrirana duša. O svojim bližnjim, ponajprije majci, ocu i bratu, mukama odrastanja, pokušavanja mirjenja sa onim što ju je zadesilo. Dževa piše emotivno, čak preemotivno, toplo, ponekad djetinje naivno i nevino, baš onako kako i može pisati neko kome su na samom startu u život, u vremenu kad se trebala poput ptice vinuti i poletjeti, u jednom kratkom trenu bez anestezije i skalpela odrezali krila...

Ta prenaglašena sentimentalnost i djetinja naivnost pokazatelj su da u Dževi još živi ono dijete koje je samo sebi pravilo lutku od starih krpa, ono dijete koje je imalo snove i sanjalo neke daleke horizonte, a te snove mu u korijenu sasjekli kao kosci kad žito zrelo žanju. Ko zna, možda i to zrelo žito tada jeca, kako ne bi jecala nezrela duša djetinja koja je samo željela malo radosti, malo sna.

Smatram da bi knjigu trebalo objaviti kao još jedan dokument o tragediji nezamislivih razmjera, nečemu što boli, a bol doseže vrhunac svake godine kad dođe juli. Kad se spuštaju zastave na pola koplja, kad se proglašava dan žalosti, kad desetine hiljada ljudi odlazi odati počast ubijenim na pravdi Boga, kad se srce steže i oči vlaže ljudima koji nikad nisu ni vidjeli Srebrenicu. Kako se onda mogu osjećati oni koji su nikli i odnjihani u njedrima tog nekad tihog, mirnog gradića, gradića srebra i Pančićeve omorike koja raste samo u tom gradu i na još nekoliko mjesta u širem okruženju.

Cijela knjiga zapravo je bolni krik djevojke/mlade žene, krik da joj neko da kartu za mjesto, tačnije - vrijeme iz koga je silom istjerana, kartu za vlastito djetinjstvo, da ga osjeti, proživi pa onda nastavi dalje.

11. juli

U tome je opravdanje za prekomjernu upotrebu atributa kojima podvlači, podebljava, pojačava snagu tog vapaja. Da se čuje što dalje, da se pamti, da se nikad ne zaboravi.

Draga Dževa, čitajući rukopis i sama sam proživjela Vaš bol, oživio je i moj sopstveni. Nadam se da ste pišući odvadili barem dio tereta koji Vas cijelog života pritišće i ne da mirno disati ni spavati. Da ste doživjeli pražnjenje i barem mrvu olakšanja. Svako Vam dobro od srca želim.

U Travniku, 16.11.2015.

Nura Bazdulj-Hubijar

Između dobra i zla

Potreba za pisanjem ne dolazi čitajući nego iz našeg unutrašnjeg stanja. „U meni je bol, u meni je rana! A rana koja se krije sporo zarasta! Želim zapisati svoju bol jer samo tako ću je umanjiti! Moram reći jer izgorjet ću ako ne kažem! Preživjela sam samo da bih govorila!“ Ove riječi autorice Dževe Avdić moto su njenog pisanja *Moj osmijeh je moja osveta*. Da bi se ispričalo sve kako je bilo, potrebno je učiniti napor nad sobom i ispričati samo ono što je bilo. Ispričati istinu vrlo je teško i mladi ljudi rijetko su za to sposobni. Međutim, Dževa Avdić je svojom pričom oborila ovu vrstu teorije utemeljenu još na analizama djelâ književnih klasika poput Krleže, Tolstoja, Dostojevskog, Zole i mnogih drugih.

Ovo nisu samo uspomene jedne djevojčice na njeno djetinjstvo koje je uništeno prije nego što je i počelo. Ovo nije dnevnik poput dnevnika Ane Frank, jevrejske djevojčice iz vremena fašizma. Ovo nije neko klasično dosadno djelo koje moramo pročitati za lektiru i čije nam poruke postaju jasnim tek onda kad počnemo podvlačiti crtu svojih životnih aktivnosti. Ovo djelo je jedinstveno

mjerenje života i viđenje realnosti. Sad i odmah. Ovdje i sada. Ne mogu vam reći kako mi je bilo teško čitati sve ono što je Dževa napisala. Priznajem: Ja, ovoliki čovjek, plakao sam. Plakao sam i tješio se pitajući samog sebe: „A kako je Dževi bilo živjeti sve to što je zapisala, ali i ono što je ostalo nezapisano?“ *Moj osmijeh je moja osveta* svojevrsan je ogled mlade autorice iz Zenog Jadra kod Srebrenice i Krivoglavaca kod Sarajeva o životu, o smrti, o majci, o kući, o domovini, o vjeri, o nadi.

....Moje djetinjstvo je kao ispušteni balon, otišlo i nikada se neće vratiti. A čovjek bez djetinjstva je kao bez dijela tijela! Ponekad osjeća da ga boli na promjene vremena, iako ga nema! Ja se ni tih šest godina djetinjstva provedenih u miru ne sjećam, nestale su! Kao da nikad nisam bila dijete! Bili smo sve osim djeca. Osoba bez djetinjstva je žrtva čovječanstva. Djetinjstvo je nenadoknadiivo, ono je čovjeku sve. U ratu sam umjesto brojanja ocjena brojala sate i dane kada će se baba vratiti iz borbe. Umjesto igrački brojala sam ispaljene granate. Umjesto osmijeha brojala sam suze. Rat mi je uništio sretno djetinjstvo. Bila sam djevojka bez devet godina...

...Plamen naše kuće u Zelenom Jadru je prvi ogrijavao nebo početkom 1992. godine. Bile su to prve zapaljane kuće na općini Srebrenica..."

Ovo su samo neke od Dževinih sekvenci o životu i o kući.

„Imati svoju kuću znači imati svoje ime, a imati ime znači biti živ. Stvari bez imena su mrtve stvari, nepostojanost ili izgubljenost života, pustinja bez oblika, kraja i smisla, stanje nesređenosti, kovitlac neizmjernosti. Imati svoju kuću znači imati mjesto u svijetu. Ljudi bez kuće su stvorenja bez svog mjesta. Oni na svijetu ne žive nego preživljavaju, prebivaju, stranstvuju. Oni su atomi rasuti u haosu svijeta, čestice bez orbite i jezgra.“ (Martin Heidegger).

Na relaciji od Potočara, mjesta gdje tuga samu sebe zalijeva, gdje razum ustukne, a sudbina se teško razumije, mjesta gdje su snovi srušeni, život silom oduzet, dječiji plač nožem prekinut, do Krivoglavaca, mjesta nade ali i izgubljenih iluzija, Dževa je živjela bez kuće 20 godina.

Ono što je interesantno je to da u djelu Dževe Avdić kuća uvijek asocira na majku i njen prirodni nadomjestak. Kuća je trajan

okvir podučavanja i narastanja znanja. Sva-ka je kuća mesdžid, a majka je njegova ču-varica i služiteljica.

Majka je Dževi govorila: „Sine, gdje god te Božiji put odvede uvijek budi ponosna. Krh-ka poput latice cvijeta, a poput najveće pla-nine snažna. Koliko god budeš uspješna, ni-kada ne zaboravi da ne gledaš iznad ostalih. Svi smo mi samo Božiji robovi, a kolo života neprestano se okreće. Svako mora osjetiti gorčinu bola i slast sreće. Uvijek vjeruj da je sve moguće! Uči, napreduj, trudi se, ali nikada ne stavljaš karijeru ispred porodice. Nikad ne zaboravi odakle si i kome pripa-daš.“

Dževa Avdić je iskustvo tih svojih prvih dvadeset godina života prenijela na oko 196 stranica papira koje su joj se ponudile u svo-joj bjelini i praznini nakon svega. Da nakon svega u nenormalnom i pokvarenom svijetu ostane normalna. Za ovu priliku ja bih izdvo-ji Dževin opis srebreničkih majki o koji-ma ona, između ostalog, piše: „I da najveće i najbolje riječi napišem, nikada neću moći opisati ljubav i snagu srebreničkih majki. Nikada niko neće moći ni mislima dokučiti njihovu izdržljivost i bol u duši. Znaju nji-hove stare ruke koliko su suza obrisale da ne natope čitav dunjaluk. Znaju njihova prsa

koliko su uzdaha u gluhoj noći pustile. Znaju njihove oči koliko su se nadale da ugledaju nekog svog. Jedino Bog zna stanje njihove duše. Pobijedile su vrijeme smrti, preživjele su, ali njihova djeca nisu. Njihova braća nisu. Njihovi očevi nisu. Je li to život? Rodile su svoju djecu, a danas sakupljaju samo njihove dijelove koščica, obavijaju ih zelenim platnom kao znak nade da će jednog dana biti kompletirani i da će pravda biti zadovoljena. Boli ih duša, ona ista duša koja jedino u njima živi, jer njihova tijela i one same kao da su umrle."

Iz ovog malog dijela Dževinog rukopisa trebalo bi izvući veliku pouku. Odnosno, podsjetiti na jednu važnu historijsku činjenicu. Naime, osim bola naših majki zbog ubijenih njihovih najmilijih, naše majke su više od jednog stoljeća izložene ubijanju, silovanju i mučenju što je dio jedne perfidne, sramotne i zločinačke prakse kojom naši dušmani hoće da nas istrijebe. Hiljade i hiljade naših dobrih majki, rasutih po ovom bezdušnom svijetu, od Kanade do Novog Zelanda, preživljava danas svoje muke pogaženih, uniženih, silovanih, osakaćenih, raskućenih, obeščaćenih žrtava njihovih krvnika. Oni u ženi siluju sve: i kuću, i porodicu, i djecu, i predanje, i adete, i sve ono što nas čini

osobenim narodom. Zato, ako ovaj narod još samo jedanput dozvoli da mu ljudski izrodi oskrnave njegovu najveću svetinju, dobru bošnjačku majku, bit će to njegov stvarni kraj. A ako mislimo da im je dosta, grdno se varamo. Trebamo se bojati zaborava. *Moj osmijeh je moja osveta* autorice Dževe Avdić je upravo autentično djelo protiv zaborava.

„Bošnjaci nikada ne smiju smetnuti s uma da je njihovo duhovno biće baštinik kulture đula i bulbula, one sjajne kulture koja je ovome svijetu podarila Tadž Mahal, Alhambru, vrtove Širaza, pjesnike Rumija i Hajjama, beskrajnu ljubav prema vodi, zelenilu i cvijeću. Ta kultura nije veličanstvena zato što je razvila ideje pobožnog, lijepog, urednog i čistog. Naprotiv, ona je veličanstvena zato što se razvijala na idejama pobožnog, lijepog, urednog i čistog.“ (Džafer Obradović)

Oni koji su preživjeli ratne strahote znaju da u ratu čovjek ima samo jednu želju: Da se rat završi, a u miru taj isti čovjek ima hiljadu želja. „Sarajevo 1996. Poslijeratno stanje. Nigdje ništa. Pustoš. Jeli smo jednu

pogaču deset dana." U Krivoglavcima nadomak Vogošće i Sarajeva, tom nekada vojnom poligonu za obuku, počinje Dževina nova etapa životne borbe. Počinje njen život sa hiljadu želja, a sa malo mogućnosti. Počinje njeno shvatanje života kao okrutne stvarnosti i neprekidne borbe. Njeno shvatanje života kao traženje smisla u nepreglednim poljima besmisla. Preporučio bih današnjim mladim generacijama i generacijama koje dolaze da pročitaju barem dijelove knjige u kojima Dževa opisuje svakodnevne odlaske u školu u starim, dva-tri broja većim čizmama, jednim pantalonama i jednoj jakni. Njenom čuđenju nema kraja dok kod svoje školske kolegice broji osamnaest različitih pantalona u osamnaest dana. I nije problem u tome što drugi imaju, a Dževa nema. Tako je to bilo i tako će to uvijek biti: da jedni imaju previše, a drugi da imaju premalo. Problem je što se djeca koja imaju previše rugaju Dževi koja ima premalo. Što su tako odgojeni da misle da zbog toga što Dževa nema šta da obuje i obuče, ne želeći ulaziti u razloge i uzroke zbog čega ona nema, ona ne može dobiti veću ocjenu od trojke. „Osjećala sam se odbačenom. Svaki novi dan je bio teži od prethodnog. Izrugivanja, podsmijavanja, vrijeđanja su bila svakodnevna. Svi su na velikom odmoru izlazili na pauzu,

ja bih ostajala sama u učionici. Nikada mi nijedan nastavnik nije prišao i razgovarao sa mnom, pokušao shvatiti zašto sam povučena i stidljiva ili pokazao trunku razumijevanja i strpljenja. A ja sam bila pod ratnom traumom srebreničke tragedije."

Tu se, nažalost, Dževin susret sa svijetom klasnih razlika i licemjerja ne završava. Neshvatanje suštine života na ovome svijetu iskazano kroz odnos prema Dževi kod većine se nastavlja. Ono posebno dolazi do izražaja kod nekih srednjoškolskih profesora, ali i kod nekih profesora na Fakultetu. Dževa ne traži i ne očekuje privilegije zbog njenog statusa prognanika u vlastitoj domovini. Dževa traži šansu i bori se za pravdu tako da znanje bude jedini kriterij i da je profesori razumiju samo kada putujući iz Kri-voglavaca ponekad zakasni na ispit. Ko se nikada nije vozio autobusom gradskog saobraćaja od Vogošće do centra Sarajeva ovo neće nikada moći razumjeti.

„Iako odbačena, ponižena i bez mnogo toga što su drugi imali, uspjela sam ostvariti najveću želju svojih roditelja. Učinila sam ih ponosnim i sada to činim. Diplomirala sam. Mnogi to nisu iako su imali sve. Sjećam se da je prva prepreka za upis na fakultet bio novac. Trebala sam upisati fakultet, a nas

četvero živjeli smo od očeve invalidnine 375 maraka. Podstanari u bezuslovnoj kući, brat završio srednju školu bez posla, mama domaćica, otac RVI."

Bio je ovo Dževin sjajan odgovor na pala-nački mentalitet učenika, nastavnika i profesora.

.... Da li će naše podnesene žrtve poslužiti konačnom otrežnjenju muslimanskog svijeta? Samo je Bogu Sveznajućem znano zašto smo mi odabrani da budemo sredstvom za očitovanje Božijih znakova na kraju drugog milenija kršćanske civilizacije i u njenom okrilju. Ali je nedvojbeno da se preko nas ovome svijetu, a posebno muslimanskom, upućuje još jedan znak opomene. Možda su baš naš povijesni usud i geografski položaj razlozi za to. Mi, čije srce kuca islamskim damarima, a pamet se hrani zapadnjačkom spoznajom, možda smo baš odabrani krajolik sučeljavanja dva oprečna svijeta. Jednog duhovnog a usnulog i drugog tvarnog a razbuktalog. Jednog bez ploda a drugog bez korjena. Možda se na nama iskušava mogućnost prvoga da u bolu oživi, a drugoga da ne

umre u mukama. Možda je baš nama suđeno da odgonetnemo: Čemu sve to?" (Džafer Obradović)

Još se samo mi znamo čuditi ovome svijetu kao što se Dževa čudi pitajući se: „Da li je moguće da nakon skoro 20 godina imam svoj dom, svoju sobu, svoj krov nad glavom, svoje ognjište? Da li je moguće da ćemo imati kuhinju, kupatilo, ormar, krevet? Da li je moguće da ćemo opet imati dom kao onaj što su nam roditelji sagradili u Jadru? Da li je moguće nakon dvije decenije? Da li je moguće da nema više razbijenih prozora, propalog poda, nestajanja vode, struje, cijepanja drva, pješačenja, smrzavanja? Da li je moguće da ćemo normalno živjeti?"

Onaj koji se još znade čuditi njegova je dragocjenost najveća. I stoga bi lahko moglo biti da je ovo Dževino iskustveno djelo mogućnost pokazivanja puta u ovome gluho-me, nijemome i slijepome vremenu.

Dževa ne jadikuje nad neostvarenim povijesnim mogućnostima njenog naroda. Ona se okreće svojoj stvarnosti i čini ono što može. „Od 12 do 15 godine života sam više radila nego kada sam završila fakultet. Bila sam prava mala žena. Kuhala, prala, pomagala oko kuće, kopala, sjekla drva, učila, bila

dobar uzoran đak bez dovoljno garderobe, pribora, bez ikakvih uslova za učenje, odmor, igru.“

Ovim svojim prvijencem Dževa, i ne htijući i ne znajući, od čitalaca traži svojevrsni kopernikanski obrat koji nam je svima neophodan ako hoćemo da na ovom svijetu opet zavlada istinski red, a mi da ponovo stanemo na svoje noge. Dževa je samo mogućnost pokazivanja puta u ovome gluhome, nijemome i slijepome vremenu. Njen je moto da mijenjajući sebe mi u svoj život unosimo stvaralačku vatru i svoje puteve osvjetljavamo.

Dževa ima viziju puta kojim treba krenuti, ima jedinstven cilj i koncept. Ima dovoljno jake i prepoznatljive pokretačke snage koje je uvijek pokreću iz stanja nehaja i bezvoljnosti. Dževa je mlada i lijepa. Dževa je radna. Dževa je vrijedna. Dževa je pravedna. Dževa je društveno korisna. Sa takvim Dževinim djelovanjem zadovoljan je i Bog i ljudi. Dževa ima zanos, odlučnost, neustrašivost, domoljublje, vjeru i povjerenje u svoju snagu. Dževa ima osjećaj ponosa, dostojanstva i pobjedničkog mentaliteta.

Sve je to ono što nam svima upravo danas treba i što će nam trebati sutra.

11. juli

Zbog svega ovoga, s velikim zadovoljstvom,
predlažem da se ovaj rukopis objavi kao
knjiga.

U Sarajevu, 14. 4. 2016.

Rasim Muratović

BIOGRAFIJA

Dževa Avdić rođena je 26.8.1986. godine u Zelenom Jadru - Srebrenica. Nakon agresije na BiH s porodicom i sugrađanima biva protjerana iz rodnog grada, izbjeglica u svojoj domovini. Tada devetogodišnjakinja prvobitno privremeno živi u Tuzli, a od 1996. godine u Vogošći, gdje završava osnovnu i srednju školu. Dalju edukaciju nastavlja na Fakultetu političkih nauka u Sarajevu i 2008. godine stječe zvanje diplomirani žurnalista (PR).

Na pisanje prvijenca je nagoni bezvremenska unutarinja bol jer nikada nije saznala šta je bezbrižno djetinjstvo, ali i osjećaj duga da umanji zaborav. To joj je bio najteži posao u životu. Morala je oživjeti prošlost, oživjeti izumrle godine djetinjstva, ponovo proći sve strahote u miru. Pisanom riječju odgovara na počinjeni grijeh čovječanstva i sudjeluje u historijskom sjećanju na krvavi juli u Srebrenici. „Pisanjem sam pronašla mir za dušu, lijek za srce, kaznu za zlo!“

DTP
Sead Muhić, dipl. ing.

NASLOVNA STRANA
Enes Klopić

ŠTAMPA
Štamparija Fojnica d.o.o.

TIRAŽ
400

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i univerzitetska biblioteka
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

821.163.4(497.6)-94

AVDIĆ, Dževa

Moj osmijeh je moja osveta / Dževa Avdić. - 2. izd. -
Sarajevo : Institut za istraživanje zločina protiv čovječnosti
i međunarodnog prava, 2017. - 195 str. ; 20 cm

Biografija: str. 195.

ISBN 978-9958-028-21-2

COBISS.BH-ID 23918342
